

www.azyb.az
www.ayb.az

- Ruslan Dost Əli :
özüylə söhbəti və şeirləri
- “Ərzi - əsri - hal - namə”
- Tamara Vəliyeva :
“Beynimin kinolentində
ilişib qalan xatirələr”
- Məhsətilərin söhbəti : 12 - 21
- Bahəddin Həzi deyir ki...
- “Çalıquşu , Atatürk və bağlanan qapılar”
- Dərgidə kitab

"Biz romantik olduqdan sonra dağlar gözəlləşdi..."

Ejen Delakrua

AYLIQ ƏDƏBİYYAT DƏRGİSİ
№ 07 (676) sentyabr 2026

BU SAYIMIZDA

ULDUZ № 07 (676) sentyabr 2026

Təsisçilər:

Azərbaycan Yazıçılar
Birliyi və "Ulduz"
jurnalının kollektivi

Baş redaktor:

QULU AĞSƏS

Redaksiya heyəti:

Təranə Vahid (Baş redaktor
müavini), Dayandır Sevgin
(şöbə redaktoru), Taleh
Mansur (şöbə redaktoru),
Anar Amin, Allahşükür Ağa,
Baloğlu Cəlil (Başqırdistan),
Cavid Zeynallı, Elxan
Yurdoğlu, Elmar Vüqarlı,
Elşən Əzim,
Elxan Elatlı, Ələmdar
Cabbarlı, Əyyub Qiyas,
Furqan, Fuad Cəfərli, Gülnar
Ümid, Günay Səma Şirvan
(Voronej), Həyat Şəmi, Hafiz
Hacxanlı, Xəyal Rza,
Xaqani Qayıblı (Estoniya),
Qılman İman, Nuranə Nur,
Nargis, Nilufər Sıxılı
(Moskva), Məhsəti Musa,
Orxan Cavarlı, Rəsmiyyə
Sabir, Səhər Əhməd,
Seyfəddin Altaylı (Türkiyə),
Saodat Muxammadova
(Özbəkistan), Nazim
Muradov (Şimali Kipr Türk
Respublikası), Şəfa Vəli,
Ulucay Akif.

Bədii redaktor:

Ədalət Həsən

Ünvanı:

AZ1000, Bakı, Xaqani küçəsi
53

ulduzdergisi1967@gmail.com
www.ayb.az

Telefon: (+99412)498-72-43

Çapa imzalanıb: 22.07.2026.

"Ulduz" jurnalı

redaksiyasında yığılıb,
şəhifələnilib.

"ASPOLİQRAF LTD"

MMC-də çap olunub.

Sifariş №20, Tiraj: 300.

Qiyməti: 2 man.

1967-ci ildən çıxır.

Şəhadətnamə №238

Ruslan Dost Əli:

3

özüylə söhbəti və şeirləri

Tamara Vəliyeva

8

Beynimin kinolentində ilişib
qalan xatirələr

Qulu Ağsəs

18

"Ərzi-əsr-i-hal-namə"

Məhsəti Musa

21

Məhsətilərin söhbəti

Tərcümə saati

25

Leyla Səmədova esse

28

Bahəddin Həzi ilə müsahibə

30

Arzu Əyyarqızı Atama məktub

37

Röya Rəcəbova yeni imza

39

Güləyə Şınıxlı Yalan sevmişəm

46

Xəlil Mirzə

Həsərət yağışı

49

50 Nəzrin Məmmədli
Səs gəlmir

53 Musa Kazım Arıcan
Xarıbülkül

62 Lamiə Nazımqızı
Bu mənəm

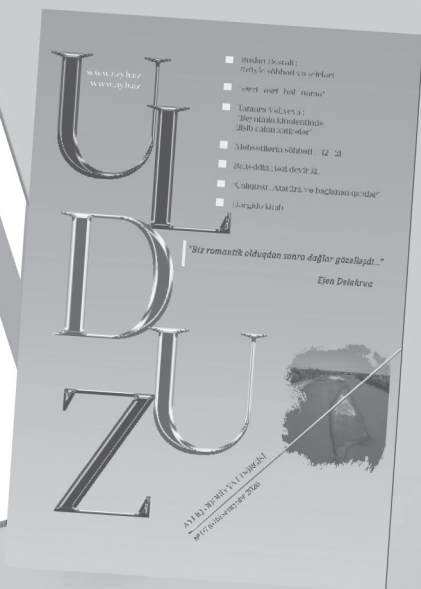
65 Unudulmaz Qoca Xalid

75 Təbriz eli

80 Pərvanə Bayramqızı
böyükdən uşağa

82 Nadir Qüdrətoğlu
Ürəyim bir sirdir...

84 Dərgidə kitab

"AZƏRMƏTBUATYAYIMI" AÇIQ SƏHMDAR CƏMİYYƏTİ

**"Ulduz" jurnalına abunə
olmaq üçün respublikanın
bütün şəhər və rayon
"Mətbuatyayımı" şöbələrinə
müraciət etməyiniz kifayətdir.**

"QAYA" MƏTBUAT YAYIMI

**"Ulduz" jurnalına abunə
olmaq üçün respublikanın
bütün şəhər və rayon
"QAYA" mətbuat yayımı
şöbələrinə müraciət
etməyiniz kifayətdir.**

**Jurnalın
satış qiyməti – 2.00 man.
abunə qiyməti – 2.00 man.**

Bakı şəhərində abunə yazılmaq istəyənlər:

**441-19-91
440-16-26**

566 – 77 – 80

Özüylə söhbəti...

RUSLAN DOST ƏLİ

Mən həmişə düşünmüşəm ki, ən çətin şey insanın özüylə səmimi olmasıdır. Başqalarına rol oynamaq asandır. Güclü görünmək də olar, laqeyd görünmək də. Amma adam öz içində gizlənmə bilmir. Mən də bu gün gizlənmədim, özümle danışdım, istədim sizinlə də bölüşüm:

- Gecələr az yatırsan.
- Elə bilirəm, yatanda məni unudar...
- Səni kim unuda bilər ki?
- Özüm. Adamı ən çox özü unudur...
- Yenə şeir kimi danışdın.
- Yox... Şeir başqa şeydi. Şeir adamın danışa bilmədiyini aparıb bir yerə qoyur. Mən, sadəcə, danışmağa çalışıram.
- Səncə, insan niyə yazır?
- Bəzi ağrılar danışanda kiçilir. Adam qorxur ki, hiss etdiyi şey bir gün yox olar. Yazı onu saxlayır.
- Bəs sən nəyi saxlamaq istəyirsən?
- Səsi.
- Hansı səsi?
- Kənddə qış axşamı küləyin darvazanı vurmağının səsinə... Anamın uzaqdan öskürməyini... Yağış yağanda damın altında oturan adamın susmasını... İn-

san hər şeyi unudur, amma bəzi səslər qalır...

– Qərribə adamsan. Hamı gələcək haqqında düşünür, sən keçmişin səsinə qoruyursan.

– Gələcək səs çıxarmır hələ. Ona görə adam keçmişə eşidir.

– Heç özündən qorxursan?

– Hə...

– Bəlkə, ona görə yazırsan?

– Bəlkə də... Amma mənəcə, insan yazmır... İnsan batmamaq üçün nədənsə yapışır. Kiminin əli siqaret tutur, kiminin dua, kiminin də qələm.

– Sən hansısan?

– Mənəcə, hamısından bir az.

– Ağrını niyə qoruyasan ki?

– İnsan yaralarını sevər. Çünki ən çox onları yaşayanda özünə bənzəyir.

– Səncə, xoşbəxtlik nədi?

– Səs-küysüz bir axşam. Heç nəyi sübut etmədiyən bir yer. Və yanında susa bildiyən adam.

– Bir gün tam susacaqsan?

– Bilmirəm... Amma qorxuram, o gün gələndə artıq yazmağa heç nə qalmamın...

...və şeirləri...

Ciyəri yanır suların,
Sular da çimmək istəyir.
Ağaclar kölgə axtarır,
Çiçəklər çiçək istəyir...

Hər şey ayaq-baş, tərsinə,
Bəs tutunaq hansı dinə?
Allah da düşüb çətinə,
Bizlərdən kömək istəyir...

Durdum yan-yana sözümnən¹,
Gördüm, böyüyəm özümdən.
O kimdi, göyün üzündən
Tullanıb öpmək istəyir?!

Əli göyə gedir, dizi torpağa,
Nə göydən əl çəkir, nə yerdən keçir.
Gör, bu vaxt saatda neçəynən² gedir,
Mənim görmədiyim hər yerdən keçir.

Yenə bu toy səsi gör hardan gəlir,
Kimdi bu mahnını gündə çaldıran?
Bizim təbiətin öz havası var,
Ona ağaclardı qolun qaldıran...

Sevdiyin payız da müftə işləmir,
Küləklər cibinə pul qoyub gedir.
Tanrı yazımızı yazıb göndərir,
Zaman da altına qol qoyub gedir.

Ən yaxşı əsəri Tanrı yazıbdı,
Qoy inanmayanlar mərc eləsinlər!
Bu dəfə şeirini bir qırağa at,
Ver, alın yazını dərc eləsinlər.

Bir əlimdə silah, bir əlimdə gül,
Olmur ey, İlahi,
yox, olmur belə.

Gah yağır, gah kəsir hey bu yağışlar,
Dolmur ey bu boşlar, yox, dolmur belə.

Silahlar açılır, güllər açılır,
Bağlanır-açılır qapılar, Allah.
Hər gecə göylərə əllər açılır,
Yaxan nə yaxaymış,
tapılar, Allah...

Səhərlər açılır qapılar kimi,
Dünyaya açılır səhər qapılar...
Deyirdim, deyirdim:
“Bu yer üzündə
görəsən, hardadı ən böyük qapı?!”
...Tapılar, səbir elə, bir gün tapılar...”

Yerdə belə qapı yoxuymuş, demə,
Göy üzü ən böyük qapıymış, demə...

Qapını nə yaman örtüb getmisən,
Bəlkə, cəftəsini qırmısan, Allah?!
Bəlkə də, nə vaxtsa bizə hirsələnib
Göyü üzümüzdə çırpımsan, Allah!

Hər dəfə çırpanda sən bu qapını,
Bulud ovxalanıb tökülür yerə,
Yağır başımıza yağış halında.
Di gəl ki, dolmur ey, dolmur bu yerlər,
Mən deyən olmur ey, olmur bu yerlər.

Sən mənə baxmazsan pəncərələrdən,
Sən məni hər yerdən görərsən, Allah.
Gələcəm demişdim, görərsən, Allah!
Gör nələr olurmuş qərrib həyatda:
Bir əlimdə silah, bir əlimdə gül,
Durmuşam göy boyda qapının altıda...

Bax, yenə küləklər oyun çıxardır,
Ağaclar oynayır, toz çıxır yerdən.
Yerdən bir gül çıxır Nərgiz adında,
Mən elə bilirəm qız çıxır yerdən...

¹ Sözümlə

² Neçəylə

Qışın ortasında Lalə görmüsən?
Qışın ortasında yanıb-yaxılıb
Bağrının başına “Lalə” deyən var.
Dərdlərin əlindən dəliyə dönüb,
Dərdlərin əlindən yuxusu qaçan,
Hər gecə özünə layla deyən var...

Bu yol hara gedir başın götürüb,
Adamlar dayanıb, yol gedir, Allah.
Desəm, inanmazsan, adam görmüşəm,
İllərdi, düşübdü yolun ağına
Özüylə qol-qol yol gedir, Allah...

Görən, məni kim ağladar,
Görən, kim güldürər məni?
Bu yağışda anam kimi
Kimsə geyindirər məni?

Dostlar keçər sağ-solumdan,
Hərdən azaram yolumdan:
Kim çıxar, tutar qolumdan
Yolumdan döndərər məni?

Qəfil, yenə də azmışam,
Yenə andımı pozmuşam:
O qıza şeir yazmışam,
Bilməsin, öldürər məni...

Gözüyumulu qaçırdım əlindən tutub,
İndi addımbaşı səndələyirəm...
Elə öyrətmisən acı çəkməyə,
Hər səhər çayımı tünd eləyirəm.

Kimsədə görmədim zərrəni belə,
Gözümü dikmirəm daha heç kimə.
Uca sarayları tikən ustatək
Vurğunam saçını hörmək eşqimə...

Hardan öyrənmişən belə getməyi,
Hardan öyrənmişən axı bunları?
Könlüm cəhənnəm ey, elə getmişən,
Xaraba qoymusan bütün yolları.

Özüymüş adamın ən ağır yükü,
Özüm ilişirəm öz ayağıma...

Mən ki saçlarını evim bilirdim,
Heyranam evimi dağıtmağına!

Sevgi nə uduzmur, nə “mars” eləmir,
Sevmək də insanı xilas eləmir,
Duamız Allaha təmas eləmir,
Gedir, göy üzünə dəyir-qayıdır.

Bu bəxt də duymayır nə duyan kimi,
Nə yatmır bir körpə uyuyan kimi.
Gözləyir, biz evdə olmayan kimi,
Gəlir, qapımızı döyür-qayıdır.

Yaxşı bağlamısan ümid Allaha,
Bu günə kömək et, çıxsın sabaha.
Adam dediklərin yaşamır daha,
Gəlir, bu dünyaya dəyir-qayıdır.

Çox şeyi danışmaq istəmir adam,
Söz var ki, bilmirsən, dilindən qaçır.
Cəbhədə gözünü dörd açan oğlan
İndi bir gözünü zülmən³ açır...

Yenə oyun çıxardırsan,
Fırlanırsan başıma.
Nə yaxşı arxadan gəldin
Və çıxmadin qarşıma...

Baxma zəif tərəfimsən,
Bu tərəf gücləndirir məni.
İnan, sənənlə içdiyim
Su da kefləndirir məni...

Otur, fırlanım başına,
Sən də mənim oyunuma bax:
Əmr elə, boynum vurulsun,
Bir az da dur, boynuma bax...

Müharibəyə qədər ailəsinə baxan adamlara
Müharibədən sonra ailəsi göz qoyurdu.

3 Zülmə

Qarabağda gedən ağır döyüşlərdən sonra
Qapıbir qonşumuz
Sənəm xalanın işi xeyli yüngülləşmişdi;
Ərinin ancaq bir ayağını yuyurdu...

Bir də ki, düşməni bağışlamamaq
Özünü vətənə bağışlamaqdı.
Torpağa sərilmiş hər igid oğlun
Gözünü son dəfə açıb-yummağı
Vətəni gözüylə alqışlamaqdı!

Yadıma nə düşdü?
Şair deyirdi ki:
“Müharibə yoxdursa,
Səni sevmək ən vacib işdi...”

Hərə
Köşkdən aldığı lotereya kimi
Xəlvətə çəkilib,
Həyəcanla alın yazısını pozurdu.
Məni nə qədər qınayırsınız qınayın,
Bu oyunda hamı eyni cür udurdu:
“Bəxtinizi bir daha sınayın...”

Burda işin-gücün olmayan vaxtı,
Gəl, məsləhət verim, minnətin olsun:
Öyrən yavaş-yavaş məni sevməyi,
Barı, əlində bir sənətin olsun...

Sənə uduzmaq da bir ayrı zövqdü,
Adamı nə gözəl “mars” eləyirsən!
Toylarda qolunu qaldırmasan da,
Hissimlə möhtəşəm “dans” eləyirsən.

Bircə düşmənliyim özümlə qalıb,
Özümdən qeyri kim var, hamısın bağışlamışam.
Qərribədi ki, gözlərim zəiflədikcə
Daha uzaqgörən olmağa başlamışam...

Deyirsən: “Hamı bıkardı”,
Deyirsən ki: “Kim işləyir?”
Alnım yazı taxtasıdı,
Allah müəllim işləyir...

Sən hələ bilmirsən, sınar, tökülər,
Sən hələ bilmirsən, ürək ət deyil.
Heyif ki, ömrümün qara tərəfi
Təkcə saçlarından ibarət deyil...

Ölüb yoxa çıxmaq böyük dərd deyil,
Adam var, ölmədi, sağ yoxa çıxdı.
Sənin güvəndiyin dağa qar yağdı,
Mənim güvəndiyim dağ yoxa çıxdı...

Baxma, Günəşin əli dəydi,
Hər yer od tutub yanır.
Qadın ağlayanda elə bilirəm,
Günəş də islanır...

Mən səndən yüz dəfə yaxşı ağlaram,
Sən məndən min dəfə qəşəng gülürsən.
Nə olsun, ürəyi görən yoxdu ki,
Üzümdən-gözümdən sən tökülürsən...

Mən sənin yanında gözüyumulu
Qaçırdım, uçurdum göylərə sarı.
Bu üçcə metrlik evin içində
İndi gözlərimi dörd açıram ki,
Yıxılmaq təhlükəm azalsın, barı...

Mən nəfəs verəndə sənnən verirəm,
Mən nəfəs alanda alıram sənnən.
Mən də bir ustayam, öz sənətim var:
Sözü kəlbətinlə alıram səndən...

“Məni ürəyində saxla” demirəm,
Vaxt gələr, görərsən, ürəyin mənəm.
Harda soruşsalar: “Qız, haralısan?”
De ki: “Bir oğlanın ürəyindənəm...”

Tamara VƏLİYEVƏ

BEYNİMİN KİNOLENTİNDƏ İLİŞİB QALAN XATİRƏLƏR

Beynimizin içində bir kinolent yerləşir. Həyatımızın vacib və ya qeyri-vacib səhnələri orda çəkilib. Nə zaman tənhalığa üz tutsaq, o kinolent nostalgiya duyğusu kimi gözlərimizin önündə canlanır: elə hadisələr var ki, hansı yaşda olduğundan asılı olmayaraq incəliklərinə kimi-geydiyin ayaqqabıya, paltara kimi yadına düşür, gözlərinin önündəmi deyim, beynindəmi deyim, təkrar canlanır. Eləsi də var ki, tam aydınlığı ilə görə bilmirsən. Bəlkə elə, o hadisəni o vaxt da tam aydınlığı ilə görə bilməmişik; beynimizdəki kinolent də, nə görmüşük, necə görmüşük, elə də çəkib.

Səksəni haqlamış bir insan bütün ömrünə beyninin kinolentində baxsa, nə qədər zaman keçər-neçə dəqiqə, neçə saat? Hər halda bütöv bir gün olmayacaq, tu-

taq ki, bir saat... Beynimizin kinolentində yazılmış səksən illik bir ömür bir saatə sığarmış... Sən demə, ömür o qədər də uzun deyilmiş, gözünü yumub-açıncə keçib gedirmiş-beynimizdəki kinolent kimi...

Uşaqlıq xatirələri beynimizin ən zəngin xəzinəsidir. Beynimin kinolentində qalan bir hadisədən düz altmış il keçib. Üç və ya dörd yaşım olardı, arxamı nəhəng bir ağacın gövdəsinə söykəyib maraqla pişik balasını qovaraq ağaca dırmaşdıran qohum-əqrəbə uşaqlarına tamaşa edirdim. Onlar da bu pişik balası kimi kiçik və məsum idilər. Məsum idilərmə?

Yeddi-səkkiz yaşlı bu oğlanlar-kiçikləri də var idi-bir-birlərinə qoşulmuş, bir-birlərindən ilham alaraq qəddar-

laşmışdılar. Əllərindəki daşlarla qorxusundan ağacın yuxarısında özünə sığınacaq tapmış pişik balasını nişan alır, onu yerə salmağa çalışırdılar. Onlar kimi qəddarlaşan, altdan-yuxarı qəzəblə hürən köpək də hərisliklə bu körpə pişiyi parçalamağa tələsirdi. Ehtiraslar son həddə çatmışdı. Mənim yeddi yaşlı qardaşım da qaragüruhun içində idi-o da əlindəki daşları hay-küylə miyoltusu aləmə səs salan zavallı, köməksiz pişiyə tolazlayırdı.

Atılan daşlardan qorunmağa çalışan pişik sanki miyoldamaqdan çox, fəryad edirdi, köməyə kimlərisə çağırırdı, yəqin ki, vicdanlı, insafılı insanlardan kömək diləyirdi. Amma onun ətrafında ağıllarını itirmiş oğlanlardan və bir də mənim kimi gücsüz, zəif tamaşaçıdan başqa kimsə yox idi.

Kimin atdığı daş o pişiyi yerə salsaydı, günün qəhrəmanı olacaqdı. Beynimin kinolentində o an özümü də görürdüm, təsəvvürümdə ən çox geniş açılmış gözlərim canlanırdı. O an hadisəyə necə münasibət bəsləməyimi xatırlamıram, ancaq dinməzəcə və maraqla hadisəyə baxan o gözləri görürdüm. O gözlərdə təlaş var idimi, bilmirəm, içimdə o hadisəyə qarşı bir üsyan var idimi, onu da bilmirəm, sadəcə, baxırdım...

Bəlkə, mən də o dəcəl oğlanlar kimi o pişiyin ağacdən nə vaxt düşəcəyini, kim tərəfindən düşürüləcəyini, günün qəhrəmanının kim olacağını səbirsizliklə gözləyirdim, nə bilim... Keçirdiyim hisslər xatirimdə deyil, ancaq hadisəni xatırlayıram, vəssalam... Çox kiçik idim, ağaca dırmaşan o köməksiz pişik balası kimi...

Beynimin kinolentində o hadisənin mənzərəsi belə idi-məndən, pişik bala-sından, qəzəblə hürən itdən və bir neçə oğlan uşağından başqa heç kim yox idi xatirimdə. Bəlkə, doğrudan, o zaman ətrafda heç kim olmamışdı, kişilər hamısı işdə-gücdə, qadınlar da mətbəxdə, mey-

dan uşaqlara qalmışdı. O hadisənin sonu beynimin kinolentinə yazılmamışdı. O pişik balası özünü bu qızıxmış kütlənin əlindən qurtara bildimi, insanlıqdan çıxmış, şüursuz kütləyə çevrilmiş oğlanların içindən günün qəhrəmanı çıxdımı? Heç nə xatırlamıram.

Amma bir gün altmış yeddi yaşlı qardaşım uşaqlığımızdan danışarkən uşaq vaxtı özünə bağışlamadığı bir hadisəni-həmin əhvalatı söylədi.

– Sən də mi unutmamısan? – soruşdum.

Qardaşım təəccüblə:

– Sən o hadisəni o vaxt gördünmü? – dedi: – Axı sən çox kiçik idin!

–Gördüm, – dedim. – Heç unutmadım!

Amma yenə o pişiyin sonunun necə olduğunu soruşmadım; onun gözlərindəki xəcaləti, kədəri gördüm və soruşmadım. Əgər vicdan varsa, onun əzabı insana bir ömür boyu bəs edərmiş.

Beynimə həkk olunmuş o acı xatirə indiyə qədər elə acı olaraq da qaldı...

XALAMIN ƏRİ

Həyat keçmişdən gələcəyə gedən bir yol imiş. Bu yol kimin üçün qısa, kimin üçünsə uzun ola bilər. Nədənsə, insan bu yolçuluqda ancaq keçmişə qayıdıb onu araşdırar, acı-şirin yaşananların xatirəsi ilə yaşayar, ruhunu qidalandırar. Bəs gələcək? İnsan gələcəyini bilməz, amma gələcəyin sonunun nə ilə bitəcəyini hər kəs bilər.

Onu tanıyanda çox kiçik idim, hələ köhnə kənddə yaşayırdıq. “Köhnə kənd” ona görə deyirəm ki, kolxozun bölünməz fondu hesabına təzə bir kənd salınmışdı və hamı sıra ilə öz hazır evinə köçürdü. Köhnə kənddə mən üç il ancaq yaşamışam və xalamın əri ilə elə o vaxtlar tanış olmuşam. Nə deyim, kiçik yaşlarımda onunla bağlı bir fikrim yox idi, sadəcə, xalamın əri idi. Onlar təzə kəndə bizdən çox gec köçdülər, hətta deyərdim, kö-

nülsüz köçdülər. Haqları da var idi. Xalamgilin köhnə kənddə böyük həyəti və həyətin içərisində iki kürsülü evləri var idi. İkincisini təzə tikmişdilər və orada yaşayırdılar. Amma xalamgil iki eyni evi niyə yanaşı tikmişdilər və köhnə evin qapıları niyə daima bağlı olardı, bilmirdim. Böyüdükcə, beynimdə hərlənən bu sualın cavabını axtarmağa başladım. Məlum oldu ki, əvvəlki ev kərpicdən tikilibmiş, daşdan evlər tikilməyə başlayanda heç kimdən geri qalmağı xoşlamayan xalamın əri əvvəlki evinin eynisini daşdan tikdirmişdi. Amma deyilənə görə, əvvəlki ev də qohum-əqrəbanın işinə yaramışdı. Belə ki, əriylə dalaşan, küsən qohum qadınlar uşaqlarını da götürüb, ərləri ilə barışana qədər o evdə qalarmışlar.

İkiotaqlı, böyük eyvanlı, kürsülü ev yeni tikilmişdi, hər iki otağın qapıları eyvana açılırdı. Eyvanın ətrafında əkilən qızılgüllərin ətri və gözəlliyi indi də gözlərimin qarşısındadır. Bu həyətin gözəlliyindən danışmaqla qurtarmaz və bir sirri də açım, mən xalamgilə onları sevdiiyim üçün deyil, o bağcanı sevdiiyim üçün gedirdim.

Xalamın ərini isə heç sevmədim və onu sevməyə-sevməyə bağındakı meyvələri nuş eləməyə çox həvəslə gəldirdim. Hansı meyvə birinci yetişir, hansı payızda, əzbər bilirdim. Onun bağında bitən ağacların çoxu bizim bağımızda əkilməmişdi-nə köhnə kənddə, nə də təzə kənddə. Anamla atam öz sevdikləri ağacları əkmışdilər. Mənim sevdiiyim,

yayın ilk aylarında yetişən cır giləs ağacı bizdə yox idi və həyətimizdəki giləslər yayın ortasında yetişirdi. Cücərəndən yetişənə qədər yediyim qırmızı, turş alçalar da əkilməmişdi bağımızda, hətta göyü belə, əkilməmişdi. Atamla anam alça deyilən o meyvə ağacını öz bağlarına layiq görmürdülər. Hələ eyvana yaxın əkilmiş böyük əzgil ağacını demirəm, bəlkə də, kənddə əzgil ağacı təkcə xalamgilin həyə-tində idi.

Bütün günü həyətdə vurnuxan, bağ-bostan salan hündür boylu, mavi gözlü, ağbəniz, saç-saqqalı ağarmış bu insanı niyə sevmirdim, səbəb nə idi? Bəlkə, bunun səbəbi qaradınməz, bütün günü dodaqlarının altında deyində-deyində iş-güc görəən xalam idi. Kəsülü kimi görünürdülər, elə bilirdim, bir-birlərinə nifrət edirlər. Qaşları düyünlü, nazik dodaqları bir-birinə qapanmış, kiçik mavi gözlərindən qəzəb tökülən xalamın (qəribə idi, hər ikisi mavi gözlü idi, amma xalam qarabəniz idi) qarmaqlı burnu üzünü bir az da qəzəbli göstərirdi. Baş örtüyünün üstündən alnını kiçik bir yaylıqla bağlayardı-ərəb çalmasına oxşayardı. Xalam üst-üstə gen tumanlar və “dejurka” deyilən qolu uzun, qabağı aşagıya qədər düyməli köynək **pirpaz**¹

geyib işinə başlayardı; dünyadan, həyatdan narazı adamlar kimi...

Desəm ki, onun saçlarını, bədənini heç vaxt görmədim, desəm ki, heç dişlərini də görmədim... Gül-məzdi xalam və mənim fikrimcə, bunun səbəbi xalamın əri idi.

Almacıq sümükləri çəhrayı rəngdə olan bu sarışın qoca, bəlkə də, qoca deyildi. Çünki uşaq olanda ətrafımda olan böyüklərin, anamdan başlamış, hamısını

¹ “Başdan-ayağa nizamlı” mənasını verən dialektik söz. Əsasən, Salyan və Neftçala tərəflərdə işlənir.

qoca hesab edirdim. Halbuki xalamın mənimlə həmyaşd kiçik oğlu da var idi; o da mənim sevgimdən məhrum olanlar sırasında idi.

Yadımdadı, yayın ilk ayı idi, hamılıqla xalamgilə getməyə hazırlaşırıdım, nədənsə, qışda onlara qonaq getdiyimi heç xatırlamıram. Nə isə, hamı qəşəng paltarlarını geymişdi. Mənimlə, geyməyə salamət paltarım yox idi. Hamısı kürəkdən ağac budaqlarına keçdiyi üçün cırılıb, əl ilə təzədən tikilmişdi. Məndən böyük bacımla yaşayırıq fərqi var idi. Çox az səxavətli olardı... Həmin gün hansısa paltarının mənə geyindirilməsinə razılıq verdi. Bilmirəm onu necə dilə tutdular, nə vəd etdilər... Biz o zaman artıq təzə kənddə yaşayırdıq və mən o qədər də kiçik deyildim. Hər halda ağaca çıxmağa icazə verilən bir yaşda idim. O paltarın rəngini, üstündəki naxışları indi də xatırlayıram. Nazik ipək donun çiyinlərindən belə qədər enən qat-qat qırçınları ona havalı görkəm verirdi. Hətta biz xalamgilə çatanda xalamın heç nəyi bəyənməyən ərlək qızı mənim paltarına tərif də dedi.

Ağ giləsin yetişdiyi zaman idi. Böyük evdə oturdular, uşaqlar isə həyətdə səpələndilər. Mən yenə də üz tutdum evin sol tərəfində, çəpərin yanında əkilmiş gilə ağacına tərəf. Ağac çəpərə o qədər yaxın idi ki, yan budaqları yola sallanırdı, həm də hündür ağac idi. Ümumiyyətlə, bütün meyvə ağacları hündür idi və mən, həmişə olduğu kimi, ağacın ən hündür yerinə çıxdım. Gözümə dəyən yetişmiş meyvələr əl çatmaz budaqlarda olsa belə, onları dərib yedim. Bir də onda ayıldım ki, güllü-çiçəkli, tərifli paltarım yenə də ağacın hansısa bir budağına keçib, mənim də əl-ayağım havada yellənir. Qışqırıb köməyə adam çağırıdım, hardansa bir əl peyda oldu, məni götürüb yerə qoydu. Bu, xalamın əri idi, imdadıma yetişmişdi. Öz qaydası ilə bütün günü bağda-bostanda əlləşən

xalamın əri həm məni, həm də gilə ağacının budağını xilas etdi. Bir az gec gələcəydi, budaqqarışıq yerdə olacaqdım. İndi heç olmasa, donumun cırılmağı ilə canımı qurtardım.

Xalamın əri məni yerə qoydu. Üzümə belə, baxmadı, nə bir şirin söz, nə bir acı söz dedi. Belə əlinə alıb işinə davam etdi. Yenə də qadınlar paltarımı soyundurub gülüşə-gülüşə yamamağa başladılar. Bacım alt dodağını dişləyərək:

– Bir də sənə donumu verməyəcəyəm, – dedi.

Yenə də mən günahkar-günahkar yarıclıpaq oturub paltarımın yamanmasını gözlədim. Ən çox qorxum isə bacımın qəzəbinə tuş gəlmək idi.

Beynimin kinolentində onunla bağlı bir xatirə və o mənzərə heç yadımdan çıxmır. Köhnə kənddə, geniş eyvanda böyük süfrə açılmışdı. Süfrə yerə-xalçanın üzərinə salınmışdı deyərək, hamı döşəkçələrin üstündə oturub yeməyin gətirilməyini gözləyirdi. Mən o zaman çox kiçik idim. Yanımda oturan bacımın qısa saçlarını, “matroska” deyilən paltarını, əsl barlas tayfasının üzünü andıran çəkinli gözlərini bütün aydınlığı ilə xatırlayıram. Ondan başqa, ətrafda olan heç kəsin üzünü xatırlamıram. Əlimdəki qaşığı ağzıma soxaraq yeməyimi gözləyirdim. Bacımın qarşısına qoyulan yeməyin görünüşü belə, yadımdadı. Boşqabın içində yupyumru bir köftə, bir iri kartof var idi. Qaşığıma o boşqaba uzatmağımla başıma zərbə dəyməyi bir oldu. Alt dodağıma dişlədim. Qaşığı ilə başıma vuran bacımın qəzəbli üzünü heç unutmadım... Məni qucağına alıb yaramı təmizləyən qadınların üzünü indi xatırlamıram. Mən ağlamırdım. Deyəsən, hələ ağrını hiss eləməirdim, bəlkə də, başıma nə gəldiyini dərk edəcək qədər böyük də deyildim, amma bez parçasındakı al qanı və arsız-arsız başım bezlə sarınmış halda o yeməyi yediyimi

də indiki kimi xatırlayıram... Hər şey adi qarşılandı, bir qarın yemək üçün başımı yaran bacım da cəza almadan sakitcə yeməyini yedi, süfrə pozulmadı, kiçik bir qəza idi, vəssalam.

...Paltarımı yamayıb gülüşə-gülüşə əynimə geyindirən qadınlar elə eyvandaca xalçanın üzərində süfrə açıb, hamını çağırıdılar. Xalamın əri süfrənin başına keçmiş, ayaqlarını dizdən büküb əlini başına dayaq verərək sultanlar kimi bəzəkli mütəkkəyə dirsəklənmişdi. Hərdən o biri əliylə hələ suyu qurumamış, ülgüclə qırxılı başını alnından üzüyuxarı tumarlayırdı. Süfrənin başına keçməzdən əvvəl, başını, ayaqlarını xalamın köməkliyi ilə yumaq adəti vardı... Gözaltı hamını süzərək sanki “Bu evin, bu bağçanın, bu açılan süfrənin sahibi mənəm!” deyirdi. Hər şeyin birincisi onun qarşısına qoyulurdu. O, yeməyə başlayandan sonra hamı əlini süfrəyə uzadırdı. Sonra şirin söhbətlər, zarafatlar, gülüşlər bir-birinə qarışırdı. Pıqqapıq qaynayan samovarın çayı da armudu stəkanlara töküləndə, birinci stəkan onun qarşısına qoyulardı. Çox xoşbəxt idi süfrəsinin başında xalamın əri. Süfrə tez-tələsik yığılmazdı, uzun çəkərdi, biz uşaqlar da səsimizi içimizə çəkib böyüklərin keçmişdən-keçəcəkdən xəbər verən söhbətlərinə maraqla qulaq asardıq. Axşamtərəfi xalamın əri əynini səliqə ilə geyinib kəndin mərkəzinə, kişilərin “birlik” adı qoyduqları məkana gedərdi və oradan bir ətək xəbərlə qayıdardı.

Xalamın əri külfətini yayda yaylağa göndərərdi. Özü isə aranda əkin-biçinlə məşğul olardı. Dədə-babadan aran camaatının yaylaq yeri Kəlbəcər rayonunda yerləşirdi. Onlar yay fəslinin üç ayını burada keçirərdilər. Həyatlarını başqa cür təsəvvür edə bilmirdilər. Yay yaylaqda, qışı qışlaqda keçirmək keçmişdən qalma bir adət idi.

...Danışacağım bir əhvalat da yenə

köhnə kənddə, mən çox kiçik olanda baş vermişdi. Deyilənə görə, ailəmizdə qış aylarında yenə bir qız uşağı doğulmuşdu. Onunla da mənim aramda iki yaş fərq var imiş. Nədənsə, ailəmiz qərara gəlmişdi ki, məni də xalam özü ilə yaylağa aparsın. Amma mənim bundan xəbərim yox idi, mənə heç nə deyilməmişdi. Ya çox kiçik idim, adam yerinə qoyulmamışdım, ya da inadkarlığımı düşünüb gizlətmışdilər ki, etiraz etməyim. İkinci variantı saf-çürük edəndə, daha inandırıcı görünür mənə.

Həmin gün beynimin kinolentində necə çəkilibsə, heç silinmir. Məndən böyük bacılarım geyinib-kecinib, məni də özləri ilə götürüb xalamgilə qonaq getdilər. Hər şey planlanmışdı, anam bizimlə gəlməmişdi. Çünki evdə təzə doğulmuş beş-altı aylıq bir bacım da var imiş. Məni aparmaqda məqsəd anamın yükünü yüngülləşdirmək idi. Nədənsə, məndən kiçik bacımın körpəliyi, lap kiçik yaşları beynimin kinolentinə həkk olunmamışdı. Məni aparmaq da bacısına ürəyi yanan xalamın ideyası olmuşdu. O vaxt qədrini bilmədiyim, indi qiymətini anladığım, amma hər zaman sevdiyim xalamın.

Mən xalamgildə nə vaxt yuxuya getmişəm, bilmirəm. Amma ayılıanda yük maşınının kabinəsində oturan xalamın qucağında idim. Və birdən zil səslə necə ağladımsa, səsimi kəsə bilmədilər. Uşaq olsam da, anladım ki, məni evimdən, ata-anamdan ayırıb harasa aparırlar. O “hara”-nı da bilmirdim. Xatirəmdə bu, ilk yaylaq səfərim oldu. Bəlkə, mən körpə ikən anam aparmışdı, yadıma gəlmir... Niyə ağladığımı soruşdular. Dəmir qutuda olan şirnilərim yadıma düşdü. Onları istədim, hamı əl-ayağa düşdü, maşın dayandı, içindəki yüklər eşim-eşim edildi, şirnilər yoxa çıxmışdı. Bu, məni lap hiddətləndirdi. Maşının arxasında məndən bir yaş kiçik xalam oğlu büzüşüb oturmuşdu, yazıq-yazıq

baxırdı. Bəlkə, o da yatmışdı, səs-küyə yenicə oyanmışdı, bilmirəm, bəlkə o da anasının qucağını istəyirdi. Amma xalam məni qucağında daşıyırdı, ona görə ki, mən əmanət idim və o bu əmanəti axıra qədər göz bəbəyi kimi qorudu. O vaxtlar bunun mənim üçün elə də əhəmiyyəti yox idi, məni ailəmdən ayırdığı üçün xalama da, oğluna da nifrət edirdim.

İntiqam almaq üçün lazımı saati, dəqiqəni gözləmək lazım gəlirdi. Mən də o vaxtı gözlədim və bir-bir intiqamımı almağa başladım. Aldığım intiqam hekayələrindən bir neçəsi beynimə elə həkk olunub ki, ən incə cizgilərinə, üz ifadələrinə qədər xatırlayıb, təsəvvürümə gətirirəm. Bir insan təsəvvürünün nələrə qadir olduğunu anlamaq belə, çətindir. Təsəvvür etmək qabiliyyəti, bəlkə də, təbiətin möcüzələrindəndir.

Xalam süfrə açıb birinci oğlu ilə məni yedizdirərdi ki, sonra bizi oynamağa göndərib özü rahat yesin. Xalam bir ovuc yeməyi elə incə-incə yeyərdi ki, uzun çəkərdi. Çox az yeyərdi xalam, ona görə də, həmişə arıq və qıvraq olardı. Amma mənim süfrə kənarında çıxardığım oyunlar bu süfrə səfasını daha da uzadardı. Şəkər torbasını yanıma qoyardım, imkan verməzdim ki, xalam oğlunun da çayına şəkər tökülsün. Öz çayına isə o qədər tökərdim ki, içə bilməzdim. Evimizdə etmədiyim bütün yaramazlıqları burada edərdim. Mən indi o insanların səbrini heyranlıqla xatırlayıram.

Amma xalam oğlu bir dəfə cəsərləndi və bu cəsəreti ilə məni heyretləndirdi. Nazik, uzun çay bardağı bir anda ikimizin də diqqətini cəlb elədi. Hər ikimiz o bardaqda çay içmək istədik. Yazıq xalam ortada qalmışdı, axırda belə şərt kəsdi ki, bu bardaqda hər gün birimiz çay içək və şübhəsiz ki, birinci növbə mənə düşdü. Xalam oğlunun cəsəretindən hikkələnmişdim. Çayı içəndən son-

ra bardağı necə dişlədimsə, çilik-çilik oldu. Yaxşı ki, heç bir zədə almadım. Hamı təlaşla mənə bir şey olub-olmadığını yoxlayarkən, mənim gözümlə bardağın sınmağından məyus olub ağlayan xalam oğlunda idi. Yəqin ki, mən çadırdan çıxıb qonşu uşaqlarla oynamağa gedərkən, xalam rahat nəfəs alar, oğlunu yedizdirər, özü də yeyərdi. Yoxsa mən orda olanda onların rahat yeməyi mümkün deyildi. Amma bu, əsl mən deyildim. Nə o vaxta qədər, nə də ondan sonra heç vaxt belə əzəzil olmadım. Bu, mənim evimizdən, ailəmdən ayrılmağımın intiqamı idi və indiye qədər onun xəcalətini çəkirəm.

Xalam qadın rəfiqələriylə gəzintiye çıxıb söhbətləşəndə məni də özüylə aparadı. Gəzinti zamanı xalamın qucağından düşməzdim. Xalam yorulanda bulağın başında oturardı, qadınlar da onu dövrəyə alaraq daşların, qaya çıxıntılarının üstündə əyləşərdilər. Xeyli qeybət edərdilər. Mən də təmiz yaylaq havasında, xalamın dizlərinə başımı qoyaraq, xumarlana-xumarlana bu qeybətlərə qulaq asmaqdan həzz alardım. Sevirdim bu qadın qeybətlərini. Bu qeybətlərdə insanların xarakterləri analiz olunurdu: kim pintidi, kim təmizkardı, kim yaxşıdı, kim pisdi, nəyə görə pisdi, nəyə görə yaxşıdı, bir sözlə, kim kimdi. Bu qeybətlərlə üç yaşlı bir uşaq həyatı, insanları, nəyin pis, nəyin yaxşı olduğunu öyrənirdi. Arada mənim də qeybətimi edirdilər bu qadınlar. Xalamın qulağını doldururdular:

– Niyə qoymursan özü yerisin? Qolların qırıldı onu gəzdirməkdən. Sən qoy get, gör arxamızca necə qaçacaq!

Bir gün belə də etdilər. Xalam məni qucağından yerə qoyub:

– Bir az da özün yeri, – dedi: – Çox yorulmuşam...

Onsuz da, qadınlar qeybətimi edəndə hikkələnmişdim və hikkəmi xalamın üstünə tökdüm:

– Məni necə gətirmisən, elə də gəzdir, – dedim.

Bu, xalama kəsdiyim cəzanın bir hissəsi idi. Heyrətdən, kiçik bir qız uşağının həyasızlığından gözləri böyümüş qadınlar xalamı ürəkləndirdilər:

– Gəl gedək, arxamızca özü gələcək, bax görərsən, çox üz vermişən, – deyə-deyə yazıq xalamı çəkib özləri ilə apar-dılar.

Xalamın gözü arxada qalmışdı. Qadınlar, demək olar, onu zorla aparırdılar. Mən isə onların bu psixoloji hücumlarına məhəl qoymadan həmin yerdə, çəmənləkdə oturub xalamın iradəsinin nə vaxt qırılacağını gözləyirdim. Nə bir həyəcan, nə bir qorxu var idi içim-də, xalamı yaxşı tanıyırdım. Keçirdiyim o hisslərə, uşaq qəzəbinə, inadına daha çox heyrlənirəm.

Xeyli uzaqlaşandan sonra xalam geri çevrilib yalvara-yalvara məni səslədi. Cavab belə, vermədim. O boyda yolu geri qayıdıb təzədən məni qucağına alanda, duyduğum həzzi təsəvvür etməzsəniz! Bu, qalibiyyət həzzi idi. Hələ yolboyu onu öyrədən, yoldan çıxaran qadınları danladığca, ikiqat əziyyətə saldıqlarını üzlərinə vurduqca, sevincim ikiqat artırdı. Və bu hadisə də xalamın yaylaq mövzularının içində mühüm yerlərdən birini tutdu. Elə bil onun rəngsiz həyatına bir rəng qatdı, qohum-əqrə-bayla hər süfrə başına yığılanda, bunları elə şövqlə danışdı ki, elə bil böyük bir qəhrəmanlıq etmişdim.

Mən ancaq xalamla gəzintiyə çıxanda onun qucağına minirdim. Bütün günü uşaqlarla çöldə oynayır, vaxtımı şən keçirərdim. Yaylağa bir minik avtomobili gələndə uşaqlar “atan gəldi” deyə məni səsləyərdilər. Biz dəstə ilə o maşının arxasınca qaçardıq və məlum olanda ki, gələn atamın maşını deyil, başqa adamın maşınıdı, məyusluğumu gizlədərək:

– Eh, mənim atamın belə yerlərdə nə

iş var, o, buralara gəlməz, – deyərdim.

Bir mən yox, ətrafımdakı uşaqlar da pərt və məyus olardılar. Demə, onlar da mənim ata həsrətimi bilir, məni se-vindirmək istəyirmişlər. Niyə mən orda ancaq atamı gözləyirdim, heç özüm də bilmirəm. Yəqin, məni bu ayrılıq əza-bından ancaq o xilas edə bilərdi. De-yilənə görə, atam hər il yaylağa bir neçə dəfə gələr, oradakı heyvandarlıq təsər-rüfatına nəzarət edərmiş. Amma o il nə-dənsə, atam yaylağa getməyib, bunun yəqin, bir səbəbi olub, amma bu səbəbi mən xatırlamıram.

Xalam gözəl at minərdi. Atın üzə-rində şəstlə oturur, qəddini dik tutardı. Nazik dodaqlarını bir-birinə bərk sıxıb mavi gözləriylə elə sərt baxardı ki, özü-mü yığışdırıb itaətkar olardım. Yaylaq-da çağırıldığımız yerlərə atla gedərdik. Xalam məni tərkinə alıb iri bir yaylıqla özünə bağlayardı. Mənim bu səfərlərdə yadımda qalan yırğalanan atın üzərində mürgüləyərək getməyim və çayın içi-n-dən keçərkən, at nalinin daşlara dəyərək çıxardığı “şakır-şukur” səslər, bir də axan çayın şırıltısı idi. Bu bir melodiya kimi beynimə yazılmışdı. Xalam oğlu kimin tərkində gedərdi, xəbərim olmazdı. Bəlkə də, indi xatırlamıram, bəlkə də o, anasının tərkində getmək üçün ağla-yıb-sızlayıb, amma taleyinə boyun əyib, yad bir adamın tərkinə minib-yəqin, belə də olub...

Bizim yaylaqdan arana qayıdışımız da macəralı oldu. Böyük yük maşınının arxasında yataqlar düzəldilmişdi və biz bu yumşaq yataqların içində xumarla-naraq evimizə qayıdırdıq. Amma mən xalam oğlunun bizimlə qayıtmasını istə-mirdim və əmr etdim ki, onu elə burda-ca meşənin içinə ataq və gedək. Mən bu əmri verəndə və bu ideya ağıma gələndə, artıq biz yaylaqdan xeyli aralanmış-dıq, hava da qaralmışdı. Mənim inad-karlığımı bilən xalam o dəqiqə mənimlə

razılaşıdı. Xalam oğlunun qorxmıuş, vahiməli gözləri hələ də yadımdadı. Maşın dayandı və mənə elə gəldi ki, onu götürüb, doğrudan da, bu qalın, ucsuz-bucaqsız meşənin içərisinə atdılar.

Buna əmin olduqdan sonra isti yatağın içərisində xalamgilə çatana qədər, yatdım və gözlərimi xalam qızının sevgi dolu səsinə açdım. Bizi xalamın əri və onun ərlik qızı qarşılayırdı. Bu sevgi dolu sözlər isə qucağında əzizlədiyi, mənim yolda atdırdığım xalam oğluna aid idi. Bu mənzərəni görəndə, necə hikkələndim, necə ağladım, xalam oğlu da mənə qoşuldu. Yolboyu cıncırını çıxarmayan, qorxusundan maşının hansısa küncündə gizlədilən uşaq içindəki sarsıntını bu göz yaşları ilə tökdü. İndi o, məndən qorxmurdu. Böyük bacısı onun daldalanacağı bir qala idi və bu böyük bacı eşidəndə ki, mən onun kiçik qardaşını yolda atdırıb gəlmək istəmişəm, çox qəzəbləndi. Mənə necə təpəndisə, səsimi o dəqiqə kəsdim. Xalamın əri isə sakitcə, buz kimi dayanaraq bu mənzərəni seyr edirdi.

Maşın onların yükünü boşaltdıqdan sonra sürücü məni öz evimə apardı. Gecə idi, evə çatanda, eyvanda yolu-mu gözləyən valideynlərimi gördüm. Dünyanı mənə verdilər. Bu, uzun bir ayrılığın sonundakı qovuşma kimi idi. Onların da sevincinin həddi-hüdudu yox idi. Evdə bütün külfət yatmışdı, mən ailəmin içində idim və isti aran mənə sərin yaylaqdan da gözəl görünürdü. Və o gecə ana qucağında səhərə qədər, bəlkə də, dünyanın ən şirin yuxusunu yatdım.

Səhər açıq eyvanda bütün ailə bir qayda olaraq yeməyə oturmuşdu. Atam məni öz yanında oturdaraq suallar verməyə başladı. Bu suallardan mənim yadımda qalan tək bircə sualdır:

– De görüm, Afərim necə arvadı?

Afərim bizim yaylaqda qaldığımız evin sahibəsi idi. Ev bir çadırdan ibarət idi. Mən o evi tən ortadan ayıraraq elə

mənimsəmişdim ki, o xətdən heç kim biz tərəfə keçə bilməzdi. Yaylaqda hər kəs çadırdə yaşayırdı. Afərim xalamın ərinin qohumu idi. Biz onun evinə qonaq kimi getmişdik, amma mən orda özümü qonaq kimi yox, hər şeyin sahibi kimi aparmışdım. Bu suala cavab axtarmaq istəyəndə gözlərim ağacdən asılmış göyərçin qəfəsinə sataşdı.

– Bax, – dedim: – Afərimin təmizliyi o göyərçin qəfəsinə girib.

Atam bu sözlərimə xeyli güldü. Sonradan bunu hər gələn qonağa böyük həvəslə danışardı. Mən bu sözlərlə Afərimin pinti, tənbel bir qadın olduğunu deməyə çalışmışdım. Və yəqin, bu qadının pinti, tənbel olduğunu xalamın ətrafına yığılan qadınların qeybətindən anlamışdım. Yoxsa üç-dörd yaşlı uşaq nə bilirdi ki, kim tənbel, kim qoçaq?!

Xalam hər bizə qonaq gələndə mənimlə bağlı əhvalatları həvəslə danışar, ətrafdakılar da ona qoşulub uğunardılar. Mən xalamı nə qədər xoşbəxt etmişdim, nə qədər əyləndirmişdim. Ona görə də, etdiyim hərəkətlərə görə uşaqlıqda xəcalət çəkmək nədi, bəlkə də, qürrələnmışdim.

İntiqam hissi nəinki bir böyüyü, hətta kiçik bir uşağı da qəddarlığa vadar edir. Mənim həyatımda belə bir əhvalat daha olmadı. Həmişə ailəmin ən anlayışlı, ən tərbiyəli, yolayaxın övladı oldum. İndi də xalam oğlunun yolda atılması barədə verdiyim əmri xatırlayanda-o anda o kiçik uşağın qəlbində yaratdığım qorxunu, vahiməni təsəvvür edəndə, qanım donur, özümü bağışlaya bilmirəm. İntiqam hissi insanı qəddarlaşdırır, qorxulu edir və mən bu əmri verən uşaqdan özüm də qorxuram.

Allah əfv etsin...

...Sonra bütün kənd yavaş-yavaş yeni salınmış qəsəbəyə köçməyə başladı. Bizim ailə birinci köçənlərin sırasında idi. Övvəlki kəndimizin adı bu səbəbdən “köhnə kənd” qaldı. Bir gün bu köhnə

kənd yer üzündən tamamilə silindi, yerini pambıq sahələri, taxıl zəmiləri tutdu. Amma o köhnə kəndin xəritəsi beynimin kinolentinə elə çəkilib ki, hər küçəni, hər dalanı, hər qohum evini xəyalımda yenə də gəzirəm. Köhnə kəndin ruhu məni indi də tərk etməyib.

Hətta, yadımdadı, biz köçərkən, sədaqətli itimiz Laykanı təzə qəsəbəyə aparmaq mümkün olmadı. Layka üçün ayrıca bir yük maşını gəlmişdi. Təəssüf ki, bir neçə kişi onu maşına mindirə bilmədi. Əlacsız qalıb iti maşının arxasına bağladılar, maşın hərəkətə gəldi, amma it yerindən tərpənmədi, boğulmağından qorxub Laykanı təzə qəsəbəyə aparmaq fikrindən əl çəkdi. Layka bir rus hərbiçisinin atama bağışladığı ov iti idi. Yəqin, atam onu ova gedərkən özüylə apararmış, amma mən bunu xatırlamıram.

Xatırladığım budur ki, qadınlar, uşaqlar toyuq tutub kəsmək üçün hazırlaşanda, Layka hansı toyuğun kəsiləcəyini tez anlar, onu bir küncə sıxışdırardı. Qorxusundan küncə sıxılan toyuğu asanlıqla tutub kəsərdilər. Layka da dili ilə ağzını yalayaraq bu toyuqdan öz payına düşəni gözləyirdi. Toyuğun sayından asılı olaraq Laykanın payı da ya az, ya da çox olardı. O, aza da qane idi, çox da...

İnsanlar uzun zaman yaşadıkları evlərindən çıxıb təzə qəsəbəyə, təzə evlərə köçdülər. Amma Layka axıra qədər köhnə həyətdə qaldı.

Köçərək tərk etdiyimiz ev atamın tikdiyi üçüncü ev idi. Atam birinci evi, deyilənə görə, yetim bir qohumunu evləndirərək ona bağışlamışdı. İkinci evini bibimə vermişdi. Bibim öz oğlu və nəvələri ilə orada yaşayırdı. Üçüncü ev isə, deyilənə görə, yeni tikilmişdi, yəni Layka tək qalmırdı. Həyətdə yenə də

ona doğma adamlar qalırdı. Layka da ölənə qədər o həyətdə yaşadı. Uşaqlara qoşulub ağacdən pişiyi salmağa çalışan da elə bu it idi.

Böyüdükcə xalamın daha üç övladı olduğunu öyrəndim. Xalamın ən böyük qızı, sən demə, bibimin gəlini, qapıbir qonşumuz, daima bir süfrə başında oturduğum Kübra xalam imiş. Böyük oğlu mənim böyük bacımla evlənib, Bakıda yaşayırmış. Orda böyük bir zavodun baş mühəndisi işləyirmiş. Böyük bacım atamın ilk evliliyindən idi və aramızda böyük yaş fərqi var idi. Evi tez tərk etdiyindən uşaqlıq xatirələrimdə ona yer yox idi. Mən onun da bacım olduğunu böyüdükcə anladım.

Xalamın ikinci oğlu isə orta məktəbi qurtarmaq üçün Bakıya, qardaşının yanına getmişdi. Halbuki, kənddə onillik məktəbimiz var idi və onun baş mühəndis oğlu da bu kənd məktəbini qurtarmışdı. Amma anam deyirdi ki, xalamın əri çox **yergə** adamdır, **bəniscildir**², heç kimdən geridə qalmaq istəməmiş, zamanə ilə ayaqlaşmağa çalışmış. Hətta anam onun barəsində bir əhvalatı da tez-tez danışardı. Xalamın əri də anamgil kimi varlı bir ailədən imiş. Bir gün onların on üç dəvəsini, deyilənə görə, ərəblər oğurlayıb aparır. Xalamın əri İran ərəzisindən keçib ərəbləri təqib etmiş, düz iki aydan sonra dəvələri ilə geri dönmüşdü. Bu əhvalatı bu qədər bilirəm, daha xalamın ərinin o dəvələri ərəblərin əlindən necə aldığını, bu səfərə təkmi, yoxsa cütmü getdiyini bilmirəm. Çünki anam elə danışardı ki, sanki xalamın əri tək yad bir ölkənin ərəzisində keçmiş və on üç dəvəsini quldurların əlindən alıb gətirmişdi.

Xalam nişanlananda, beş yaşında imiş, amma ərə gedəndə neçə yaşı olub,

² Yergə, bəniscil- bahscil, hamıyla bahsə girən adama deyilən dialektik sözlər.

on birmi, on üçmü, dəqiq xatırlamıram. O zaman xalamın əri də yeniyetmə bir oğlan olub və hər İran səfərindən qayıdanda xalama kişmiş gətirərmiş. Xalam da kişmiş çox sevdiyindən, onun hər gəlişində kişmiş payını almaq üçün üstünə yüyürərmiş. O zaman bu hekayələrə gülüşərdik, indi isə ağlamaq istəyirəm.

Anamın uşaqlığı, gəncliyi Sovet hökumətinin qurulduğu zamanlara düşdü-yü üçün bu əziyyəti çəkməmişdi. Amma ondan yaşca böyük iki bacısı bu adətin qurbanı olmuşdu.

Birinci bibimgil qonşumuz olaraq təzə qəsəbəyə köçdü. Yenə də qapıbir qonşu olduq. Aramızda nə bir hasar, nə də bir çəpər oldu. Sıra ilə bütün məhlə köçərək öz yerini aldı, xalamgil də, nəhayət, gəldilər. Xalamın əri yenə qollarını çırmalayaraq həyat-bacanı sahmana salmağa başladı: ağaclar əkildi, bostan salındı. “Qoşa” adlanan qoca it də gəlib öz yerini tutdu. Bu dəyişiklik onun da xoşuna gəlməmişdi. Bütün günü kefsiz halda mürgüləyən it gözlərini qaldırıb gəlib-gedənə belə, baxmazdı. O da öz üsyanını bu cür ifadə edirdi.

Bu itlə mənim köhnə haqq-hesabım var idi. Biz xalamgilə gedəndə iti bağlayırdılar ki, bizə toxunmasın. Bir dəfə necə oldusa, onu bağlamaq yaddan çıxdı. Mən itin yanından keçərkən it arxamca düşdü, qorxub qaçmağa başladım. Özümü eyvana çatdırıb içəri atılmaq istəyəndə, Qoşa dişləri ilə arxamdan yapışdı. Xalamın ərinin zabitəli səsi onu özünə gətirdi, məndən əl çəkdi, günahkarcasına zingildəyərək öz yerinə keçdi. Xalamın əri iti zəncirlədi. Xalamın tibb bacısı olan qızı yaramı təmizlədi, sarğı qoydu, həyatımda ilk və son dəfə məni bir it dişlədi.

Bu ev, bu həyat məni də özünə çək-mədi. Görürdüm ki, xalam da, əri də yeni məskənlərindən o qədər məmnun

deyillər. Ciddi bir səbəb olmasa, mən heç onlara getməzdim də... O ciddi səbəblərdən biri xalamın ərinin qəfil ölümü oldu. Bu ölüm xəbəri o yaşadək eşitdiyim və yadımdan çıxmayan ilk ölüm xəbəri oldu.

Qohum-qonşu, eşidən-bilən həyatə yığılmışdı, qadınlar ağlaşırdılar. Xalamın məndən bir yaş kiçik olan oğlu içəridən qorxmuş halda çıxanda, qadınlar şivən qopardı:

– Yetim qalan balam, vay! – deyərək necə qiyyə çəkib ağladılarsa, uşağın üzü daha da məzlumlaşdı, elə sarsıldı ki, mən bu anı indiyə qədər unuda bilmirəm. Və o anda ona necə ürəyim yandığını da...

Göz yaşları qurumayan, ağlayıb ərinə ağı deyərək onu göylərə qaldıran xalama lap təəccübləndim. Nədənsə, mənə elə gəlmişdi ki, bu yoxluğa xalam sevinəcək, üzü güləcək, bir daha deyinnəyəcək. Amma belə olmadı, xalamın işi daha da çətinləşdi. Ərinin bütün işlərinin öhdəsindən gəlməyə çalışdı. Düyünlü qaşları heç açılmadı, nazik dodaqları bir-birinə daha çox sıxıldı. Amma nəinki xalamın oğlu, bütün ev, bağ-bağça da yetim qaldı. Əlləri ilə cənnət yaradan, ailəsinin hər an qayğısına qalan bu insanın qədir-qiymətini mən də böyüyəndən sonra anladım.

“Keçmiş keçmişdə qaldı” deməyin, keçmiş insanın yanınca gəzər, insan öz keçmişini ilə mövcuddur, gələcək mücərrəddir. Ölüm hər an gələ bilər. Həyat bizə verilmiş hədiyyədir. Zamanın qiymətini bilək...

Dekabr, 2023

Qulu AĞSƏS

“ƏRZİ-ƏSRİ-HAL-NAMƏ” – DƏN SƏTİRLƏR

“Mədəniyyət” sözünün bir mənası da “şəhər salmaq”dı. İnsan məskənlərinə nəzər yetirək: mağaraları uşaq bağçasına, kəndləri orta məktəbə oxşatsaq, onda şəhərlərin bir adı var-institut. Doğrudan da, mədəniyyət – ali məktəb və ali mətləbdi...

Dünya evinin son mərtəbəsi Həqiqətdir; addım-addım çıxırsan ora. Əgər çıxa bilsən...

Dünya evinin damı isə Sevgidir; ora birinci mərtəbədən qalxmırlar, göydən enirlər. O hündürlükdən aşağılar görünür. Ona görə sevənlərin gözləri ayaqlarının altını görmür...

Mən bir azad adamın xoşbəxt olduğunu görmədim... Xoşbəxtlik kölələrin nemətidir! Ya azad bədbəxt, ya da kölə xoşbəxt olmalısən; bu qədər qəddar seçim...

İnsan bəzən öz tərcümeyi-halından da yorulur. Nə qədər məlum yerdə, bəlli ildə doğulmaq olar?! Bəzən soruşanlara təvəllüdümü səhv deyirəm, hərdən də yerimi, yurdumu. Ayrı ad söylədiyim də olub. Eyniyyət, təkrarçılıq bu qədər bezdirir məni. Elə bunu ikinci dəfə yazdığımı görə... pozuram!

Əvvəl bu dünyanı xəlf edib Tanrı, sonra Adəmi, ardınca da Həvvanı... Yəni bu dünya dediyin, cəmi iki nəfər üçün nəzərdə tutulub “smeta”da. 8 milyard (!) əhali üçün deyil!

İnanmırsınızsa, Adəmlə Həvvanın ilk lətifəsinə baxın: “Üçüncü artıqdır...”

Adamlar xaraktercə iki növdür-introvert və ekstravert. Sadə dillə desək:

- a) “özüylə əlləşənlər”;
b) “ortada yeyib, qıraqda gəzənlər”;
Mən onları antenaya bənzədirəm. Birinci qrup “domaşni”, ikinci qrup “krosnu”.

Ədəbiyyat və jurnalistika da belədir! Baxırsan, ikisi də “antenadır”, amma biri “evi” tutur, o biri “çölü”.

Namus və Əxlaq haqda...

Namusu başı üstündə saxlamayan, heç olmasa, ürəyində kirələməyənlər onu orta(lıq)da axtaracaqlar...

Əxlaqa gəlincə isə, əxlaq zəhmətdir, peşənə can yandırmaqdır! Başqasının yerini tutmamaqdır! Faydalı iş əmsalıdır! Aldığın maaşı haqq etməkdir! Heç kəsdən heç nə ummamaq və giley-lənməməkdir!

P.S. Oxuduğunuz qeydlərimin 30 yaşı var. Qarabağ azad oldu, qaldı bu arzularımın çin çıxmağı...

..Həə, əzizlərim, uşağın asfalta düşən çörəyi öpüb gözü üstünə qoymağına nağıllardakı kimi 3 gün-3 gecə kövrələndən sonra üz tutdum psixoloqa. Xanımın tıxacdan verdiyi suallara könülsüz “hə-hı” elədim. Psixoloq bu dəfə kimyəvi biliyimi yoxlayıb, ardınca bir şeir deməyimi xahiş elədi.

İstədim, “Uşaq və buz”u deyəm, firkirləşdim, qadın seansı uzadar. Keçdim öz yaradıcılığıma:

– Görsən, üşüyürsən, yandır özünü!

Gözücu baxdım ki, psixoloq ağlayır. Qəfil ayağa durub:

– Yandıracağam bir gün! – dedi.

Xanımı güc-bəla sakitləşdirib, çıxdım... Küçədə yerə düşən çörəyi öpüb gözü üstə qoyan uşağı axtarıram. Onu öpüb gözüm üstə qoyacağam...

Dünən dünyada iki şair vardı: biri şeiri yazan, o biri şeiri oxuyan...

Bu gün dünyada bir şair var: şeiri yazan...

– Sabah dünyada yalnız şeir olacaq!

Ötən əsrin əvvəli

A.P.Çexovun “İmtahan” hekayəsində ata oğuldan soruşur:

– Niyə dənizin suyu şordur?

Oğul cavabında:

– Çünki dənizdə hərdən məzhəkəçilər üzür...

Bizim əsrin əvvəli

Oğul atadan soruşur:

– Niyə heç nəyin duzu yoxdur?

Ata:

– Çünki dünyanı məzhəkəçilər basıb...

2 əsrin müqayisəli təhlili:

XX əsr-adamın hay-hayı gedib, vay-vayı qalırdı...

XXI əsr-adamın hay-hayı gedib, vay-fayı qalır...

Hərdən dünyanın üzündən öpmək istəyirəm. Görürəm, basırıqdır - dünyanın üzünə tüpürürlər. Mənsə, növbəyə girmək istəmirəm.

Hərdən də dünyanın üzünə tüpürmək istəyirəm. Görürəm, qırğındır-dünyanın üzündən öpürlər. Dedim axı, növbədən zəhləm gedir.

Gərək dünyanın üzündən öpməyi də, üzünə tüpürməyi də bacarasan!

“1 faiz istedad+99 faiz zəhmət=uğur!”

Bu da nəticəsi: səsi olmayanlar xalq

artistidir, sözü olmayanların şeirləri dillər əzbəridir, rəngi olmayanların sərgiləri dünyanı dolaşır, topallar ölkə, pəltəklər “şən və hazırcavablar” yığmasında oynayır... Çünki zəhmət çəkirlər. Gecəgündüz çalışırlar. Qan-tər tökürlər. Bu qədər zəhmət istedad yaradıbmı nəticədə? Xeyr! Zəhmət, uzaqbaşı, insanı meymuna çevirər! Amma zay səsi Rəşidə, zəif şeiri Füzuliyə, ağ-qara rəngi Səttara, Hondurası Braziliya millisinə... çevirə bilməz!

Zəhmət deyilən ucuz QHT kimi bir zəddir: çatana diplom paylayır. İstedaddansa, arayış da almaq olmur. Qısaşıkəsəsi: “1 faiz istedad” düsturu səhvdir. 1 faiz bankda olur. Yəni banka 100 manat qoyanda, ilə 1 manat faiz götürə bilərsən... Uğurun formulu dəyişməli: istedad zəhmət çəkib önə çıxmalıdır. Görək zəhmətin geri durmağa istedadı çatacaqmı?

O, bir zamanlar iki adamı boynunun dalından da tanıyırdı:

- 1) sevən adamı;
- 2) pulsuz adamı;

Səbəb? Çünki ömür boyu sevmişdi və heç vaxt da pulu olmamışdı...

Səhrada xidmət vaxtlarıydı, lənətə gəlmiş Rusiya qışının sazağı (aramsız qar, boran, temperatur isə mənfi 25-dən də aşağı...) əllərimi elə dondurdu ki, onları itirəcəyimdən üşəndim. Şaxtadan ovcumu nəfəsimlə də qızdırmaq olmurdu. Nələc qalıb əllərimi ayaqlarımın altına qoydum: isindilər!

Amma bundan sonra uzun müddət tapdanmış əllərimə (o vaxt hər ikisiylə yazı bilirdim) qələm götürməyə utanırdım...

Bəşər övladı dünyaya göz açanda ağlayır. Bu “qızıl qayda”nı Adəmdən bu günəçən bircə nəfər pozub. Deyilənə görə, Zərdüşt peyğəmbər doğulanda gülülmüş. Yenə deyilənə görə, o, əslən azərbaycanlıdır. Qayda pozmaq o vaxtdan canımızdadır.

Yay tətilini Skandinaviya meşələrinə marallarla keçir, qış tətilini Cənubi Amerika karnavallarında ceyranlarla, sonra çıx TV-yə, de ki: “Azərbaycanın yayına da qurban olum, qışına da!” Tamaşaçılar da vətənpərvərliyinə baxıb kövrəlsinlər...

Aylar da bir ailədir. Fevral ailənin ikinci övladı olsa da, evin sonbeşiyidir. Məncə, onun yeri dekabrı səhv düşüb.

Fevralın bir suyu da qələm əhlinə çəkib. Necə ki, şairlər stulda oturanda ayağı yerə çatmayan uşaqlara bənzəyirlər, 28 günü olan fevral da “31”lərin yanında o gündədir...

...soruşur ki:

– Niyə bu adamlar bu qədər xoşbəxt dirlər?

– Çiyinlərə çıxardıqları elə bilirlər, altdakıları miniblər, ona görə xoşbəxt dirlər...

– Bəs altdakılar?

– Altdakılara da elə gəlir, çiyinlərindekilər cənazədir, sevinirlər ki, ölən üstdəkilərdir...

MƏHSƏTİLƏRİN SÖHBƏTİ : 12-21

– Salam, əziz adasıım.

– Salam.

– Bir az dərdləşəkmi?

– Açığı, mənimlə dərdləşməyə gücün çatmaz. Amma bir az söhbətləşə bilərik.

– Necə istəyirsən. O zaman istərdim, elə dövrümüzün müqayisəsi ilə başlayaq. 12-ci əsrdən baxanda 21-ci əsr necə görünür?

– 12 və 21 zahirən oxşardır. Sadəcə, rəqəmlərin yeri dəyişikdir. İnkişafa gəldikdə, əlbəttə ki, əsrlərimiz müqayisə edilə bilməz. 21-ci əsr texnologiya əsridir. İnkişafdasınız. Ruh baxımından isə... Bax, burda dediklərim sizi incidəcək. Amma reallıq budur ki, yazığım gəlir sizə. Ruhunuz sanki süni yetişdirilib. Eynən sizin broyler toyuqları kimi... Eynisiniz, yorucusunuz, asanlıqla idarəolunansınız...

– Yəni içimizdə bir düz-əməlli insan yoxdur?

– Əlbəttə, var. Amma elə 12-ci əsrdə də belə idi. Çoxluğun içində tək-tük fərqli düşünən, azad ruhlu insan olurdu. Qalanları o tək-tük olanı qınamaqla, daşlamaqla məşğul idi. İndi də elədir. Heç nə dəyişməyib. 12-nin tərkibindəki rəqəmləri toplayanda 3 edir. 21-dəki də eynən. Yəni, $1+2=3$ və $2+1=3$.

– Biz burada həm də qadın olaraq söhbətləşirik. Məlumdur ki, indi şairin qadın və ya kişi olmasının elə də fərqi yoxdur. Yaza bilirsənsə, meydan sənindir. Əlbəttə, başqa çətinliklər var və bu haqda hələ danışacağıq. Amma öncə sənin dövrünə qayıdaq. O dövrdə qadın olmağın, üstəgəl həm də şair qadın olmağın ən çətin tərəfi nə idi?

– Nəinki mənim dövrümdə, məndən əvvəl də bizim Tomris xatun, Sara xatun, Nüşabə, Möminə xatun kimi hökmdar, diplomat, dövlət işlərində yaxından iştirak edən qadınlarımız var idi. Məndən sonra da belə güclü qadınlarımız çox oldu. Lakin o qadınların arxasında məlum güc dayanırdı. Onlara atılan daş birbaşa taxt-taca atılan daş hesab olunurdu. Mən isə saraya yaxın olsam da, xalqın içindən çıxan, azad bir şair idim. Mənim kimisinin şeir yazması, rübai deməsi, cəmiyyətin qurmuş olduğu sədləri yıxaraq eşqi, azadlığı, insanı vəsf etməsi heç də xoş qarşılanmırdı. Əlbəttə ki, məni daşlayanlar alqışlayanlardan daha çox oldu. Amma qorxum hünərimi, cəsarətimi yenə bilmədi. Gör necə demişdim bir zamanlar:

*Hünərin səfası acıdır, müdam,
Odur, hünər suyu içmir bir adam.
Alçaq adamların cəhalət odu,
Hünəri küləyə vermişdir tamam.*

–Anladım. Sənin özünü sübut edə bilməyinin əsas səbəbi cəsarətin olub. Bəs indiki qadın şairlərin çoxunun özünü sübut edə bilməməsinin səbəbi nədir? Əvvəldə dedim axı, indi artıq qadağalar yoxdur.

– Əvvəla, problemin biri elə sənin sualında gizlənib. “Sübut etmək” deyirsən. İnsan niyə özünü sübut etməyə çalışmalıdır ki? Sübut yox, təqdim etmək lazımdır. Və özünü təqdim etmək üçün də öncə özünü tanımalı və olduğun kimi görünməkdən qorxmamalısən. Hisslərini çərçivəyə salmamalısan. Qadağalara gəldikdə isə, bu gün də tamamilə yoxdur deməyə. İndi mətbəxlərdə çürüyüb gedən o qədər istedadlar var ki... Əslində, mətbəx özü də yaradıcılıq tələb edir. Amma oranın da öz sahibi var. Bax, şahmat oyununda da belədir. Hər fiqur özünə uyğun yerdə olmalıdır. Güclü fiqurlar işləməyəndə, zəif fiqurlar isə güclərindən artıq yük götürəndə taxta üzərində olsa da, bütün ordu iflasa uğrayır. Qadın da, xüsusilə, istedadlı qadın da əziləndə, gizlədildəndə, özünə uyğun olmayan yerə atılanda, yaxud zəif biri gücündən artıq işlərdə irəli çəkildəndə uduzan bütövlükdə cəmiyyət olur.

Çox dərinə getməyəcəyəm. Getsəm, gərək Qulu bəy “Ulduz” jurnalının bütün səhifələrini bizə verə. Amma ümumilikdə bəli, qadın şairlərə bu gün çox da fiziki qadağalar yoxdur, lakin onlar yenə də azad ruhlu deyillər. Tədbirlərdə qadın azadlığından danışan, bu mövzuda say-sız-hesabsız məqalələr yazan, təbliğat aparan qadınlar arxada sərbəst düşüncə-

li, açıqsözlü, açıqfikirli qadınların əleyhinə danışır, onlar haqqında xoşagəlməz fikirlər işlədir. Bu fikirlər çox zaman şayiələrin yayılmasına da səbəb olur. Beləliklə, azadlıq çarçısı obrazında olanlar özləri hər addımlarını ölçüb-biçirlər, camaatın “nə deyərlər?”i ilə yaşayırlar. Odur ki, bu qadınlar şablon söz yığımından başqa heç nə yarada bilmirlər. Səmimiyyətin qorxuya uduzduğu yerdə böyük sənət yarana bilməz...

– Amma bütün hissləri də açıq yazmaq olmaz axı.

– Niyə?

– Çünki bu, ədəbiyyatdır.

–Elə ədəbiyyat olduğu üçün çılpaq yazılmalıdır də! Başqa vaxt deyirsiniz: “Ədəbiyyat güzgüdür”. Amma bu tərəfdən də o güzgüyə baxmağa qorxursunuz.

–Başa düşürəm, ədəbiyyat çılpaqlığı sevir. Amma yenə də müəyyən yerə qədər... Necə ki, azad olsaq belə, bədənimizi tamam açə bilmirik, hisslər də ruhumuzun paltarıdır. Onu tam soyunmaq doğru deyil.

–Bax, sizin özünüzü təqdim edə bilməməyinizin səbəbi də elə budur. Siz ruhla bədəni eyni tutursunuz. Eyni görürsünüz. Siz 21-ci əsrdə ruha da zorla “şuba” geyindirirsiniz. Maddi bağlılıqdan qopa bilmirsiniz. Amma mən 12-ci əsrdə yazırdım ki:

*Əlimdə qədəhlə sənin küçəndən,
Hər gecə, sevgilim, sərxoş keçdim mən.
Eşqi şərab kimi tökdüm qədəhə,
Huşa getdim, düşüb sındı əlimdən.*

Yəqin ki, heç olmasa burada qədəhin şərab içilən qab yox, maddi dünya olduğunu anladım. Mən eşqdən məst olub hüsumu elə itirdim ki, maddi dünyanı unutdum. Bəs siz onu unuda biləcək qədər “məst” ola bilərsinizmi?

– Niyə də yox? Amma etiraf edərkimi, o məstlik, o ilahi vəcd anı şimşək kimi qısamüddətlidir. Onun təsiri ilə aydınlansa da, ömür boyu məst olmaq mümkün deyil. Niyə elə düşünürsən ki, indiki qadın şairlər o anı yaşaya bilməz?

– “Yaşaya bilməz!” demədim. Yaşayırsınız. Amma yaşadığınızı şeirə gətirə bilərsinizmi? Yox! Cəsarətiniz çatırmı? Yox! Ona görə də, səmimi görünmürsünüz. O vəcdi anı həzz kimi yaşayıb-unudursunuz. Başqalarına yaşada bilmirsiniz. Belə deyək, sən gözəl bağban ola bilərsən. Amma bitirdiyin gülləri yalnız özün qoxulayırsansa, onun ətrafına tikanlı çəpər çəkirsənsə, sənə yaxşı bağban olmağının nə faydası var?

– Amma etiraf edərkimi, elə çılpaq yazdığın üçün də sənə münasibət birmənəli olmayıb. Haqqındakı film və iddialar barədə nə deyərdin?

– Tarix boyu azad qadınları həmişə ləkələməyə çalışıblar ki, başqaları onlardan nümunə götürməsin. Bax, elə sənə doğulduğun torpaqda yaşamış Həmidə Cavanşirdən danışaq. Bəyəm o, azad düşüncəsinə, azad davranışına görə az qınanılmışdımı? Hətta kişi paltarı geyinib at sürdüynə görə, valideynlər qızlarını ondan uzaq tutur, hərəkətlərini təkrarlamalarını istəmirdilər. Amma o qızların içindən məhz Həmidə xanım tarixdə yaşamaq haqqı qazandı... Hə, adaşım, mən də qələməmlə, şəxsiyyətimlə mənə atılan palçıqdan ucada dururam. Məni tanımaq istəyənlər filmə deyil, misralarıma baxsın. Rübailərimdəki “mey” ilahi eşqdır. Üsyanım riyakarlığa və saxta dindarlığa qarşıdır. Məni “əxlaqsız” adlandıranlar, əslində, öz daxillərindəki çirkəbi mənim üstümə atırlar. Bax, bir müddət öncə sən “Kefli İsgəndər”in məzarından bir videorepor-

taj hazırladın. Reaksiyaları da gördün. Özün də anladın ki, hələ ötən əsrdə yazılmış bir əsər qəhrəmanının prototipi olan İsgəndərin məzarından belə, bugünkü xurafatçılar qorxurlar. Biri yazdı ki, “kafirə rəhmət düşmür”, biri yazdı ki, “ay kafir, şərab istehsal edəni tərifləyirsən”. Və sən özünə qarşı xoş olmayan rəylərlə də qarşılaşanda, sadəcə, o rəyləri silməklə canını qurtardın. Niyə cavab yazmadın? Çünki qorxdun. Öz adından qorxdun. Sabahından qorxdun. Mübahisələrin sənə əleyhinə daha pis şəkildə böyüyəcəyindən qorxdun. Qorxan birinin isə azadlıqdan danışması, kiminsə əxlaqını müzakirə etməsi gülüncdür.

– Çox sərt danışmırsan ki?

– Maskasız danışıram.

– Bu tərzdə söhbətə davam etmək çətinidir. Amma başladığım işi yekunlaşdırmağa məcburam. Deməli, sənə haqqında yazılan əsərlərdən Cavi Danın “Məhsəti” romanı çox inandırıcıdır. Bu arada qeyd edirəm ki, sənə adaşın mən olsam da, içində əsl Məhsəti yaşayan tək-tük qadın şairlərdəndir Cavi Dan... Hə, o əsəri oxuyanda əsl Məhsətinə gördüm. O vaxt müəllifə yazdığım məktubda belə bir fikir də var idi: “*Əsər boyu bəzən özümü Məhsətinin kölgəsi kimi hiss etdim. Bəzən Məhsətinin özü oldum. Bəzən isə... Bəli, bəzən isə hətta yuxarıdan aşağı baxdım adaşıma*”. Bilirsən sənə bəzən niyə sevə bilməmişdim? Əsərdə eyni zamanda bir neçə kişiylə olan sevgini həzm etmək çətin idi. Rübailərində də qəssaba, yun əyirən oğlana, torpaq ələyənə, dərzi oğluna, papaqçıya, Gəncə xətibinin oğluna olan buse yağışı, ehtirash pıçıltılar çox diqqət çəkir. Səncə, bu, bir əldə saysız-hesabsız qarpız tutmaq deyilmi?

– Axxx, Məhsəti... Əslində, mən böyük səhv etdim ki, səninlə söhbətə razılıq verdim. Bayaqdan danışdıqlarım nə idi? Sən məni dinləmirsənmi? Hələ də anlamırsanmı ki, mənim üçün sevgi qəfəs yox, azad şəkildə uçmaq idi. Əlbəttə, mənim sevgimi cismani ehtiras kimi qəbul etmək səfehlikdir. Mən gözəlliyə, zəkaya və sənətə aşıq idim. Ruhlardakı gözəlliyi görüb sevirdim. Ruhun isə cinsi yoxdur... Dediysin rübailərdə mən, əsasən, şəhər mühitini, zəhmət adamlarını vəsf etmişəm. Bunlar “Şəhraşub” adlanırdı. Və Şəhraşub təkcə mənim yox, bir çox şairlərin yaradıcılığında yer alırdı. Bu gün sizlərin 5-10 manat “şirinlik” almaq ümidilə idarə müdirlərinə, rəhbər şəxslərə yazdığınız yaltaq şeirlərin isə adı, janrı və ümumiyyətlə, ədəbiyyatda yeri yoxdur.

Mövzuya qadın tərəfdən yanaşanda, deməliyəm ki, əslində, Azərbaycan qadınlarının çoxunun içində bir Məhsəti var. Mən bütün dövrlərdə bu qadınların iç səsiyəm. Sadəcə, onların bəziləri bu səsi üzə çıxarmağı bacarır, bəziləri isə susdurur, boğur, gizlədir. Bilirsən hər gün neçə-neçə məhsətilər ölür o eqoist, özünü hamıdan əxlaqlı göstərmək istəyən qadınların içində? Bilirsən əslində onların Məhsəti olmağa nə qədər ehtiyacları var? Fəqət, riyakarlıq edirlər. Əslində, mən elə qadınlar üçün daha maraqlıyam. İstər məni “sevməyən” qadınlar, istərsə də anlayan, duyan qadınlar üçün. Bax, əvvəldə adını çəkdiyin “Məhsəti” romanının müəllifi Cavi Dan qadındırmı? Qadındır. Əksər rübailərimi kim tərcümə edib? Nigar Rəfibəyli. Məşhur “Məhsəti” heykəlinin müəllifi kimdir? Münəvvər Rzayeva. Bəs “Məhsəti” pyesini kim yazıb? Kəmalə Ağayeva... Bir sözlə:

*Zülmət gecə qəm çəkməyə nə həmdəmsən,
Cismim kimi incəlməmişən, möhkəmsən.
Aşıqlərə qiymət verə bilməzsən sən,
Aşıq deyil, eşq əhlinə nə məhrəmsən.*

Ümid edirəm, nə demək istədiyimi anladın.

– **Anladım. Həm də utandım. Tək öz adımdan yox, səni qınayan hər kəsin adından utandım. Etiraf edirəm ki, sən, doğrudan da, böyük cəsarət sahibi olmusan. Bəs son olaraq, bir adəsin və azdan-çoxdan yazmağa çalışan bir qadın kimi mənə nə tövsiyə edərdin?**

– Adımı daşımaq səninçün həm şərəf, həm də məsuliyyətdir. Tövsiyəm budur ki, başqasının diktəsiylə yazma. Qəlbin nəyi pıçıldayırsa, onu kağıza köçür. Səmmimi ol. Azadlığını heç bir hissə qurban vermə. Və onu da unutma ki, Məhsəti olmaq təkcə gözəl söz demək deyil, həm də dediyinə əməl edə bilmək, hər anında dik dayanmağı bacarmaqdır.

Söhbətləşdi: Məhsəti MUSA

Müəllif haqqında:

Volfqanq Borxert – II Dünya Müharibəsindən sonra Almaniyada yaranan “Trümmerliteratur”un (dağıntı ədəbiyyatı) görkəmli nümayəndəsi, şair, dramaturq və qısa hekayələr ustası. 1921-ci ildə Hamburqda doğulub və 1947-ci ildə dünyasını dəyişib.

1942-ci ildə müharibədə yaralanır və difteriyaya tutulur. Sağ əlindən yaralandığı üçün özünəqəsdə şübhəli bilinərək ona ölüm cəzası verilir. Haqqında çıxarılan ölüm cəzası sonradan ləğv edilsə də, 1947-ci ildə aldığı yaralar nəticəsində dünyasını dəyişir.

Qısa ömür yaşamasına baxmayaraq, Alman ədəbiyyatında önəmli yeri var. Xüsusilə, alman ədəbiyyatında “Qrup-47” adı ilə tanınan ədəbi cərəyana ciddi təsiri olub.

Yaralı olduğu üçün, ölümün yaxında olduğunu hiss edən Borxert yazırdı: “Uzun hekayələr yazmağa, forma axtarışlarına, araşdırmalara, problemlərlə məşğul olmağa qətiyyəvən vaxtım yoxdur. Çox yazmalıyam, sürətli yazmalıyam”.

Volfqanq BORXERT

ANCAQ SIÇANLAR GECƏLƏR YATIRLAR

Tək divardakı boş pəncərə batmağa başlayan axşam günəşinin bənövşəyi rənginə bürünmüşdü. Dağılmış bacadan qalan dik daşların arasında toz zərrəcikləri rəqs edirdi. Hər tərəf daş yığınydı.

Gözləri yumuluydu. Anidən ətraf daha da qaranlıqlaşdı. Kiminsə gəlib bu qaranlıqda qarşısında dayandığını hiss etdi. “Deyəsən, məni yaxaladılar”, – deyə düşündü. Gözlərini azacıq aralayanda gördüyü yeganə şey yamaqlı şalvarın içindəki iki ayaq oldu.

Ayaqlar o qədər əyri idi ki, aralarından arxa tərəfi görə bilirdi. Ayaqlardan gözünü çəkib yuxarı baxmağa cəsarət edəndə əlində bıçaq və səbət tutmuş yaşlı bir adam gördü. Adamın barmaqları toz-torpaqlı idi.

–Burda yatırsan? – deyə adam sual verdi və yuxarıdan-aşağı uşağın dağınıq saçlarına nəzər saldı.

Yurgen adamın ayaqlarının arasından günəşə baxdı:

– Yox, yatmıram. Göz-qulaq olmalıyam.

Adam başını buladı:

– Ona görə yanında dəyənəyin var?

– Bəli, – deyə cavab verdi və cəsarətlə dəyənəkdən yapışdı.

– Yaxşı, de görüm, nəyə göz-qulaq olursan?

– Bunu deyə bilmərəm. – Əlləri dəyənəyi daha bərk sıxdı.

– Pul üçün, hə? –Adam səbəti yerə qoyub, bıçağı şalvarına sildi.

Yurgen qorxa-qorxa dedi:

– Yox, pul üçün göz-qulaq olmuram. Tamam başqa şeyə görə burdayam.

– Bəs nəyə görə?

– Deyə bilmərəm. Orada nə olduğunu deyə bilmərəm.

– Yaxşı. Elə isə demə. Mən də sənə bu səbətin içində nə olduğunu deməyəcəyəm. –Adam ayağını səbətin üstünə qoyub, bıçağın üstünü örtüdü.

Yurgen istehzayla gülümsədi:

– Mən səbətin içində nə olduğunu bilirəm. Dovşan yemidir.

Adam təəccübləndi:

– Əhsən, düz tapdın. Ağılısan, balaca. Bəs neçə yaşın var?

– Doqquz.

– Oo, doqquz. Onda sən üç dəfə doqquzun neçə etdiyini bilirən, elə deyilmi?

– Əlbəttə! – Yurgen vaxt qazanmaq

üçün dilləndi: – Çox asandır, – deyə əlavə etdi və adamın ayaqlarının arasından baxdı: – Üç dəfə doqquz, eləmi? – deyə soruşdu yenidən: – İyirmi yeddi. Bunu bilirdim.

– Düzdür. Mənim də bu qədər dovşanım var.

Yurgen heyrlənlə soruşdu:

– İyirmi yeddi dənə?

– İstəsən, onları görə bilərsən. Çoxu hələ balacadır. Görmək istəyirsən?

Yurgen sıxıla-sıxıla dilləndi:

– Yox, gedə bilmərəm. Bura göz-qulaq olmalıyam.

– Hər an burda olmalısan? Gecələr də?

– Gecələr də. Hər zaman, hər an burda olmalıyam. –Yurgen əyri ayaqların arasından yuxarı baxdı: – Cümə günündən bəri, burdayam.

– Heç evə getmirsən? Axı yemək yeməlisən.

Yurgen daşlardan birini qaldırdı. Daşın altında yarım çörək və siqaret qutusu vardı.

Adam sual verdi:

– Siqaret çəkirsən? Tənbəkin varmı?

– Eşmə bükürəm. Tənbəkini sevmirəm.

Adam səbətinə doğru əyildi:

–Heyf, dovşanları görə bilərdin. Əsas da balacaları. Bəlkə, bir dənəsini də özünə götürərdin. Amma heyf ki, burdan uzaqlaşa bilmirsən.

– Yox, – Yurgen təəssüfləndi: – Yox, yox!

Adam səbəti yerdən qaldırdı, özü də dikəldi:

–Heyf, – dedi və geriye döndü.

– Məni satmasan, səbəbini deyərəm.

–Yurgen tələsik dilləndi: –Siçanlara görə.

Əyri ayaqlar bir addım geriye atdı:

– Siçanlara görə?

– Bəli. Ölüləri yeyirlər. İnsanları. Onlarla qidalanırlar.

– Bunu kim deyir?

– Müəllimimiz.

– Sən də siçanlara göz-qulaq olursan, eləmi?

– Yox, onlara yox! – dedi əvvəlcə, sonra astadan əlavə etdi: – Düz burada, yerin altında yatan qardaşıma. – Yurgen dəyənəyi ilə darmadağın olmuş divarları göstərdi: – Evimizə bomba düşdü. Bir anda işıq yox oldu. Qardaşım da. Biz onu çağırdıq. Məndən çox balacaydı. Cəmi, dörd yaşı vardı. Burdadır. Məndən çox balacaydı.

Adam yuxarıdan-aşağı uşağın başına baxdı və anidən dedi:

– Sizin müəlliminiz siçanların gecələr yatdığını deməyibmi?

Yurgen yorğun gözlərlə ona baxıb pıçıldadı:

– Xeyr, deməyib. Bunu deməyib.

Adam başını buladı:

– Yoox, bilirsən, o, müəllimdir. Bunu bilməməsi mümkündür. Gecələr siçanlar yatırlar. Gecələr rahatca evinə gedə bilərsən. Onlar gecələr yatır. Qaranlıq düşər-düşməz.

Yurgen çinqil topasının içində dəyənəyi ilə balaca çuxurlar açdı. “Bunlar, sadəcə, balaca yataqlardır” – deyə düşündü: “Balaca yataqlar”.

O an adam dilləndi (əyri ayaqları hərəkətdə idi):

– Bilirsən, indi dovşanlarımı yemləyəcəyəm. Qaranlıq düşəndə sənə göstərməyə gətirəcəyəm. Bəlkə, birini də sən üçün gətirim? Balaca birini? Ya da sən necə istəyirsən.

Yurgen balaca çuxurlar açdı çinqilin içində. Balaca dovşanları təsəvvür etdi... Ağ, boz, bozumtul...

– Bilmirəm, – dedi və adamın əyri ayaqlarına baxdı:– Həqiqətən, siçanlar gecələr yatırlar?

Adam dağıntının üstünə çıxdı:

– Təbii ki, – dedi dağıntının üstündən: – Əgər sənin müəllimin bunu bilmirsə, işini atmalıdır.

Elə bu an Yurgen ayağa qalxdı:

– Dovşanlardan birini götürə bilərəm? Mümkünsə, ağ dovşanlardan birini...

Adam uzaqlaş-aşaqlaş dedi:

– Baxarıq. Amma burada bir müddət gözləməlisən. Səninlə evinizə gedəcəyəm, başa düşürsən? Atana dovşan yuvasını necə düzəltməyi başa salmalıyam. Bunu bilməyiniz vacibdir.

– Bəli, – Yurgen dilləndi: – Gözləyəcəyəm. Qaranlıq düşənə qədər bura göz-qulaq olmalıyam. Mütləq gözləyəmə. Evdə bizim taxtalarımız var. Sandıq taxtaları. – Yurgen bağırırdı.

Adam deyilənləri eşitmirdi. Əyri ayaqları ilə günəşin batdığı tərəfə doğru gedirdi. Günəş axşamın gəlişi ilə qızılı rəng almışdı. Və Yurgen adamın əyri ayaqları arasından günəşi görə bilirdi, həddindən artıq əyri ayaqlarının arasından. Səbət adamın əlində yellənirdi. Səbətin içində dovşan yemi vardı. Tozdan rəngi bozarmış, yaşıl dovşan yemi.

Cəvirdi: Cəlil Cavanşir

Leyla SƏMƏDOVA

ÇALIQUŞU, ATATÜRK VƏ BAĞLANAN QAPILAR

“Kapılar kapanıyor” – gülümsədim. Bizim “qapılar bağlanır” metro anonsuna gülürlər axı bu türk qardaşlarımız. Bağlanmaq onlar üçün ancaq bağ qurmaq, kiməsə, nəyəsə, harasa (inşallah, bağlanmamam sənə, İstanbul!) bağlanmaqla təcəssüm olunur. Ona görə də, bağlanan qapılar onlarda sarkastik-romantik təəssürat yaradır. Beynimdə hansı türkcənin daha doğru, ya da yerində olduğunun müzakirəsi getdiyi anlıq ərəfədə, arxadan möhkəm itələndim, az qala yıxılmaqdan səndələyərək qurtuldum. Gənc bir xanım, hətta 20 yaşlarında qızcığaz nəinki üzr istədi, hətta bir az da hikkəylə baxaraq yanımdan ötüb keçdi.

“BAĞ QURMAQ və bəli, ay “İstanbul kızı (1)”, siz elə qapayırsınız!” – bu isə həmin ərəfədə ağımdan keçən da-

vakar, küsəyən fikirlərim idi. Mən də “yıkılmadım, ayaktaım” iddiası ilə “Kadıköy” metrosundan çıxıb, “iskele”-dən bərəyə mindim. Və indi, siz deyir “Büyükada”, mən deyim, Rəşad Nuri Güntəkin. Ki, tarix başqa şeylər də deyir – bura Bizans dövründə “Şahzadə adaları” adlandırılıb və imperator ailəsindən olan şahzadələrin və siyasi-dini şəxslərin sürgün edildiyi məkan olub.

Böyükada deyəndə çoxumuzun ağına dəniz, köhnə köşklər və sakit küçələr gəlir. Amma bu adanın bir də ədəbiyyata toxunan gizli tərəfi var... Mənim kimi minlərlə çalışığını azadlığa buraxan Rəşad Nuri Güntəkinin Böyükadadakı evi Maden məhəlləsində yerləşir və adanın ədəbi yaddaşının ən maraqlı izlərini daşıyır. Ev bu gün muzey kimi ziyarətə açıq deyil, lakin çöldən görmək

mümkündür. Əgər içəriyə girə bilsəydim, boylanardım uşaqlıq dostum Fəridə üçün, Bosforu, Anadolunu, azad türk qadınını bir də özündən soruşardım. Başqalarından soruşub öyrəndiyimə görə isə, həyatım(ız)ı toxunan bu əsər əvvəlcə roman kimi düşünülməyib. Rəşad Nuri əsəri əvvəlcə, “İstanbul Kızı (2)” adı ilə teatr üçün yazıb. Səhnələşdirmək mümkün olmayandan sonra əsəri romana çevirərək “Çalıquşu” adlandırıb. Bir də onu soruşdum ki, Atatürk və Çalıquşu – bu ikisinin arasında həqiqətən bir bağ (**BAĞlanan qapılar**) varmı? Belə ki, bütün zamanların məşhur romanı olan “Çalıquşu” 1922-ci ildə nəşr olunub. Romanın qəhrəmanı Fəridə İstanbuldan Anadoluya gedir. O, müəllim olur, çətinliklərlə mübarizə aparır və Anadolu insanının həyatına toxunur. Məhz buna görə, “Çalıquşu” çox vaxt Cümhuriyyətin yaratmaq istədiyi yeni qadın obrazı ilə əlaqələndirilir: savaşa inanan, işləyən, müstəqil və cəmiyyətə fayda verən qadın... Atatürkün “Çalıquşu”nu oxuduğu və Fəridə obrazını bəyəndiyi barədə çoxlu rəvayətlər var. Ancaq bunu təsdiqləyən mötəbər, birbaşa tarixi sənəd yoxdur. Bəlkə də, bu hekayəni maraqlı edən elə budur... Çünki Fəridə obrazı ilə Atatürkün qurmaq istədiyi yeni Türkiyənin idealları arasında qəribə bir uyğunluq var. Bir tərəfdə Anadoluya gedən Çalıquşu... Digər tərəfdə Anadolu üzərində yüksələn Cümhuriyyət. Və ikisinin ortaq fikri: Bir ölkəni dəyişdirmək, ucaltmaq istəyirsinizsə, əvvəlcə onun insanına toxunmalısınız. Yəni Böyükada, bəlkə də, bir az da Rəşad Nurinin səssiz yazı masasıdır.

Səssiz demişkən, burada yazar ağ yalan danışır. Küçələr turist əlindən, daha

çox da səşindən keçilməz hala gəlib. Səs-küy demişkən isə, məni itələyib keçən gənclik var idi ha, onunla adada iki dəfə rastlaşdıq – ikisində də kitab mağazasında. Birində əlində Orxan Vəli Kanık gördüm, amma bu barədə, bəlkə, başqa bir gün danışaram...

"BÜTÜN ARZULARIN HEÇ DƏ ÇİN OLMAQ HAQQI YOXdur"

Müsaibim sözün cazibə qüvvəsi ilə cəmiyyətin düşüncəsini doğru istiqamətə yönəldən publisist, yazıçı Bahəddin Həzidi.

Öz doğum günündə mənə hədiyyə etdiyi "Göyün cazibə qüvvəsi" kitabı ilə yaxından tanıdım Bahəddin Həzini. Uzun illərdən sonra mənə hədiyyə edilən ilk kitab oldu. İmzasını rəğbətlə izlədiyim jurnalistin həm də publisistikası ilə tanış olmaq imkanım yarandı. Adının mənasını hər səhifəsində, hətta hər cümləsində doğruldan bu kitabın cazibə qüvvəsi mütaliyəyə doymaq bilməyən aclıq hissi yaradı.

Müəlliflə tanış olmağımızın səbəbkarı Seyran Səxavət (təmtəraqlı təqdimata ehtiyacı olmadığından, sadəcə, adını qeyd etdim) kitabın ön söz yazısında deyir: "... arzu şəkilli bir "iradım" da doğuldu, görək əvvəldə yazaydı: "Əsəbi zəif olan adamların oxumağı məsləhət deyil..." Ancaq yenə özü bilən məsləhətdir – Sözə qarşı o cür "qəddar" olan müəllifin "humanistliyinə" inanmağım gəlmədi".

Mən isə Sözə "yazığı gəlməyən" bu "qəddar" müəllifi oxucunun zəhninə,

qəlbinə ziya toxumu səpən, zəhmətsevər bir əkinçiyə bənzətdim. Səpdiyi toxumların tez, ya da gec, amma mütləq cücərəcəyinə inanan əkinçi – Bahəddin Həzi.

– **Bahəddin bəy, Seyran Səxavət sizdən niyə şübhələnir?**

– Seyran Səxavət hamıdan "şübhələnir". Elə özündən də.

– Özündən niyə?

– Niyəsini deyim. Məsələn, bir cavan oğlan və ya qız gəlir yanına, Seyran Səxavət onun şeirini oxuyur, gələcəyindən "şübhələnir": şair olacaq bu gənc, ya yox? Yaxşı şübhədir. Məndən isə ona görə "şübhələnib" ki, deyəsən, bundan əvvəl Yer üzünə artıq bir neçə dəfə gəlmişəmmiş. Mən niyə ondan "şübhələnmişəm" deyə soruşsanız, o da başqa sualdır.

– **O zaman, elə o "başqa sualı" da cavablandırın, zəhmət olmasa.**

– Həə... Mən də onun yubileyinə bir yazı yazmışdım, başlığı da belə idi: "Ədəbiyyat-adamdan niyə şübhələn-

dim?!” Orda bu suala cavab vermişəm: “Mən də səksən yaşlı bu cavan oğlandan “şübhələndim”: deyəsən axı, bu talantlı yazıçının “ömür sayğacı” tərsinə işləyir - təqvim səksən yaş göstərir, özü isə bu rəqəmin yarısını. Nə iş?! Bəlkə, “sayğac”a “müdaxilə” var?!”

– **Bahəddin bəy, tez-tez “şübhələ-nirsiniz?”**

– Demək olar, həmişə.

– **Nədən və ya kimdən? Niyə?**

– İnsan ən çox özündən şübhələnin. Vəcdanla danışmaq bu şübhədən doğur. İnsan üzdə dünyanı, içəridə özünü həmişə sorğulayır. Bu, normaldır. Siyasət də şübhə üzərindədir: vətəndaş hökumətindən şübhələnməsə, onu dəyişmək istəməz ki. Demokratiyanın mayasında şübhə var. Bir insanı yanlış yoldan döndərməyin ən doğru yolu onda getdiyi səmtə şübhə yaratmaqdır. Uşaqlar da şübhəyə düşmüşdülər: it hürən tərəfə getsinlər, ya işıq gələn tərəfə?! Cırtından soruşdular, o da işıq gələn tərəfi göstərdi. Ancaq gedib, Divə rast gəldilər. Aristotel məntiqi işıq gələn tərəfi göstərirdi. Bir də Lütfi Zadə məntiqi var: it hürən tərəfdə işıq da gələ bilər. Çünki it ev heyvanıdır, evdə isə işıq olur. Gecə o işıq sönmüş ola bilər, o demək deyil ki, yanmayacaq. Siyasətə elə-belə toxunmadım: müxalif insanın şüuruna təsir etməklə ondakı fanatiki analitikə, sonunda, skeptikə çevirirsən ki, doğru seçim edə bilsin. Neytralı da həmçinin. Çünki neytral – ən şübhəli adamdı. Bir əlavə edəcəyəm: mən həmişə şübhələnirəm: doğrudanmı, doğru yaşıyıram? Esəmdə də yazmışdım: “Biz bəzən həyatımızı insanlarla o qədər çox doldururuq ki, yaşamaq üçün özümüzə yer qalmır”. Şübhədir, elə deyilmi?!”

– **Bəlkə, yalnızlıqdan qorxduğumuz üçün həyatımızda özümüzlə yer saxlamırıq?**

– Ən böyük yanlışımız da elə budur: yalnızlıqdan qorxmaq! Yalnızlıq-yalnız deyil. Cürbəcür yalnızlıqlar var. “Tən-haların planeti”ndə yazmışdım: “Yaradıcılıq xoşbəxt, ya da elə bədbəxt tən-halığın olayıdır. Allah özü də yaradıcı yalnızlığın gücüdür”. Biz yalnızlıqdan bir bədheybət düzəltmişik. Ancaq özü ilə tək qalmaq bacaran insan ən güclü insandır. Biz isə, dediyim kimi, bəzən həyatımızı insanlarla o qədər çox doldururuq, axırda o izdihamın içində tənha qalıyıq. O boş çoxluqda “yoxa çıxırıq”. Əslində isə, Artur Şopenhauerin sözləri ilə desəm, biz təkcə sahib olduqlarımızla yox, sahib olmadıqlarımızla da varlıyıq. Mənim ölkənin çox yerində sahib olduğum öz evim yoxdur, ancaq ölkənin çox yerində mənə sahib çıxacaq ev var: doğmalarımın evi, dostlarımla evi, oxucularımla evi. Mən ölkənin harasına getsəm, açmağa bir qapım var. Varlı olmaq bu deyil?!”

Yeri gəlmişkən, bəşəriyyət Şopenhauerin: “Xoşbəxt olmaq üçün çox şey lazım deyil” düsturu üzrə yaşasaydı, korrupsiyanın kökünü çoxdan kəsərdi. Dünyanı filosoflar idarə etmədiyi üçün dünya getdikcə idarəetmədən çıxır. Gah o ağaca çırpılır, gah o qayaya, gah o daşa... Sizcə, dünyanı kim idarə edir?

– **Kim?**

– “Dünyanı keçmişdəki kimi filosoflar idarə etmir artıq. Heç filoloqlar da idarə etmir. Dünyanı degenerat general-lar, siyasi polismlər və həris biznesmenlər idarə edir. Ona görə də, dünyanın bir yerində atılan güllə hər yerində hər kəsə dəyir”. Bunu bir esəmdə yazmışam. Dünyanı bəşəriyyətin 90 faizinin yaratdığı dəyəri mənimsəmiş 10 faiz idarə edir. Üstəlik, Tanrının verdiyi bütün təbii sərvətlərin üstündə oturub dimdikləyən quzğun sürüsü.

– **Bəlkə də, dövrümüzdə filosof və ziyalının mənəvi dəyəri ucuzlaşdırılıb bir status, bir mövqe səviyyəsinə endiyi üçün proseslər bu cür irəliləyir?**

– Biz əvvəlcə anlayışları bir-birindən ayırmağı öyrənəcəyik. Kimdir filosof? Kimdir ziyalı? Biz əksərən ayrı-ayrı faktlara fokuslanmışıq, ayrı-ayrı hadisələrə köklənmişik. Əslində isə, proseslərin daxili məntiqini tuta bilmirik. Hər halda çox zaman. Biz ağaca baxırıq, arxasındakı meşəni görmək istəmirik. Problem burdadır. Biz ayrı-ayrılıqda necə yaşaya biləcəyimizin qovğasına düşəndə bölünüb, xırdalanıb bir-birimizlə didişəcəyik, amma əksinə, cəmiyyət kimi necə yaşayacağımıza fokuslanaraq, daha sıx birləşəcəyik. Antik düşüncə insanın təklidə necə xoşbəxt ola biləcəyi üzərində qurulmuşdu, XIX əsrdə fəlsəfə dedi, yox, xoşbəxtlik kollektiv axtarışın məhsuludur. Ancaq XXI əsrin əvvəlində Corctaun Universitetində Hilari Koen yeni bir hərəkət başladı, o vaxtdan insanlara neoliberal düşüncə aşılır və dünya yenidən ifrat fərdiyyətçiliyə qayıdır. Bu, çox şeyi dəyişir. Çox zaman da çox pis tərəfə dəyişir.

– **Bəlkə də, ayırmaq əvəzinə, bir-birinə kor-koranə caladığımız üçün mutant anlayışlar yaranır?**

– Calaq etməkdən söhbət getmir, yox. Hər qız da vaxtı gələndə öz ata evindən ayrılır, ancaq başqa bir ocaqda çıraqla yandırmağa gedir. Bu, xoşbəxt ayrılıqdır, elə deyilmi?! Amma biz ayrılığa həmişə neqativ anlam yükləmişik. Folklor, klassik, lap elə modern poeziya ayrılığı o qədər tündləşdirib ki! Oddan qorxan kimi qorxuruq.

– **Yaxşı, bəs, ümumiyyətlə, kimlər ziyalı sayıla bilər?**

– Hə, yaxşı sualdır: ziyalı kimdir? Səhv etmərsən, professor Xudu Məmmədov zamanında ziyalının tərifini üç

prinsip əsasında verib: 1. Ziyalı – öz sahəsini dərinlən, bu sahədə avtoritet olan, öz sahəsinə yenilik gətirən şəxsdir; 2. Öz məktəbini yaratmış (davamçıları olan) şəxsdir; 3. Vətəndaş mövqeyi olan şəxsdir.

Filosof, ziyalı – əslində, bunlar hamısı bir anlayışın içərisidir. Anadolu türkləri buna “içərik” deyir. Bunlar intellektual gücün içərisində barınan anlayışlardır. Ziyalı daha geniş məfhumdur. Filosof isə “mənanı sevən” deməkdir. Fəlsəfə – anlam sevgisidir. Bir var, sözə sevgi, bir də var, sözün mənasına sevgi. Həyat, ölüm, hər şey haqqında fundamental düşüncə sistemi, mexanizmi, nə deyirsinizsə, deyin artıq. Yəni fəlsəfə də, ədəbiyyat da, başqa yaradıcı güc elementləri, düşüncə fabrikləri hamısı o “intelligent” anlayışının içərisindədir.

– **Bir az əvvəl dediniz ki: “...ölkənin çox yerində sahib olduğum öz evim yoxdur, ancaq ölkənin çox yerində mənə sahib çıxacaq ev var...” Əlavə edim ki, hətta o qədər sahiblənilər ki, Yer və Göyün cazibə qüvvələrinin də gücü çatmır sizi onlardan ayırmağa.**

– Cazibə qüvvəsi, bəli, fizikanın anlayışıdır. Ancaq cazibə qüvvəsinin ən dəqiq adını soruşsanız, mən “Sevginin gücü” deyəcəyəm. Heç bir şey Sevginin gücü qədər yaradıcı talant daşımır. Göy üzünə atılan daşı da Yer üzünü sevməsə, çəkib öz sinəsinə salmaz. Təkcə ona görə deyildi ki, “Göy üzünü daş saxlamaz”. Bu misranı yazan şair də bilir ki, Göy üzünü daşla doludur. Yer sevgisinin gedib çatmadığı Göy nahiyyələrində nə qədər istəsən, daş var. Yer cazibəsi öz daşına olan Sevginin gücüdür. Sevgi qoruyucu, əzizləyici gücdür. Amma bax,

keçən əsrdə Avropanı nifrətin gücü iki dəfə Cəhənnəmə çevirdi, amma Sevginin gücü yenə üstün gəldi - Cənnət yaratdı. Hirosimaya, Naqasakiyə atom bombasını atan nifrətin hikkəsi idi, ancaq bugünkü Yaponiya sevginin meyvəsidir, elə deyilmi?! İnsan Sevgiyə inandanda insandır, sevgisizliyə tapınanda vəhşidən fərqi qalmır. Bəlkə də, cavabdan uzaqlaşdım. Sevginin cazibəsinə düşəndə, hər bir başqa güc gücsüz qalır qarşında.

– **Bahəddin bəy, “Ştaynhof klinika-sı” barədə məlumat verərdiniz oxuculara.**

– Elfreda Yelinekin “Pianoçu qız” romanındakı “Ştaynhof klinika-sı” Aşağı Avstriyada yerləşir. Bu klinika yaxınlıqda yaşayan hamının ağlını itirməsində maraqlıdır. Axı ağlını itirmiş adamların müalicəsindən bu klinika pul qazanır. Romanın sonlarına doğru görürük, bir oğlanın ağlını başından almaq üçün əlindən gələn hər şeyi edən pianoçu qız axırda özü “yaratdığı” ağılsızın zorakılığının qurbanı olur. Biz cəmiyyətin dərin düşüncə mühərrikini söndürsək, intellekt gücünü öldürsək, ağlını başından alsaq, özümüz bir gün öz yaratdığımız monst-rın əlində qalacağıq. Artıq əlamətləri var. Biz vaxtilə Qərbin kütləvi mədəniyyət fenomenindən qorxurduq, indi daha pisi gəldi - kütləvi mədəniyyətsizlik sindromu.

Pərvanə xanım, hərdən mənə elə gəlir, çox qəliz sularda üzürük. Sualtı qayalara çırpılmaq qorxusu var. Bəlkə də, çox adam oxuyanda anlamayacaq.

– **Haqlısınız. Mən də üzə bilmədiyim üçün, boğulmaq riskim daha çoxdur. Sahillə irəliləsək, yaxşıdır. Öz sözünüzlə desək, “qəhrəmancasına dəlilik” etmisiniz?**

– Qəhrəmanlıq etmədiyim üçün bunu deyə bilməyəcəyəm. Çünki bilmirəm. Mən müharibə müxbiri olmuşam, amma buna işimin bir parçası kimi baxmı-şam. Müharibənin “şəklini” çəkmişəm. Bircə onu bilirəm ki, öz torpağında gedən savaşın “rəssamı” olmaq çox ağırdı, çox ağır...

– **Təvazökarlıq edirsiniz. Elə “təvazökarlıq” demişkən, insan hansı məqamlarda təvazökar olmalı və ya olmamalıdır?**

– Təvazökar deyiləm. Çünki təvazökar adam yoxdur. Folk-lorumuzda da bunun kodu var: “Heç kim öz ayrına turş deməz”. Bu anlayışla-rı, ümumiyyətlə, nəşə yaxına buraxa bilmirəm. Həm də çox kələ-kötür sözlərdir ey bun-lar, Pərvanə xanım. Təvazökar, qeyri-təvazökar. Elə bil asfaltdan çıxıb daşlı-kəsəkli yolla gedirsən. Mənə görə dürüst insan var, bir də dürüst olmayan. İnsan özünə qarşı, özgəyə qarşı dürüst olanda həmin o siz verdiyiniz sualın əlində əsir-yesir qalmayacaq. Başına-gözünə döyməyəcək ki: “Ay aman, görəsən, təvazökaram, ya yox?!” Artıq qayğılardır axı bunlar. Min dənə iş-güc, dərdimiz-odumuz var. Bu cür suallara niyə boş

yerə vaxt itirməliyik?! Bir iş əlindən gəlir, de, əlindən gəlmir, de, alayarımcıq bacarırsan, onu da de. Vəssalam. Bitdi, getdi. Məsələn, mən yazı yaza bilirəm. Başqa bir şey də bacarmıram. Seyran Səxavət dediyi kimi, heç maşın sürməyi də “bilmirəm”.

– **İnanmaq istədiyiniz adamları tez-tez sınayırsınız?**

– Yox. Mən kimsəni sınaıram. Sadəcə, müşahidə edirəm, sakitcə nəticə çıxarıram. Deyə bilmərəm, həmişə düz nəticə çıxarıram. İstənilən halda, oyun oynamağı xoşlamıram, istəmirəm. Bacarmıram da.

– **Çaplinin dediyi kimi, leysan yağış altında gəzdiyiniz vaxtlar olubmu?**

– Göz yaşlarımı gizlətmək üçün?

– **Bəli.**

– Vallah, Bakıya yağış yağanda şəhəri su basır. Göz yaşlarımız da sel olub axır. Doğrusu, bizdə göz yaşını gizlətmək də olmur. Bizə güclü olmağın yox, güclü görünməyin yollarını öyrədiblər. Ancaq insanıq, bir gün güclü olarıq, bir gün zəif. Bir gün xoşbəxt olarıq, bir gün bədbəxt. Bildim, mənim “Bədbəxtlik indeksi...” essemdən sual verirsiniz. Özünü davamlı olaraq bədbəxt sayan, ancaq instaqramda xoşbəxt görünməyə can atan insanların cəmiyyətiyik. Bizi necə olmaq yox, necə görünmək narahat edir. Necə yaxşı yaşamaq yox, necə yaxşı yaşayırmış kimi görünmək. Bəlkə də, hamıdan daha yaxşı... “sürünmək”. O essemdə yazmışdım: şəhərdə gəzirsən, bilmirsən kim kimdir? Hamı cərrahi əməliyyatla özünü dəyişməyə çalışıb. Dəhşət içində bu nəticəyə gəlmişdim: özü ilə, üzü ilə barışıq olmayan, gör, sənə nə edər! Biz süni intellektlə işləməyə heç belə can atmırıq, süni zahiri effektdə can atırıq. Bir mərasimə, məclisə, şənliyə-filan dəvət alanda, çox vaxt

eləcə deyirik: “Gedim, heç olmasa, görünüm”. Mən kimisə görüm, ünsiyyət, tanışlıqlar, bəlkə, gələcək dostluqlar qurum yox, görünüm. Sadəcə, görünmək üçün vaxt, enerji, pul, bəzən lap əsəb xərcləyirik. Görünürük. Çoxumuz məs-cidə də Allaha görünmək üçün gedirik. Ya da ən azı, camaata görünmək üçün. Desinlər, filankəs də Allahın yoluna gəlib. Day demirlər, “filankəs öz yolundan elə çıxmayıb ki...”

– **Görünmək istəyi və ya görünməmək qorxusu niyə bizi bu qədər narahat edir ki?**

– Bizdə “daim üzdə olmaq” ehtiyacı var. Bir nəfər bu günlərdə mənə birbaşa sual verdi: “Niyə üzdə deyilsiniz?” Dedim: “Dənizə baxın, üzdə nə var, dərinə nə var?!” Dəniz demişkən, fikir verirsiniz, dəniz sahilində yaşayan millətlik, hələ də dənizin dilini öyrənə bilmirik. Üzməyi öyrənmirik. Bilirsiniz, niyə?!

– **Sizcə, niyə?**

– Siz deyın...

– **Batmaqdan qorxuruq, bir az da tənbəlik, özümüdə əziyyət vermək istəmirik.**

– O öz yerində. Dənizin dilini öyrənmədiyimiz üçün yay başlayandan bəri, 3-5 gündən bir kimsə batır. Biz, ümumiyyətlə, dərinə qorxuruq. İstər dəniz olsun, istər elm olsun, istər yaradıcılıq - heç birində dərinə getmirik. Nəse bir problem olanda da dərinə gedib, kökünə enmirik. Daim nəticə ilə savaşıırıq, səbəblə yox. Fəlsəfi mətnləri niyə az oxuyuruq, lağlağını çox?! Çünki fəlsəfi mətnlər dərinə axır. Üzgüçülük kursuna da getməkdən qorxuruq. İrrasional qorxudur, amma qorxudur bu. Düşünürük, üzüməyi öyrənsək, sahilədən çox uzağa gedəcəyik və... batacağıq. Ali məktəbə də çoxumuz elə diplom üçün getmişik.

Bizdə üzdən getmək xəstəliyi var. Bir də, dediyim kimi, həmişə “üzdə olmaq” ehtiyacı. İstəyirik, hamı bizi tanısin, küçədə barmaqla göstərsinlər, desinlər: “Bir bax, filankəs gəlir...” Əslində, bu fantom məşhurluq insana heç nə qazandırmır. “Fotogenom”da geniş yazmışam.

– **Ölüm qorxuludur, ya həyat?**

– Həyat daha qorxuludur. Bununla bağlı Kamyu, başqaları da yazıb. Belə bir fikir geniş yayılıb: “Mən ölümədən qorxuram, amma həyatdan daha çox qorxuram”. Səhv etmirəmsə, Zolyadan oxumuşam. Mən “Həyat və ölüm dərsləri” adlı esəmdə bu suala əslində geniş cavab vermişəm. Həmin esədə belə bir hissə var: “Bəs birdən “Gertsman sindromu”na uduzsam?! Bax, bu, nəinki pensiyaya çıxmaq, tamam sıradan çıxmaq demək olardı. Bu, ölümün özündən də qorxuludur; həmin gün mənim üçün həyatın çox erkən və daha əzablı sonu deməkdir. Bundan da daha qorxulusu romanda xatırlanan prozopaqnoziya kimi nevroloji pozğunluğa uğramaqdır. Bu xəstəliyə tutulan təkcə başqasının deyil, elə özünün də sifətini unudur. Bu, bir anlamda sifəti itirməyin kliniki adı olsa gərək. Əgər çox dramatikləşdirmədimsə. Hərçənd həyat onsuz da, dramatikdir. Həm də ölümcül dərəcədə...”

“Gertsman sindromu” yaqın, bilirsiniz nədir. Yazı yazmaq qabiliyyətini tam və ya qismən itirmək. Yazıçı üçün bu sindromla yaşamaq yaxşıdır, ya ölüm? Əlbəttə, ölüm. Mən oxucunun yerinə olsaydım, Pol Kalanitinin “Hava nəfəsə qarışanda” romanını yerin altından da olsa, tapıb oxuyardım. Amma yeri qazmaq lazım deyil, “Qanun” nəşriyyatı buraxıb, orda var. “Həyat və ölüm dərsləri” essemi bu roman haqqında – bu əsərin üzərindən yazmışam. Peşəkar və fədakar həkimlərə həsr edərək...

– **Arzularınız çox çin çıxıb, yoxsa qorxularınız?**

– Bunu məşhur yazıçı deyib: “Arzularınızla ehtiyatlı olun: onların çin çıxmaq kimi bir xasiyyəti var”. Amma mənim arzularımın xasiyyəti, deyəsən, bir az tündməcaz, bir az da dəyişkəndir. Jurnalist olmaq istədim, bir az oldum, yazıçı olmaq istədim, lap az oldum. Ancaq elə arzular var, arzu olaraq qaldı. Yazıçı niyə “ehtiyatlı olun” deyir?! Çünki Lenin bir yeni, daha yaxşı quruluş arzulanı, arzusu çox pis çin oldu – sonu qanlı diktatura ilə bitdi. Hitler Almaniyanı dünyanın ağası kimi görmək arzusunda idi, arzusu ürəyində qaldı, on milyonlarla insan həyatını itirdi. Almaniya ən azı, əlli il geri düşdü. Bu cür arzular da var. Çin olan, çin olmayan. Yəni bütün arzuların çin olmaq haqqı və ya şansı yoxdur...

– **“İnsan körpəlikdə aldığı heç bir travmanı həyata borclu qalmaq istəmir,” – yazmısınız. Bəs siz həyata nəyi borclu qalmaq istəmirsiniz?**

– Əksinə, həyat mənə borcludur. Məndən aldığı doğmalarımı. Bir də tarixin qasırgılarında itirdiyim cavanlıq illərimi. Mənim də aldığım yaralar var. Ancaq o yaraların hesabını başqalarına ödətdirmək istəyəcək qədər zəif və aqressiv yetişmədim. Aleks Mixaelidesin personajı isə öz travmalarına yenilmişdi. Belələri həyatda var: uşaqlıqda almadığı sevgini başqalarına da qısqanır. Körpələrə və uşaqlara sevgi vermək gərəkdir. Nə versən, bir gün geri dönür.

– **“Süni intellekt dəbə minəndən, təbii intellekt dibə düşüb” – deyirsiniz. Süni intellektin təbii hiss və duyğuları dibə endirməyi kimi bir təhlükə varmı?**

– Sosial şəbəkə platformaları da həyatımıza daxil olanda qorxularımız var

idi. İndi o qorxular gerçəyə çevrildi. Əlbəttə, çox üstünlükləri də var. Süni intellektin lap çox. Ancaq məni narahat edən həmişə bir nüans var: süni intellekt bir çox sənətləri əlimizdən alır. Alsın. Ancaq axı bizim adil və güclü sosial müdafiə sistemimiz yoxdur. Kütləvi işsizlik yaransa, necə olacaq? Uşaqpulu ala bilmədiyimiz yerdə kimdir işsizlərə “böyükpulu” verən?! Süni intellekt emosional intellekti hara, haraya qədər sıxışdıracaq və hansı küncə sıxacaq?! Cəmiyyətdə əlavə gərginlik xətləri, təzə çatlar yaranmayacaq ki? Bunlar süni intellektlə bağlı təbii narahatlıqlardır. Yoxsa biz (haşa!) texnologiya düşməni deyilik.

– **Bəlkə də, elə “böyükpulu”muz uşaqpulu miqdarında olduğu üçün uşaqpulumu da ala bilmirik.**

– Nə bilim...

– **Texnologiya inkişaf etdikcə, nədə irəli gedib, nədə geri getmişik?**

– Baxır, nədə irəli getmişik, nədə geriləmişik. Bəzən görürsən, nə irəliləmişik, nə geri getmişik. Bu, daha qorxulu vəziyyətdir.

– **50 yaş kamil insan ömrüdür-mü? Və ya 50 yaşını keçən hər insan kamil ola bilirmi?**

– Zaman – yaşanan illər kamilləşmək üçün şansıdır. Ancaq bu, heç də o demək deyil ki, 50 yaşa çatan hər kəs kamilləşir. Xeyr. Kamilləşmədə çox faktor rol oynayır. Zaman bu faktorlar arasında, bəlkə də, ən axırıncılardandır. İnsanın aldığı tərbiyə, təhsil, böyüdüüyü mühit, özünə formalaşdırdığı çevrə, mütaliəsi, dünyagörüşü, düşüb çıxdığı situasiyalar – həyatdan aldığı dərslər və sair və ilaxır, burada əsas faktorlardır. Ümumiyyətlə, insanın həyatına, xarakterinə təsir edən amillər sonsuz saydadır.

– **Sükutla dialoq quranda söhbətə kim birinci başlayır və nə deyir?**

– Sükutla dialoq mövzudan və situasiyadan asılıdır. İnsan bəzən susaraq danışır, bəzən danışa-danışa susur. Qədim yapon fəlsəfəsində var: susmaq – heç nə deməmək deyil, həqiqəti deməməkdir. Bir narrativ isə bizə “pıçıldayır”: elə həqiqətlər var, söyləmək üçün deyil.

– **Bahəddin Həzi oxuculardan nə gözləyir və nə istəyir?**

– Oxuculardan gözləntim: imkan tapan kimi, oxusunlar. Texnologiya sürətlə irəli ışıyır, kitab sanki artefakta çevrilir, elə bil həyatımızdan çıxır. Jan Bodriyar deyirdi: “Artıq getdikcə daha çox informasiyanın, daha az mənanın olduğu dünyada yaşayırıq”. Bu postulat doğrudursa, deməli, dünya getdikcə informativləşir və mənasızlaşır. Ancaq bu, uzun müddət davam edə bilməz ki. İnsanlar nə zamansa yenə mənaya, mahiyyətə, narrativə qayıdacaq.

Oxuculardan istədiyim odur ki, bu çətin zamanda hakimə və həkimə işləri düşməsin. Hə, bir də nə vaxtsa oxucularıma bir sual verəcəyəm...

– **Bəlkə, o “nə vaxtsa” elə indidir?**

– Yox, o “nə vaxtsa”nın öz vaxtı var.

– **Söylənməyən həqiqətin və nə vaxtsa verəcəyiniz sualın intizarı ilə yekunlaşan müsahibəmizə, maraqlı və maraqla verdiyiniz cavablar üçün təşəkkür edirəm, Bahəddin bəy.**

– Siz sağ olun.

Pərvanə **EYVAZQIZI**

Arzu ƏYYARQIZI

DARIX BİRCƏ DƏFƏ

Baxıb göy üzünə xatırla məni,
Darıx bircə dəfə, darıx mənimçün.
Həsətim dörd yandan səsləsin səni,
Darıx bircə dəfə, darıx mənimçün.

Yağan yağışlarda islat özünü,
Yusun gözlərindən vida sözünü.
İslan, islandıqca yumub gözünü,
Darıx bircə dəfə, darıx mənimçün.

Çaxsın ildırım da, yağsın yağış da,
Günəş şüaları sınısın yağışda.
Aypara rənglərə bizi bağışla,
Darıx bircə dəfə, darıx mənimçün.

Gecə pəncərəndən görünəndə Ay,
Darıx, darıxmaqdan ulduzları say.
Fikrə dal, soyusun əlindəki çay,
Darıx bircə dəfə, darıx mənimçün.

ATAMA MƏKTUB

Salam, ata...
Heç soruşma necəyəm...
Nigaran da qalma məndən, rahat ol.
Yetimlər tez böyüyərmiş sən demə,
Böyümüşəm, yaşamağa çoxdur yol.

Sən gedəni, imtahanım çoxalıb,
Yoxluğunu sınaq bilib dözüürəm.
Gündüz gülüb-danışırım el gözü,
Gecə olur, göz yaşımlı süzürəm.

Yüngüllükdür, heç nigaran olma, yox,
Ağlayıram, darıxmağım azalsın.
Saçımdakı boz boyanı soruşma,
İstəmirsən, qızın gözəl qız olsun?!

Deyirdim ey, bu qara rəng yaraşmır,
Dəliyəm də, qəfil ağa boyadım.
Xoşlamırdın saçıma rəng qoymağı,
Boyadım ki, hirsləndirim, oyadım.

Bir ümiddir, nə bilim ey, nə bilim...
Dedim, bəlkə hirslənəsən, coşasan.
Oyanasan o yatdığıın məzardan,
Yaşayasan lap yüz əlli yaşacan...

Saçlarımı dərd qanına boyayan,
Canım atam, sənsizlikdir, biləsən.
Səni Tanrı bilirdim mən özümə,
Tanrı ölməz, inanmazdım öləsən.

BİLİRSƏN

Deyirəm, nə yaxşı, xəyallanmaq var,
Aranı yaylağa çəkə bilirsən.
Ən hündür dağlardan birinə çıxıb,
Hayqırıb dərini tökə bilirsən.

Bütün arzuları gerçək edirsən,
Baş alıb dünyadan həтта gedirsən.
Ölürsən, ölməkdən ümid güdürsən,
Əynini kəfəne bükə bilirsən.

Gah aşiq olursan, gah da ki, dəli,
Söhbətin, sözün də olur quş dili.

Sağaltmır dərini min həkim əli,
Tanrı qarşısında çökə bilirsən.

Tapırsan qədrini bilənləri də,
Səni yaddaşından silənləri də...
Dirildə bilirsən ölənləri də,
Ölümsüz bir dünya tikə bilirsən.

Xəyallar şirindir, ədalətlidir,
Xəyalda hər nə var, səxavətlidir.
Hər insan orada cəsarətlidir,
Bütün çəpərləri sökə bilirsən,
Qəlblərə mərhəmət əkə bilirsən.

KAŞ Kİ...

Kaş ki, adamlarda adamlıq ola,
Kimsənin yolunda quyu qazmaya.
Hər kəs həyatını özü yaşaya,
Özgə qərar verib tərsə yozmaya.

Yaşaya hər insan öz muradını,
Dada öz ömrünün şirin dadını.
Hər kəs bir ürəyə yaza adını,
Ayrılıb divara, daşa yazmaya.

Hər ömür bir təzə çiçəyə dönə,
Mələklər göylərdən yerlərə enə.
Daşlanan şeytan da lap çıxa günə,
Heç bəşər övladı yolun azmaya.

Tərəzi düz çəkə, mizan düz gələ,
Nahaq da, yalan da gəlməyə dilə.
Hər kəs yaşamaqdan doyanda ölə,
Yorulub həyatdan kimsə bezməyə.

Allahdan qorxmaya Allahın qulu,
Sevərək tapına, qət edə yolu.
Yaşaya şərəflə, ürəyi dolu,
Vəcdanı itirib səfil gəzməyə.

CAN ATDIQ

Heç məmnun olmadıq öz yerimizdən,
Kökləndik səbəbsiz giley-güzara.
Günahkar axtardıq günah etdikcə,
Satdıq ömrümüzü qara bazara.

Unutduq candakı o “mən”imizi,
Bir nəzər salmadıq öz-özümüzə.
Bizi dilə tutan şirin yalanlar,
Bilmədik dəyməz heç bir düzümüzə.

Ana bətnindəki həyatdan bezib,
Can atdıq dünyaya, öldü canımız.
Özümüz özümüzün qatili olduq,
Dünyanın üstündə qaldı qanımız.

SƏN DEMƏ

Sən demə, dünyanın nağıl üzündə,
Hər kəsin bir qorxunc nağılı varmış.
Ağıllı adamın ağıl küpündə,
Bir dəli şeytanın ağılı varmış.

Hələ görünənin görünməyəni,
Görünməz olanın görəni varmış.
Qurumuş ağacın budaqlarından
Min ümid meyvəsi dəyəni varmış.

İntihar ipində yaşamaq cəhdi,
Yaşamın özündə intihar varmış.
İntihar edən heç, etdirəndəsə,
Allahda olmayan ixtiyar varmış;
Sən demə yox da, nə desən varmış....

Hörmətli Qulu müəllim!

Baş redaktoru olduğunuz “Ulduz” jurnalına təqdim etmək istədiyim bu yazının müəllifi üçüncü kurs tələbəsidir. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Filologiya fakültəsində təhsil alır. Oxumağımı arzu etdiyi bu yazı onun ilk qələm təcrübəsidir. Yazı mənə yaxşı təsir bağışladı. İlk qələm təcrübəsi olmasına rəğmən, mən bu yazıda tənqidi təfəkkürün ilkin şərtlərini gördüm. Yazı manerasında ədəbi təsirlə bərabər, ciddi özünəməxsusluq da diqqətimi çəkdi. Yazı müəllifi hekayə haqqında ədəbiyyatşünaslıq qənaətlərinin təsiri altından çox tez çıxır. Buradakı essevari düşüncələr oxucunu öz cazibə dairəsində saxlamaq gücündədir.

“Ulduz” gənclərin jurnalıdır. Sizin və kollektivinizin istedadlı gənclərə qayğıkeş və həssas münasibəti mənə yaxşı məlumdur. Yazı ilə tanış olmağınızı arzu edirəm. Fikirlərimizin üst-üstə düşdüyünə və yazının çap olunacağı təqdirdə bunu tələbə-müəllifin müəlliminin və nüfuzlu bir jurnalın kollektivinin ona göstərilən böyük etimadı kimi qarşılayacağına əminəm. Eyni zamanda, düşünürəm ki, bu hal mütailəyə sonsuz həvəsi ilə seçilən, ədəbiyyatla yaşayan gənc yazarın istedadının daha erkən parlamasına ilkin və əsaslı stimül olar.

Sizə və kollektivinizə dərin hörmətlə: Təyyar Salamoğlu
ADPU-nun professoru

HÜQUQİ ŞAHİDLİKDƏN KOSMİK ŞAHİDLİYƏ: “Aydın şahidliyi” hekayəsində susma və mənəvi məsuliyyət problemi

Röya **RƏCƏBOVA**

Giriş

Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin yaradıcılığı Azərbaycan realist nəsrinin inkişaf tarixində xüsusi yer tutur. Sənətkar əsərlərində məişət hadisələrinin bədii təsviri ilə kifayətlənməmiş, həm də cəmiyyətdə baş verən fundamental problemləri incəliklərinə qədər əks etdirmişdir. Bu baxımdan Azərbaycan ədəbiyyatının maarifçi realizm mərhə-

ləsində yaranmış, Haqverdiyevin, şərti olaraq, yaradıcılığının birinci mərhələsində – XX əsrin əvvəllərində qələmə aldığı hekayələrindən olan “Aydın şahidliyi” ideya miqyasına, simvolik tutumuna görə, digər hekayələrdən fərqlənir. Hekayə Haqverdiyevin dünyagörüşünü, fəlsəfi düşüncə tərzini və tənqidi mövqeyini aydın şəkildə əks etdirən bədii nümunələrdən biridir.

Mətn zahirən bir gecədə baş verən adi quldurluq əhvalatından, bir rüyadan bəhs edirmiş kimi görünə də, mahiyyət etibarilə tarixi yaddaş, ədalət, şəhidlik kimi mənəvi problemləri bədii təsvirin mərkəzinə çəkmişdir. Bu hekayəni sadəcə fabula müstəvisində oxumaq onun mənə və mahiyyətini kasadlaşdırmaqdan başqa bir şey deyildir. Məqalənin məqsədi “Aydın şahidliyi” hekayəsindəki simvolik obrazları, ictimai-tarixi konteksti və müəllifin milli-mənəvi tənqidini elmi aspektdən təhlil etməkdir.

Təbiət təsviri: insan faciəsinə aparan estetik fon

Hekayənin başlanğıcında verilən təbiət təsviri sırf dekorativ funksiyaya malik deyil. Bu təsvir hekayənin ideya-estetik yükünü daşıyan əsas struktur komponentlərindən biridir. “Peyzaj təfərrüatı Ə.Haqqverdiyev yaradıcılığında az işləndiyi kimi, həm də şərti xarakter daşıyır. Yəni peyzaj onun əsərlərində müəyyən epizodun, situasiyanın real mənzərəsini canlandırmaqdan daha çox, konkret situasiyanın, yaxud ümumi məzmunun motivinə uyğunlaşdırılaraq romantik-psixoloji təsir qüvvəsini daha da artırmaq məqsədi ilə işlədilir” (G.Qocayeva).

Fikrimizi hekayədən götürülən parça ilə əsaslandıraraq: “Həqiqət nəsimin əsməyi, çəyirtkələrin qanadlarının sıxılması və yaxın arxın qurbağalarının nəğmələri – hamısı bir-birinə qarışmış, ruha sükunət verən qərib bir ahəngi-təbii əmələ gətirmişdilər. Düzlərdə əkilmiş taxıl nəsimin qabağında o yan-bu yana yatmış dəryatək mövclənirdi və dolu sünbüllər məzlum-məzlum başlarını aşağı salmış, qətlinə fərman verilmiş müqəssirlərtək cəlladları olan biçinçilərə müntəzir idilər. Tək-tək boş sünbüllər

başlarını yuxarı qalxızmış qürurla sairələrinə baxırdılar. Amma səhv edirdilər; onlar da cəllad əlindən qurtara bilməyəcəkdilər. Ancaq dolu baş, boş başdan artıq kəsiləcəkdi”. Müəllif ilk olaraq təbiətdə baş verən bu proseslərin təbii harmoniyasını ön plana çıxarır. Burada təbiət müxtəlif səslərdən ibarət olan bir xaosluq məkan kimi deyil, bu səslərin ahəngindən ibarət olan canlı bir sistem kimi təqdim olunur. Müəllif bu ahəngi “qərib” adlandırır, çünki o, insan iradəsinin xaricində yaranıb. Nəticədə, bu ahəng insanda aldadıcı bir rahatlıq yaradır, əslində isə, hekayənin gedişatında baş verəcək faciənin emosional təsir gücünü artırmaq funksiyasını daşıyır. Məhz bu yerdə insan taleyi ilə təbiətin nizamı kontrast təşkil edir. Çünki yaradılış etibarilə nizamlı olan təbiət az sonra insanın törətdiyi mənfur əməllə çalxalanacaq. Təbiətin bu dərəcədə sakitliyi insanın faciəsinə qaçılmazdır. Sünbüllərin “məzlum-məzlum başlarını aşağı salması” zahirən botanik müşahidə təsiri bağışlasa da, əsərin alt qatında mənəvi-əxlaqi simvolikaya çevrilir. Dolu sünbül zəhmətkeşliyin, əməyin təcəssümüdür. Onun başını aşağı salması isə təvazökarlığın nəticəsidir. Boş sünbülün başını dik tutması yersiz qürurun verdiyi özünəinamdan qaynaqlanır. Sanki təbiət hadisəsi ictimai münasibətlərin alleqoriyasına çevrilir. Bu simvolikləşmələr “biçin” motivi ilə tamamlanır. Müəllif “dolu başların” cəmiyyətdə daha tez qurban verildiyini vurğulayır. Boşlar dolu sünbüllərə yersiz qürurla baxırlar, çünki özlərini ondan üstün sayırlar. Bu hadisəni sosial müstəviyə gətirsək, daxilən boş, puç olan insanların cəmiyyətdə mühüm vəzifə sahibi olmalarını müəllif diqqət mərkəzinə gətirir. Lakin o, bu illüziyanı çox keçmədən dağıdır: “Amma onlar səhv edirlər”. Bu cümlə sanki hökm

xarakteri daşıyır. Yəni müəllif bu zahiri aldadıcılığın ömrünün heç də uzun olmadığını bəyan edir.

Ən diqqətçəkən məqam isə ədibin biçinçiləri “cəllad” adlandırmasıdır. Təbiət üçün zəruri olan biçin hadisəsini müəllif insan müstəvisinə gətirəndə bu hadisəni zorakılıq kimi qələmə verir. “Qətlinə fərman verilmiş müqəssirlər” ifadəsi heç bir günahı olmadığı halda, təqsirləndirilən insanlar ilə eyniləşdirilir. Bu hadisəni sosial müstəvidə dəyərləndirəndə “zəhmətkeş insanlar cəmiyyət tərəfindən daha tez “biçilir”” nəticəsinə gəlirik. Elə bu yerdəcə “Ancaq dolu baş, boş başdan artıq kəsiləcəkd” cümləsi hər şeyi aydın anlamağa kifayət edir. Müəllif işarə edir ki, ədalətsiz sistem ilk növbədə dəyərli olanı məhv edir. Boş başların da sonradan kəsildiyini deyən müəllifdə bu hadisə təsəlli yox, ümitsizlik yaradır. Yəni hər iki tərəf məhvə məhkumdur. Sadəcə, bu prosesdə “dolu başlar” daha tez qurban gedir.

Susma motivi: mənəvi məsuliyyətin itirilməsi

“Ayın şahidliyi” hekayəsində müəllif susma hadisəsini fiziki sükut səviyyəsindən çıxarır, ona mənəvi məsuliyyət qazandırır. Hekayənin ideya quruluşuna nəzər yetirəndə, danışmaq və susmaq qarşıdurması batinən xeyirlə şərin, məsuliyyətlə laqeydliyin qarşıdurmasıdır.

Hekayədə susmanın bir neçə tipi ilə qarşılaşırıq. Bu susmaların hamısı müxtəlif mənəvi vəziyyətləri ifadə edir. Quldurun susması amoral xarakter daşıyır. O, cinayəti mümkün ola biləcək ən böyük soyuqqanlıqla icra edir. Körpələri yetim qalan kişinin acı ah-naləsi quldura zərrə qədər də təsir etmir. Bu, heyvani sükutdur: içində heç bir insaniyyət olmayan, heç bir mənəvi

ölçüsü olmayan sükut. Cəmiyyətin susması isə daha ağırlı və təhlükəli sükutdur. Binəva Səlmanın ölümünün cinayət olması, ən azından, ordan bəllidir ki, quldur ona atəş açmışdır; yəni hamıya bu hadisənin cinayət olması bəllidir. Bu susqunluq itaətdən doğur. Müəllif bu növ susmanı quldurun etdiyi fərdi qorxaqlıq kimi yox, haqlı olaraq, kollektiv vicdansızlıq kimi təqdim edir. Burada susmaq günaha şərik olmağa qədər aparıb. Ana Kitabda oxuyuruq: “Buna görə də, Biz İsrail oğullarına belə yazmışdıq: Kim bir nəfəri – bir cana qarşılıq və ya yer üzündə fitnə-fəsad törətməyə görə öldürərsə, sanki bütün insanları öldürmüş kimi olar. Kim də bir nəfəri yaşadarsa (onu ölümdən qurtararsa), sanki bütün insanları yaşatmış kimi olar” (Maidə, 32).

Ədalət sisteminin susması isə ən ağır tənqiddə məhkumdur. Divanda yalan andların qəbul edilməsi, günahsız Süleymanın şərhlənərək həbs olunması zorakılıqla və güc münasibətləri ilə şərtlənir. Burada Allahın “Qurani-Kərim”də buyurduqlarının büsbütün pozulmasına şahidlik edirik: “Haqqa batil donu geyindirməyin və bilə-bilə haqqı gizlətməyin” (Bəqərə, 42). Müəllif bu minvalla demək istəyir ki, ədalət sistemi danışmadıqca, cəmiyyətdəki bütün əxlaq normaları pozulur, əxlaq strukturu çökmür.

Ayın susması isə bütün bu susmaların üzərində dayanır. Ay tarixə şahidlik edib, hər şeyi görüb, lakin bütün bunların müqabilində yenə də susur. Ay anlayır ki, onun danışması nəyisə dəyişməyəcək, yəni Ayın susması onun qorxaqlığından deyil, ümitsizliyindən irəli gəlir. Məhz bu səbəbdən Ayın susması ən faciəli olanıdır. Beləliklə, susma motivi təkcə hadisələrin fonunda özünü göstərən davranış deyil, mətnin fəlsəfi dayağı kimi də ortaya çıxır. Müəllif

maarifçi realizmin açıq tendensiyalılığından istifadə etsə də, oxucunun qabağına qəti hökm qoymur.

Müəllif insan şahidliyinə olan inamını itirdikdən sonra üzünü təbiətə – Ay, Dağ, Daş, Su, Külək kimi ünsürlərə tutur. Səlmanın üzünü Aya tutaraq onu şahid çağırması, insanın həqiqəti ifadə etmək qabiliyyətinə olan etimadın tam çökdüyü məqam kimi dəyərləndirilə bilər. Burada şahidlik hüquqi və ictimai çərçivədən çıxaraq daha geniş - metafizik bir müstəviyə keçir.

Ayın şahid kimi seçilməsi isə təsadüfi deyil. İslam ənənəsində də Ayın “şahidlik” funksiyasına işarə edən motivlər mövcuddur. Qısa şəkildə xatırlasaq, rəvayətlərə görə, Hz. Peyğəmbərin möcüzələrindən biri olaraq Ayın iki yerə bölünməsi hadisəsi – “Şəqqul-qəmər” baş verir və bu zaman insanlara “şahid olun” çağırışı edilir. Lakin bu açıq hadisəyə baxmayaraq, bir çoxları yenə də həqiqəti qəbul etmir. Məhz bu kontekstdə Ay obrazı xüsusi semantik yük qazanır. Ay burada, sadəcə, fiziki səma cismi deyil; o, insanın subyektivliyindən və yalan potensialından kənarda duran “dəyişməz müşahidəçi” kimi çıxış edir. İnsan şahidliyi manipulyasiya oluna, alınb-satıla bildiyi halda, Ay kosmik bir şahid kimi nə susdurula, nə də təhrif edilə bilər. Bu mənada, Ay ilahi həqiqətin daşıyıcısı, insanın qurduğu saxta hüquqi sistemlərdən kənarda mövcud olan alternativ şahidlik modelidir.

Müəllif şahidlik anlayışını hüquqi müstəvidən çıxararaq kosmik və metafizik səviyyəyə yüksəldir. Bu isə, sadəcə, bir inam böhranı deyil, eyni zamanda, həqiqətin ünvanının dəyişməsi deməkdir: insanlardan kainata doğru. İnsan danışmadıqda, yaxud yalan danışdıqda şahidliyi təbiətin üzərinə köçürməyə ehtiyac yaranır. Lakin paradoks da elə burdan başlayır. Bəli, Ay hər şeyi görür,

şahidlik edir. Fəqət onun müdaxilə etmək qabiliyyəti yoxdur. Şahidlik yalnız hansısa həqiqəti bilməklə bitmir; bəli, burada başlayır, amma bitmir. Şahidlik – məsuliyyət daşımaqdır, bildiyini söyləməyin məsuliyyətini daşımaq. Bu baxımdan, Ayın şahidliyi – kosmik şahidlik real ədalət doğurmur.

Qisasın estetikası: ədalət, yoxsa faciənin davamı?

Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin hekayəsində aparıcı ideya xətti ilahi ədalətin ontoloji zəruriliyinin qaçılmazlığı prinsipinə əsaslanır. Müəllimimiz prof. Təyyar Salamoğlu mühazirə zamanı deyirdi: “Dünyanın bütün filoloqları bir araya yığılsa, “heç kim Allahın lütfündən və ya cəzasından kənarda qalmaz” tendensiyasının “Ayın şahidliyi”ndən qırmızı bir xətt kimi keçdiyini inkar edə bilməz”. Həqiqətən də, əsərin poetik strukturu göstərir ki, müəllif fərdi faciəni təsadüfi hadisə kimi deyil, ilahi nizamın daxilində baş verən mənəvi hadisə kimi təqdim edir. Süleymanın qisas alması hekayənin dramatik kulminasiyası kimi görünə bilər. Maarifçi realizm tendensiyasına uyğun olaraq, oxucuda “ədalətin bərpası” hissini oyatsa da, müəllif bu gözləntini, qismən də olsa, pozur. Bəs necə? Qisas səhnəsi çox anı, gözlənilmədən, sanki təsadüfən baş verir. Qisas emosional yüksəliş, yaxud pafosla təqdim olunmur. Hadisə sakit, qısa və sanki mexaniki olaraq baş verir. Səlmanın qətli və qatilin sonrakı aqibəti süjetin inkişafı kimi təqdim olunsada, struktur baxımından bu, əxlaqi qanunauyğunluğun təcəssümüdür. Qatil zamanın keçməsi ilə törətdiyi bədxah əməlin unudulduğunu zənn edir, ən azından, buna inanır. Lakin hadisənin baş verdiyi məkanın yenidən süjetə qayıtması gös-

tərir ki, zaman ilahi yaddaşı silmək qüdrətindən məhrumdur. Tədqiqatçı haqlı olaraq vurğulayır ki, hekayədə Ay qədər Dərə də şahiddir: “Səlman Ayla bərabər daşı da, torpağı da şahid tutmuşdu və bu dərə olanlara, ən azı, Ay qədər şahidlik edir. Elə bu üzdən də, bundan sonra baş verənlər eynilə təkrarlanır, quldur “tüfəngini düzəldib” Səlmanı vurduğu qayda ilə qardaşı Süleyman da “tüfəngini düzəldib” qulduru vurur” (M.Vahid).

Bir maraqlı cəhət də ondan ibarətdir ki, quldur Səlmanın doğmaca qardaşı tərəfindən öldürülür. Başqa bir tədqiqatda oxuyuruq: “Göründüyü kimi, mifoloji sistemin qanunauyğunluqları hadisələrin əvvəlindən sonuna qədər tam surətdə saxlanılır. Yəni mifoloji baxımdan burda total mifin bütün parametrləri, zaman – məkan – insan sxemi özünü doğruldur” (G.Qocayeva). Tədqiqatçı fikrini davam etdirərək aşağıdakı qənaətə gəlir: “Halbuki, əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, bu, sadəcə olaraq, təfəkkürdə yaşayan mifik inamların izləri ola bilər və çox güman ki, yazıçı tərəfindən əsərə düşünülmüş şəkildə gətirilməmişdir”. Bu tezis ədəbiyyatşünaslıqda birmənalı qarşılanmayıb. M.Vahid yazır ki, müəllifin sonuncu qənaəti ilə razılaşmaq olmur. Epigrafindan başlayaraq bütün obrazların, hadisələrin və zamanın uyğunluq yaratdığı hekayədə məkanın təsadüfi bir element kimi daxil olduğu inandırıcı görünür. Doğrudan da, sanki G.Qocayeva ikinci mülahizəsi ilə birinci söylədiyi fikri danır. M.Vahidin fikirlərinə dəstək verərək deyək ki, hekayədə baş verən, az qala, ən xırda hadisədən ən mühüm hadisəyə qədər hər şey bütöv bir vəhdət təşkil edir, ona görə də, yazıcının hekayədəki hansısa hadisəni təsadüfi şəkildə süjetə daxil etməsi fikri ilə razılaşa bilmərik. Yazıçı məkanın və situasiyanın təkrarlanmasının təsadüfdən, yaxud ədalətin

dövri xarakterindən deyil, qaçılmazlığından irəli gəldiyini vurğulayır. Beləliklə, bədii məntiq sübut edir ki, insan öz əməlinin fəvqündə mövcud ola bilməz.

Hekayə məhz qətlin qisası hadisəsi ilə yekunlaşmır. Ay obrazının funksiyası burada xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Ay zamandan üstün mövqedə dayanır; o, fərdi talelərin fəvqündə, həm də tarix və sivilizasiya proseslərinin şahidi kimi təqdim olunur. Yuxu səhnəsində Ayın dilə gəlməsi və bəşər tarixinin müxtəlif mərhələlərinə işarə etməsi isə artıq fərdi hadisənin ümumbəşəri kontekstə daxil edildiyini göstərir. Səlmanın ölüm anında Ayı və təbiət ünsürlərini şahid çağırması hüquqi yox, ilahi müraciət kimi dəyərləndirilməlidir. Onun bu müraciəti, insanın başına nə gəlsə gəlsin, ilahi ədalətə olan inamının ifadəsidir. Fiziki müstəvidə məğlubiyyət baş versə də, mənəvi müstəvidə haqq öz hökmünü qoruyur. Süjetin sonrakı inkişafı – qatilin ölümü bu inamın bədii təsdiqidir.

Ayin tarixi monoloqu: xronologiya yox, mənəvi eniş qrafiki

Hekayənin rəya epizodunda Ayın dilindən səslənən tarixi monoloq sadə xronoloji sadalama deyil. Bu ardıcılıq nə hadisələrin dəqiq tarixi xronologiyasını, nə də dini bilik nümayişini hədəfləyir. Ay tarixdən danışmır, insanlığın vicdan tarixini oxuyur. Monoloqun başlanğıc nöqtəsi Hz. Adəm və Həvva ilə işarələndir. Bu, yalnız insanlığın fiziki yaranışı deyil, mənəvi başlanğıc mərhələsidir. Burada günah var, amma ümid də var; sürgün var, amma bağışlanma ehtimalı da mövcuddur. Ay bu mərhələni xatırlamaqla demək istəyir ki, insanın tarixi səhvlə başlayıb, lakin düzəlmə imkanı ilə davam edib.

Hz. Yusif obrazı isə sınaq və səbir mərhələsini təmsil edir. Quyu tənəz-

zülün, zülmün simvoludur, lakin Yusif hekayəsində bu tənəzzül mənəvi yüksəlişə çevrilir. Burada ədalətsizlik müvəqqətidir, səbir və iman qalib gəlir. Ayın bu mərhələni xatırlatması təsadüfi deyil: müəllif göstərir ki, bir vaxtların nəhaq əziyyəti mənəvi kamilliyə apara bilər.

Həz. Musa mərhələsi isə ilahi vəhy və qanun mərhələsidir. Bu, ayrı-ayrı fərdlərin yox, cəmiyyətin əxlaqi tənzimlənməsi mərhələsidir. İlahi söz qaydaya çevrilir, ədalət normativ əsas qazanır. Ayın bu mərhələni vurğulaması maarifçi realizmin qanun və məsuliyyət ideyasına verdiyi önəmi əks etdirir.

Kərbəla isə monoloqun dramatik zirvəsidir. Burada mənəvi fədakarlıq ən yüksək həddə çatır. İmam Hüseynin şəhadəti məğlubiyyət yox, əxlaqi qələbə kimi təqdim olunur. Bu mərhələdə insan zülmə boyun əymir, ölümü seçərək haqqı yaşadır. Ay bu səhnənin şahidi olduğunu deməklə, mənəvi yüksəlişin zirvəsini – insanın çata biləcəyi mümkün olan ən son zirvəni göstərir.

Lakin bu zirvədən sonra hekayədə yeni bir yüksəliş mərhələsi yoxdur. Ay “indi”yə gəlir və burada yalnız tənəzzül var. Bu, artıq konkret bir dövrün yox, davamlı mənəvi süqutun təsviridir. Müəllif burada açıq şəkildə bildirir ki, problem tarixin hansı mərhələsində olmağımızda deyil; problem insanın tarixlə münasibətində, ondan nəticə çıxara bilməməsindədir. Ay dəyişmir, dövr edir. Tarix təkrarlanır.

Ayın islam simvolu kimi təqdim olunması bu ideyanı daha da kəskinləşdirir. Ay əsrlər boyu islam mədəniyyətinə müqəddəslik, istiqamət və zaman ölçüsü rəmzi olmuşdur. Lakin burada Ay fəxr etmir, gileylənir. Onun üzərindəki “qara ləkə” belə, kosmik hadisə yox, mənəvi tüstü kimi yozulur. Bu, müsəlman cəmiyyətinin geriliyinin və daxili boşalmasının simvoludur.

Burda müəllif nə romantik idealizmə sığınır, nə də keçmişi ideallaşdırır. Tarix müqəddəs deyil; müqəddəs olan ondan çıxarılan nəticədir. Ayın monoloqu da məhz bunu göstərir: böyük tarixə sahib olmaq heç də böyük olmaq demək deyil, o tarixi yaşamaq və məsuliyyətini daşımaq lazımdır.

Ayın tarixi monoloqu hekayədə, sadəcə, fəlsəfi pauza yox, ideya hökmüdür. Bu hökm oxucuya ünvanlanıb və açıq sualla bitir: əgər bu qədər şahidlikdən sonra da dəyişmirsə, problem hardadır – tarixdə, yoxsa bizdə?

Qara ləkə metaforası: kosmik miqyasda mənəvi böhran

Ay üzərindəki qara ləkənin “ah tüstüsü” kimi yozulması hekayədə qurulan simvolik sistemin kulminasiya nöqtəsidir. Bu metafora artıq təkə estetik obraz deyil; o, fərdi faciəni aşaraq ümummillə və hətta ümumbəşəri mənəvi böhranın nişanəsinə çevrilir. Müəllif bu nöqtədə oxucuya hər hansı təsəlli mexanizmi təqdim etmir; əksinə, onu mənəvi məsuliyyətlə baş-başa buraxır.

Ənənəvi elmi baxışda Ay üzərindəki qara ləkələr fiziki hadisə kimi izah olunur. Lakin hekayədə bu elmi izah məqsədli şəkildə kənara qoyulur və yerini etik yozum tutur. Ayın “ah tüstüsü” ilə qaralması kosmik hadisə yox, insani faciələrin yığılıb qalınlaşmış izidir. Beləliklə, kainatın özü insan əməllərinin daşıyıcısına çevrilir.

Bu tüstü tək bir hadisənin yox, ardıcıl və sistemli pozuntuların cəmidir. Nəhaq qanlar bu tüstünün ilkin qatını təşkil edir – Səlmanın öldürülməsi kimi günahsız cinayətlər tək-tək yox, ardıcıl şəkildə toplanır. Yetimlərin ahi bu tüstünü daha da ağırlaşdırır. Yalançı şahidlərin yaratdığı tüstü həqiqətin boğulmasını simvolizə edir; ədalət səsi

bu tüstü içində itib-batır. Susan vicdanlar isə bu qaranlığı tamamlayan əsas komponentdir – çünki susmaqla insanlar zülmü adi hala çevirirlər. Bu nöqtədə mətn artıq klassik bədii təsvir çərçivəsindən çıxır. Oxucu estetik müşahidəçi mövqeyində qala bilmir. Müəllif onu istər-istəməz etik subyektə çevirir. Bu artıq ədəbiyyatın ədəbiyyat olmaqdan çıxıb məsuliyyətə çevrildiyi məqamdır. Mətn, sadəcə, oxunmur, həm də hesab soruşur.

Qara ləkənin kosmik miqyasda təqdim olunması təsadüfi deyil. Müəllif göstərir ki, mənəvi böhran lokal deyil. Bu, bir kəndin, bir ailənin, bir fərdin problemi olmaqdan çıxıb ümuminsanlıq məsələsinə – bəşəri mövzuya çevrilir. Ay hər gecə dünyanın üzərinə işıq salır, amma özü qaralır. Bu paradoks insanlığın vəziyyətini ifadə edir: dünya görünür, amma vicdan getdikcə görünməz olur.

Nəticədə, qara ləkə metaforası hekayənin ideya yükünü tamamlayır və yekunlaşdırır. Əgər əvvəlki hissələrdə ədalətsizlik hadisə səviyyəsində göstərilirdisə, burada o, kosmik diaqnoz formasını alır. Ay susur, amma onun üzündəki qara ləkə danışır. Və bu danışq oxucu üçün ən ağır sualı yaradır: bu tüstünü kim təmizləməlidir?

Nəticə

“Ayın şahidliyi” maarifçi realizmin imkanlarının son həddində yazılmış bir mətnidir. Ənənəvi maarifçi nəsrə müəllif, adətən, çıxış yolu göstərir, islah çağırışı edir, gələcəyə ümid işarəsi buraxır. Bu hekayədə isə həmin mexanizm qəsdən işlədilmir. Müəllif nə proqram təqdim edir, nə də oxucunu təsəlli ilə yola salır. O, sadəcə, güzgü tutur cəmiyyətə, insana və vicdana.

Ay susur. Amma bu susma taleyin hökmü deyil, son xəbərdarlıqdır. Ayın

danışmaqdan imtina etməsi o demək deyil ki, həqiqət yoxdur; əksinə, həqiqət artıq o qədər aydındır ki, sözə ehtiyac qalmayıb. Burada Susan Ay yox, əslində, danışmalı olduğu halda Susan insandır. Müəllif oxucunu bu faktla üz-üzə qoyur və onu rahat müşahidəçi mövqeyindən çıxarır. Hekayənin bütün ideya xətti – dolu sünbüllərin kəsilməsi, nahaq qan, yalançı şahidlik, iflas etmiş ədalət sistemi, səssiz qisas və kosmik şahidlik – bir nöqtədə birləşir: məsuliyyətsiz susma. Ay hər şeyi görür, amma dəyişə bilmir. İnsan isə danışa bildiyi halda susur. Bu fərq hekayənin əsas fəlsəfi gərginliyini yaradır.

“Ayın şahidliyi” oxucuya estetik zövqdən daha artıq bir şey verir – mənəvi narahatlıq. Bu narahatlıq keçici deyil, oxunuşdan sonra da insanı tərk etmir. Məhz buna görə, bu hekayə yaşayır, aktual qalır və hər yeni oxunuşda fərqli səviyyədə ağırlaşır. Çünki bu mətn oxucuya demir ki, nə etməlisən, o soruşur ki, niyə susursan?

Gülayə ŞİNİXLİ

SƏNDƏN SƏNİ SEVMƏK ÜÇÜN AYRILDIM

Baxışların od əbədi üstümə,
Yandı canım için-için, ayrıldım.
Səndən sənə gəlmək üçün ölürəm,
Səndən sənə sevmək üçün ayrıldım.

Yarı yolda yar atmağa nə vardı?!
Göz yaşıydı, qurutmağa nə vardı?!
“Unudardım, unutmağa nə vardı?!”,
Səndən sənə sevmək üçün ayrıldım.

Saçlarımı sərdim səndən o yana,
Çiçəklərdi, dərdim səndən o yana,
“Yol görünmür, gördüm səndən o yana”,
Səndən sənə sevmək üçün ayrıldım.

Ayrılığın köynəyini geyinib,
Ağrısını, göynəyini geyinib,
“Gecə gözlüm” eynəyini geyinib,
Səndən sənə sevmək üçün ayrıldım.

Qoy yaşasın baxışların gözümdə,
İlmələrin, naxışların gözümdə...
Ayrılığın yağışları gözümdə,
Səndən sənə sevmək üçün ayrıldım.

Bircə damla göz yaşına qıymadım,
Ağlayırsan, de, nə üçün ayrıldım?
Ayrılığı ayağına gətirib,
Səndən sənə sevmək üçün ayrıldım.

YALAN SEVMİŞƏM

Bağlıdır əfv yolu, barışıq yolu,
Yoxdur bəraəti, bil, bu günahın.
Səbəbi mənliksə, Allah eşqinə,
Öldür, ölümümlə sil bu günahı;
Sevmişəm mən sənə, yalan sevmişəm.

Mənimtək sevənin varsa dünyada,
Deməli, yar sevib, yar anmamışam.
Ya mən mən deyiləm, deyim ki, ya da,
Yalanam, hələ də yaranmamışam,
Sevmişəm mən səni, yalan sevmişəm.

Bircə sevincini bölüm demirəm,
Dərdin dərə-dərə bölməmişəmsə.
Bir kərə ölümə ölüm demirəm,
Bir anda min kərə ölməmişəmsə,
Sevmişəm mən səni, yalan sevmişəm.

Bir yana qalsın qoy fədakarlığım,
Sənsiz almışamsa tək bircə nəfəs.
Baxışım, gülüşüm, bütün varlığım,
Yalandı bu haray, yalandı bu səs-
Sevmişəm mən səni, yalan sevmişəm.

Aləmə səs salıb deyəcəm: "Bilin,
Bilin, bir vəfalı yarın yarıyam.
Əylən qamətin, qırılan belin,
Ağaran saçların günahkarıyam!"
...Sevmişəm mən səni, yalan sevmişəm.

Yoxdursa fırtınam, ya fəlakətim,
Yoxdursa zülm evim, zindan əzabım,
Yoxdursa yolunda gücüm, taqətim,
Yoxsa əzabına "dözmək əzabım",
Sevmişəm mən səni, yalan sevmişəm.

Yoxdur bəraəti ölümün belə,
Keçmə günahımdan, demə, keçmişəm.
Həqiqi aşıqlar çətin ki ölə,
Mən ölsəm, deməli, yalan sevmişəm,
Sevmişəm mən səni, yalan sevmişəm.

DÜŞDÜM QARĞIŞINA QARANQUŞLARIN

Məmməd Arazın "Qaranquş" şeirinə

Yıxdığım yuvadan yıxıldım özüm,
Dağıldı çör-cöpüm hara, bilmədim.
Bir anda yıxdığım bir yuvanı mən,
Bir ömür çalışdım, qura bilmədim.
Mən öz sualıma cavab tapmadım,

Necə yandırmışam, necə yaxmışam?!
Bir çöp hörəmmədim bircə yuvaya,
Görən, bir yuvanı necə yıxmışam?!
Düşdüm qarğışına qaranquşların,
Hər bahar gözümlü yaşladı mənim.
Bir yuva uçurdum uşaqlığımda,
Bir böyük həsrətim başladı mənim.
Necə bahar gəldi ömrün üzünə,
Söndü də baharın odu, durmadı.
Hər bahar gözlədim eyvanımızda,
Gəlib o qaranquş yuva qurmadı.
Bir ömür bir sevinc bitirəmmədim,
Boy atdı göy dərdim, yer dərdim mənim.
Qaranquş əzabım, qaranquş dərdim,
Qaranquş həsrətim göyərdi mənim.
Ödəyə bilmədim bədəlini mən,
Ömrümü bu yolda eyləsəm də şam.
Bir ömür uzunluq əfv diləmişəm,
Hələ də bəraət alammamışam.
Bilmədim neyləyim, təsəllim olsun,
Təsəllim olubdur baxıram, hər an.
Yuvası dağılmış o qaranquşun,
Rəsmiini asmışam eyvanımızdan.

MƏNƏM GÜNAHKARI BU AYRILIĞIN

Bir ömür gözümdə güzgüləndi qəm,
Bir ömrün sevinci gözümdən gəldi.
Günahkar gəzmədim mən yer üzündə,
Mənə gələn bəla özümdən gəldi.

Nəğmətək oxudum ayrılıqları,
O nəğmə illərin dilində getdi.
Səni ayrılıqlar aldı əlimdən,
Ömrüm ayrılığın əlində getdi.

Səni ayrılığa verdim əlimlə,
Ömrün eyvanından uçdun quş kimi.
Toplaya bilmədim parçalarını,
Yuvası dağılmış qaranquş kimi.

Əlim yaxasında qaldı göylərin,
Dağıldı gözümdə yuxular rəng-rəng.
Ayağım altına daş yıgıb hər gün,
Boyuna boylandım günəbaxantək.

Boynuma alıram öz günahımı,
Mən özüm bilirəm bu dərd nə dərddi.
Mənim "sevgi" adlı bu günahımın
Həyat bədəlini ağır ödətdi.

Güldüyün o gülüş sonuncu gülüş,
Sonuncu baxışmış baxdığın baxış.
Mən hardan biləydim, necə biləydim,
Dünyada sən boyda ayrılıq varmış.

Mənəm günahkarı bu ayrılığın,
Mənəm bu sevginin günahkarı, mən.
Sən boyda ayrılıq olmazdı bəlkə,
Səni dünya boyda sevməsəydim mən.

MƏN SEVGİMİZ BİTƏN YERDƏ ÖLMÜŞƏM

Yazılmır bu eşqin ölüm tarixi,
Gündə min yol mən bu dərddən ölmüşəm.
Sən necə yaşadın, bilə bilmədim,
Mən sevgimiz bitən yerdə ölmüşəm.

Uçdu könlüm quşu, tuta bilməzsən,
Yıxdın can evimi, yapa bilməzsən.
Min il axtarsan da, tapa bilməzsən,
Mən sevgimiz bitən yerdə ölmüşəm.

Ömür nədir?
Gültək solan, sevdiyim,
Yarı gerçək, yarı yalan, sevdiyim.
Bir şəkildir məndən qalan, sevdiyim,
Mən sevgimiz bitən yerdə ölmüşəm.

Gözümdən asılan çilçıraq deyil,
Aldığım bu nəfəs haqdır, haqq deyil.
Hələ nəfəs almaq yaşamaq deyil,
Mən sevgimiz bitən yerdə ölmüşəm.

Can çəkilir canım candan, demişdim,
Ölüm baxır hər bir yandan, demişdim.
Mən ki sənə sevən andan demişdim,
Mən sevgimiz bitən yerdə ölmüşəm.

Varım-yoxum itən yerdə ölmədim,
Ömrüm-günüm bitən yerdə ölmədim,
Ölüm gəlib yetən yerdə ölmədim,
Mən sevgimiz bitən yerdə ölmüşəm.

QOŞA YAŞADIRIQ BİR DƏRDİMİZİ

Nə qədər yaxınsan, o qədər uzaq,
Mənsə, xəyallarda azmış yalquzaq.
Qapını döyməyə cəsarətim yox,
Mənə pəncərəyə baxmaq qalacaq.

Bir zaman kəsiyi ayırır bizi,
Tapıb-itirmişik bir-birimizi.
Elə bir sədd vardır aramızda ki,
Nə mən dağ adlaram, nə sən dənizi.

Sənin öz həyatın, öz qayğıların,
Mənim öz taleyim, öz duyğularım.
Nə sən bu qismətə dönən deyilsən,
Nə mən ola bilməm bəxtin açarı.

Belə yaşayırıq öz ömrümüzü,
Nə bir kimsə anır, nə duyur bizi.
Bu da bir yazıdır, bu da bir düzüm,
Qoşa yaşadırıq bir dərdimizi.

QARIŞDIM AYRILIĞA

Hər gün kədər, iztirab...
Sevda hara, mən hara?!
Həmdənim qəmli şərab –
Girişdim ayrılığa.

Uzaqlaşdım dəmbədəm
Xülyadan, ənginlikdən.
O sənli sənsizlikdən
Sürüşdüm ayrılığa.

Ən ümdə arzu kimi,
Axdım dərdə su kimi.
Yoxa tamarzı kimi
Yaraşdım ayrılığa.

Ömür bitənə qədər
Nə vaxt bildim, nə qədər.
Ağlım itənə qədər
Öyrəşdim ayrılığa.

Taleyə “gülə-gülə”,
Əridim gilə-gilə.
Nə gülşənə, nə gülə –
Qarışdım ayrılığa...

EŞQİMİZƏ

Bu son görüş oldu, qərar verən sən,
Bu gündən qoydun sən son eşqimizə.
Parladı Gün kimi, soldu gül kimi,
Can, min kərə can, can eşqimizə.

Bu gündən həsrətin nökrü olduq,
Acı xatirələr şəkəri olduq.
Bu gün belimizin bükəri oldu,
Buludlar yağdırdı qan eşqimizə.

Həsədlə baxardı bizə sevənlər,
Bəlkə, gətirdilər gözə sevənlər?!
Daha söyləməzlər üzə sevənlər
“Fidan” eşqimizə, “şan” eşqimizə.

Bitdi macəralar, bitdi nağıllar,
O nazlı, o məsum, isti nağıllar.
Sevda günərlə itdi nağıllar,
Ha sızla, ha odlan, yan eşqimizə...

HƏSRƏT YAĞIŞI

Bu, həsrət yağışı, bu, qəm yağışı,
Bu, əzab yağışı, sitəm yağışı.
Çəkib ürəyimə son damlayatək
Elə gözlərində tutam yağışı.

Təki, taleyinə yağmasın sənin,
Təki, qəhər olub boğmasın səni.
Təki, gözlərindən axmasın sənin –
Özüm dəryasında batam yağışın.

Yolun açıq olsun, bəxtin bəxtəvər,
Daha çəkməyəsən qüssə, qəm, kədər.
Sənə dua edib ölənə qədər,
Ölüb, gözlərində itəm yağışın.

Nəzrin MƏMMƏDLİ

SƏS GƏLMİR ARTIQQ BU OTAQDAN

Sükut – bir vaxtlar qışqıran divarların son xatirəsidir...

Kəndin ən ucqar tərəfində, yolun tozlu qucağından bir az aralıda dayanmışam. Qədimi daşlarımdan süzülüb gələn yorğun bir hekayəyəm əslində. Məni ən yaxşı tanıyan isə indi məni xatırlamayan, amma həyatının, bəlkə də, ən unudulmaz xatirələrini məndə toplayan Ocaqlılar ailəsi idi.

Ocaqlılar nəslinin ən görkəmli nümayəndəsi Piri kişi mənim təməlimi öz alın təri ilə qoymuşdu. O mənim üçün kərpic kəsib, beton hazırlayanda heç ağlına da gəlməzdi ki, bir gün onun böyüdüb boya-başa çətdirdiyi övladları ata ocağını heç var olmamış kimi tərk edəcəklər. Görəsən, Piri kişi bunu bilsəydi, yenə də məni ərsəyə gətirərdi? Bilmirəm, bəlkə hə, bəlkə də yox. O hələ də yatdığı məzarda elə bilir ki, mən sağam, mən yaşayıram. Ancaq daha bilmir ki, məndən heç əsər-əlamət də qalmayıb. O bilmir ki, mən artıq tərk edilmişlər si-

yahısındayam. Mənim pəncərələrim bir vaxtlar dünyanın ən şirin mahnılarını, ən şən gülüşlərini dinləyən qulaqlar idi. İndi isə mən yalnız küləyin pıçıltısını, qurumuş yarpaqların xışıltısını eşidirəm. Səs gəlmir artıq bu otaqdan, mənim ürəyim olan bu evdən.

Bir vaxtlar içimdə qaynayan həyat vardı. Kiçik ayaqların taxta döşəmələrimdə qaçışını, qazanların şaqçılığını, anaların laylasını, ataların səsli-küylü söhbətlərini xatırlayıram. Divarlarım hər bayramda rəngarəng bəzəklərə bürünərdi, hər künc-bucağım sevgi ilə dolardı, pəncərələrimə hər bayramda təzə, ütülü pərdələr asardılar, sanki mənə bayram libası geyindirərdilər. Uşaqların otağında oyuncaqların səsi, gənclərin otağında musiqinin ritmi, yaşlıların otağında isə qədim nağılların pıçıltısı vardı. Mən bir evdən daha çox, bir ailənin canlı nəfəsi idim.

Amma illər keçdi, zaman adını dəyişdi, dəyərlər başqalaşdı. O canlı nəfəs getdikcə zəiflədi. Qocaman pəncərələrimdən kənd yolunun da betonlaşdığını, uzaqda isə qərribə, hündür binaların, şəhərin yavaş-yavaş yüksəldiyini görürdüm. Uşaqlar böyüdülər, kəndin darıxdırıcı səssizliyindən bezib şəhərin parıltısına qaçdılar. Valideynlər gözlədilər, ümid etdilər, amma bir-bir qapılarım bağlandı, otaqlarım boşaldı.

Qonaqların toplandığı o böyük zalım da olduğu kimi qalmayıb artıq, hiss edirəm ki, o da ən az mənim qədər qocalıb. Bir vaxtlar hər qonaqlığın mərkəzi olan, rəqs səslərinin, qadınların şən qəhqəhələrinin, kişilərin gurultulu söhbətlərinin büründüyü o zal... İndi isə yalnız divarların köhnə rəsmləri, solmuş pərdələr və mərkəzdə dayanan, üzərini toz basmış böyük taxta masa. O masanın ətrafında bir vaxtlar nə qədər insan toplanardı! Toylarda, nişanlarda, bayramlarda... Hər boşqabın, hər qədəhin səsi, hər kəsin danışdığı bir hekayə vardı. Mən bu səslərin hamısını sinəmdə gəzdirirəm. Qış axşamlarında ocaqda yanan odunların çıxtıltısını, üstündə bişən çörəyin qoxusunu, sobanın isti nəfəsini hələ də hiss edirəm. Pəncərəmdən baxanda, qonşu evin işıqları görünərdi, oradan gələn səs-küy mənim də bayramıma qarışırdı. İndi qonşu evlər də ya boşalıb, ya da tamamilə susub. Kəndin damarları quruyur, ətrafı yavaş-yavaş böyüyən soyuq beton yığını udur.

Daha sonra isə uşaq otağı... Ah, o uşaq otağı! Divarlarında hələ də rəngli karandaşların izləri qalıb. Bir vaxtlar hər tərəfə səpələnmiş oyuncaqlar, yelləncəkdə yırğalanan ayıcıq, yerdə yuvarlanan toplar. Hər küncdən bir səs gələrdi: ya qışqıran bir sevinc, ya balaca bir küsüşmə, ya da gizlənpaç¹ oynayanların

həyəcanlı pıçıltısı. Mən onların hər gülüşünü, hər göz yaşını içimə çəkmişəm. İndi isə otaq boşdur, təmizlənmiş, amma səssiz. Sanki bütün oyuncaqlar yığılıb aparılmış, hər uşaq səsi də onlarla birlikdə bu otaqdan uçub getmişdi.

O qədər yorulmuşam ki... Divarlarımın arasında gəzən hər pıçıltı, hər toxunuş artıq xatirəyə çevrilib. Bilirəm ki, bu səssizlik müasir həyatın qaçılmaz nəticəsidir. İnsanlar daha yaxşı yaşam axtarışında olanda köhnə izlərini silib atırlar. Mən isə sadəcə dururam, küləyin sovurduğu toza bürünür, yağan yağışla yuyuluram. Bəzən bir quş pəncərəmdə ötür, amma onun səsi də içimdəki böyük boşluğu doldurmur. Səs gəlmir artıq bu otaqlardan... Heç birindən...

Bu səssizlikdə mən özümü dinləyirəm. Divarlarımın hər çatında, hər qırışında qalan xatirələri. Qapımdakı cızıqlar, boyu ölçülən uşaqların böyüdüyunü göstərən izlər... Hər biri dillənir içimdə. Xatırlayıram nənənin taxta kətilin üstündə oturub nağıl danışmağını, uşaqların ağızları açıla-açıla dinləməyini. O nağılların səsi hələ də sanki havada asılı qalıb. Bəs o nənənin əlləri necə idi? Həyatın yollarında yorulmuş, amma hər zaman sevgi ilə dolu. O əllər mənim divarlarıma toxunanda, mən də hiss edirdim o istiliyi.

Bəzən içimdə elə böyük bir boşluq hiss edirəm ki, sanki o səslər heç vaxt olmayıbmiş. Amma sonra... Yox. Bilirəm ki, onlar var idi. Mənim daşlarıma hopmuşdu o gülüşlər, o qışqırıqlar, o pıçıltılar. Onlar mənim ruhumdur. Sanki hər gecə ulduzlar göydə parlayanda, mən öz keçmişimlə danışırım. Hər otaq bir kitabdır, hər divar bir səhifə. Vərəqləyirəm onları, bir-bir xatırlayıram.

Yadımdadır, bir dəfə qışın ortasında, çöldə qorxunc boran varkən, içimdəki

¹ Gizlənpaç

ocaq necə gürhagurla yanırdı! Odun sobası idi, çöldən odunları toplayıb atmışdılar, o da məni isidirdi; beləcə, içimdəkilər üşümürdü. Bütün ailə ocağın başına yığılmışdı. Böyüklər domino oynayır, uşaqlar nağıl oxuyur, gənclər gizli-gizli pıçıldaşırdı. Həmin istiliyi hələ də döşmələrimdə hiss edirəm. O vaxtlar mənim pəncərələrimdən ancaq ağappaq qar görünürdü, indi isə o qar yavaş-yavaş çəkilir, yerini hündür, boz binalara verir.

Bu olanlar məni həm dirçəldir, həm də yorur. Dirçəldir, çünki xatırlayıram necə vacib bir yer olduğumu. Yorur, çünki bilirəm ki, o günlər geri dönməyəcək. Mən bir məbədəm, içində keçmişin ruhlarını yaşadan. Amma bu məbədin ziyarətçiləri yoxdur artıq. Səs gəlmir artıq bu otaqdan. Heç vaxt gəlməyəcək kimi.

O xoş günləri, ayları, illəri xatırlamaq getdikcə, daha kədərli olur. Mənim divarlarım, pəncərələrim artıq zamanın amansız gedişatına təslim olmağa başlayır. Hər çat, hər qırıq sanki bir qəbul əlamətidir. Artıq gələn küləyi əvvəlki kimi qovmağa çalışmıram, qapılarımdan sızan soyuğu içimə çəkirəm. Bir vaxtlar hər tərəfimdə yanan işıqlar sönüb. Müasir dövrün səsi mənim kəndimə, mənim varlığıma meydan oxuyur. Bu səs, nəinki insanların səsinə boğur, həm də təbiətin harmoniyasını pozur.

Mən dözüürəm. Hər keçən gün daha da köhnəlir, daha da yalqızlaşıram. Amma bu təslimiyyət, bir növ daxili sakitlik də gətirir. Artıq gözləmirəm. Bilirəm ki, səs gəlmir artıq bu otaqların heç birindən. Və bəlkə də, heç gəlməyəcək. Mən bir xatirələr yığını, zamanın qucağında yavaş-yavaş dağılan bir abidəyəm. Mənim səssizliyim - bir dövrün bitməsinin, köhnənin yeniyə təslim olmasının acı reallığıdır. Bəzən xatırlayıram ki, gecələr kəndin itləri necə hürərdi, kənd camaatının pəncərələrdən sızan

zəif işıqları mənim qaranlığımı necə də qovardı. İndi isə hər yer qapqaradır, yalnız uzaqdan gələn şəhər işıqları mənim qoca divarlarıma düşür, sanki mənə lağ edir. Onlar gələcəyin parıltısıdır, mənim isə keçmişimin kölgəsi.

Hərdən içimdən bir sızıltı keçir, sanki bir zamanlar içimdəki həyatın son nəfəsidir. Amma tez keçib gedir. Çünki bilirəm, artıq heç bir mahnı, heç bir gülüş, heç bir ağlayış bu otaqlardan yüksəlməyəcək. Mənə qalan yalnız xatirələrimin sükutu və zamanın gətirdiyi qaçılmaz yoxluq olacaq. Mən artıq heç kimə cavabdeh deyiləm, heç kim məndən bir şey gözləmir. Mən sadəcə, varam, keçmişin canlı şahidi olaraq. Və hər il payızda yarpaqlar pəncərələrimdən içəri tökülərkən, mənə elə gəlir ki, onlar da mənim kimi kədərlidir. Sanki onlar da bu evin, bu kəndin unudulmuşluğunu fısıldayır. Gecələr külək qapılarımı döyəndə, bu, sanki kiminsə məni xatırlamaq üçün son cəhdidir, amma mən bilirəm ki, bu, sadəcə, zamanın keçməyinin səsidir. Və o səslər belə, artıq məni ovutmağa yetmir. Mən də digər yox olan xatirələr kimi, sadəcə, səssizcə dayanıram. Siz elə bilərsiniz ki, evlər danışmır? Siz elə bilərsiniz ki, cansız varlıqların səsi çıxmır? Biz danışırıq, biz yaşayırıq, sadəcə, siz bu qədər dərinliyə enməyə cəsarət etmirsiniz...

Səs gəlmir artıq bu otaqdan, bu evdən, burada yalnız zamanın unudulmuş nəfəsi qalıb. Çünki mən Ocaqlılar tərəfindən tərk edilmişəm...

Musa Kazım ARICAN

XARIBÜLBÜLÜN KÖLGƏSİNDƏ SÖZÜN YURDU

Ankaradan Bakıya, Qazaxdan Ağdama və Şuşaya - Bir səyahət gündəliyi

Bir yol fəlsəfəsi

Bəzi səfərlər bir şəhərdən digər şəhərə getmək üçün edilmir. İnsan zahirən yolları, hava limanlarını, sərhədləri və dağ aşırımlarını keçir, lakin əslində, öz yaddaşının dərinliklərinə doğru yol gedir. Bəzən bir uçuş iki paytaxt arasındakı məsafəni qət etməkdən daha çox, iki tarixi təcrübəni eyni düşüncədə qovuşdurmaqdır. Bəzən isə bir avtomobil yolu təkcə coğrafiyanı deyil, əsrlər boyu bir-birini səsləyən sözləri, nəğmələri, ağrıları və ümidləri də bir-birinə bağlayır.

15 iyul 2026-cı il, çərşənbə günü Əsənboğa Hava Limanından havaya qalxan təyyarə bizi Ankaradan Bakıya apararkən təqvimdə adi bir yay gününün

tarixi yazılmamışdı. Türkiyənin yaxın tarixinin ən ağır, ən ürəkdağlayan, eyni zamanda isə ən mənalı gecələrindən birinin – 15 İyul hadisələrinin onuncu il-dönümündə Türk dünyasının başqa bir əziz diyarına doğru yola çıxmışdıq.

Təyyarə yüksəldikcə Ankara kiçilir, şəhər yolları və binaları ilə birlikdə yer üzünün xətlərinə qarışırdı. Ancaq elə tarixlər var ki, insan onlardan uzaqlaşdıqca, kiçilməz. Əksinə, onlar insanın düşüncəsində daha da böyüyər.

15 İyul yalnız qarşısı alınmış bir dövlət çevrilişi cəhdinin adı deyil. Həmin gecə vətənin mücərrəd bir anlayış yox, lazım gəldikdə insanın öz canı bahasına qoruduğu mənəvi bir əmanət olduğu yənidən sübuta yetirildi. Meydanlara axışan insanların ortağ iradəsində dövlətlə

millət arasındakı bağın təkcə hüquqi mətnlərlə deyil, həm də fədakarlıqla qurulduğu aydın şəkildə göründü.

Təyyarə Ankaradan havaya qalxarkən düşüncələrimdə həmin gecə Türkiyə meydanlarında təzahür edən milli iradə ilə Qarabağın dağlarında illərlə yaşadılan Vətən həsrəti arasında görünməz, lakin son dərəcə güclü bir bağ yaranmışdı.

İki fərqli tarix, iki fərqli mübarizə və iki fərqli coğrafiya eyni kökdə birləşirdi: Vətəni, sadəcə, mülk deyil, qorunması vacib olan müqəddəs bir əmanət kimi dərk etmək şüuru.

Çünki Vətən yalnız üzərində yaşadığımız torpaq deyil. Vətən uğrunda əvəz ödənilmiş xatirədir. Vətən torpağa qovuşanların adını unutmamaq əxlaqıdır. Vətən keçmişin ağrılarını gələcəyin məsuliyyətinə çevirən iradədir.

Bir millətin varlığını davam etdirməsi təkcə onun hərbi gücü, iqtisadi imkanları və ya malik olduğu dövlət institutları ilə izah edilə bilməz. Millətlər özləri haqqında danışdıqları həqiqi hekayələrlə yaşayırlar. Onlar şəhidlərini, ağrılarını, qəhrəmanlıq dastanlarını və mənəvi dəyərlərini nə qədər yaşadır və xatırlayırlarsa, gələcəyə də bir o qədər inamla addımlayırlar.

Unutmaq təkcə keçmişə itirmək demək deyil; eyni zamanda gələcəyə istiqamət verəcək mənanı da itirməkdir. Bir millət danışmağı dayandıranda deyil, öz hekayəsini anlatmağı dayandıranda kiçilməyə başlayır.

Təyyarədə yanımda Türkiyə Yazarlar Birliyinin başkanı, professor Muhammet Enes Kala əyləşmişdi. Birlikdə çıxdığımız bu səfər, sadəcə, rəsmi bir proqramda iştirakdan ibarət deyildi. Bu, sözün, şeirin və qardaşlığın ortaq coğrafiyasında həyata keçirilən mədəni bir yürüş idi.

Türkiyə Yazarlar Birliyinin gənc şairlərlə birlikdə bu proqramda iştirak

etməsi, uzun illərdir müdafiə etdiyi dil, ədəbiyyat, milli yaddaş və mədəniyyət idealının təbii davamı idi. Çünki yazar təşkilatlarının vəzifəsi yalnız nəşr olunan kitabları və ədəbi simaları gündəmdə saxlamaqdan ibarət deyil. Əsas vəzifə dili millətin ortaq vicdanı kimi qorumaq və gənc nəslin öz sözünü deyə biləcəyi mədəni mühiti formalaşdırmaqdır.

Təyyarənin pəncərəsindən buludların arasından süzülən işığa baxarkən Anadolu ilə Azərbaycan arasındakı məsafənin coğrafiyada ölçülə bilindiğini, könüllərdə isə, demək olar ki, hiss olunmadığını düşündüm.

Elə ölkələr var ki, onlar bir-birinə yalnız sərhədlərlə deyil, sözlərlə qonşudurlar. Türkiyə ilə Azərbaycan arasındakı yaxınlıq da məhz belədir. Biz eyni sözün iki fərqli tələffüzü, eyni türkünün iki ayrı avazı, eyni həsrətin iki sahili kimi-yik. Biz ayrı-ayrı çaylar deyil, eyni suyun bir-birini görən iki sahiliyik.

Təxminən, saat 15:30-da Bakıya çatanda bizi təkcə yeni bir şəhər qarşılamadı; doğma bir dil, tanış bir səs və qədim bir qardaşlıq bizi qucaqladı. Xəzərdən əsən külək gətirdiyi sərinlik və duz qoxusu ilə üzümüzə toxunarkən insan özünü yad ölkədə deyil, uzun zamandır görmədiyi qardaşının evində hiss edirdi. Bəzi qarşılanmalar pasport nəzarətindən çox əvvəl, hələ səmada başlayır.

Oşdan Şuşaya daşınan məşəl

Bu səfəri mənalı edən cəhətlərdən biri də iştirak etdiyimiz proqramın təsadüfən yaranmış bir tədbir olmaması idi. Heydər Əliyev Fondu, Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi və TÜRKSÖY-un birgə təşkilatçılığı ilə, ənənəvi Vaqif Poeziya Günləri çərçivəsində təşkil olunan **“Türk Dünyası**

Gənc Şairlər Festiivalı” bu il ikinci dəfə keçirilirdi.

İlk məşəl ötən il Qırğızıstanın qədim Oş şəhərində alovlandırılmış, bu il isə həmin məşəl **“Sözlərin hekayəsi”** əsas mövzusu ilə Azərbaycanın mədəniyyət və poeziya paytaxtı Şuşaya gətirilmişdi. Beləliklə, bu proqram birdəfəlik mədəni tədbir olmaqdan çıxaraq, ildən-ilə kök salan bir ənənəyə çevrilmək yolunda ikinci mühüm addımını atırdı.

Bir məşəlin bir şəhərdən digərinə daşınması təkcə təşkilatı və ya logistik seçim deyil. Türk dünyasının müxtəlif coğrafiyalarını növbə ilə ev sahibi olmağa dəvət etmək, bu böyük mədəniyyət məkanında heç bir yerin yalnız “mərkəz”, heç bir yerin isə sadəcə “kənar” olmadığını nümayiş etdirən bir iradənin ifadəsidir.

Oşdan Şuşaya uzanan bu yol Türk dünyasının xəritəsini sərhədlər üzərindən deyil, sözün dolaşdığı mənəvi məkan üzərindən yenidən oxumağa çağırırdı.

Bakıda ilk dayanacaq

Bakıya gəlişimizdən sonra ilk görüşümüzü Türkiyə Respublikasının Azərbaycan Respublikasındakı fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri, professor Birol Akgünü ziyarətlə başladıq.

Səfirliklər təkcə dövlətlərin rəsmi təmsilçilik məkanları deyil. Bəzən onlar bir ölkənin başqa bir coğrafiyadakı yad-daşı, səsi və könül qapısı olur. Həmin qapıdan içəri daxil olarkən insan rəsmiyyətin hüdudlarını aşaraq daha dərin bir mənsubiyyət hissinin astanasından keçdiyini duyur.

Türkiyə ilə Azərbaycan arasındakı münasibətlərdən söhbət edəndə diplomatiya öz klassik mənasını çoxdan geridə qoyur. Buradakı əlaqələri yalnız siyasi və iqtisadi əməkdaşlıqla izah etmək

mümkün deyil. Ortaq tarix, ortaq dil, mədəniyyət və taleyin birliyi rəsmi münasibətlərin altında daha qədim və daha möhkəm bir təməl formalaşdırır.

“Bir millət, iki dövlət” ifadəsi məhz buna görə, sadəcə, ritorik bir şüar deyil. O, tarixi və mədəni həqiqətin qısa, lakin son dərəcə qüvvətli ifadəsidir. Bu prinsip 15 iyun 2021-ci ildə Şuşada imzalanmış tarixi **Şuşa Bəyannaməsi** ilə rəsmi hüquqi çərçivə də qazanmışdır.

Səfirimizlə görüş zamanı Türk dünyasında universitetlərin, yazarlar təşkilatlarının və mədəniyyət qurumlarının üzərinə düşən məsuliyyətləri ətraflı müzakirə etmək imkanı əldə etdik.

Dövlətlər arasındakı münasibətlər müqavilələrlə möhkəmlənir, xalqlar arasındakı qardaşlıq isə ədəbiyyat, incəsənət, təhsil və insanlar arasında qurulan birbaşa ünsiyyət vasitəsilə dərinləşir. Müqavilə imza tələb edir, qardaşlıq isə səbir, zəhmət və zaman.

Məhz buna görə, Vaqif Poeziya Günləri kimi proqramları yalnız mədəni tədbir kimi qiymətləndirmək doğru olmaz. Bu görüşlər Türk dünyasının orta qadını və ümumi gələcək təəvvürünü qidalandıran mühüm mədəni platformalardır.

Bir şeir festivalında çiyn-çiynə daşan gənclər, bəlkə də, həmin anda fərqi nə varmadan gələcəyin mədəni diplomatiyasını formalaşdırırlar. Bu gün eyni səhnədə şeir səsləndirən gənc şairlər sabah ölkələri arasında könül körpləri salacaq qələm sahiblərinə çevrilə bilirlər.

Bakıda baş tutan ilk görüş səfərin ümumi məna çərçivəsini də müəyyənləşdirdi. Qarşıdakı günlərdə biz yalnız şeir dinləməyəcək, həm də sözün dövlətlər, şəhərlər, insanlar və nəsillər arasında necə körpü yaratdığına şahid olacadıq.

Bakıdan Qazaxa: coğrafiyanın içindən yaddaşa

Bakıdan Qazaxa uzanan avtomobil yolu boyunca Azərbaycanın coğrafiyası sanki səhifə-səhifə gözlərimiz önündə açılırdı. Yolum hər iki tərəfində uzanan çöllər, təpələr, kəndlər və uzaqda görünən dağlar torpağın tək-cə maddi bir məkan olmadığını bir daha xatırladırdı.

Hər coğrafiya üzərində yaşayan insanın xarakterinə öz möhürünü vurur. Çöl insana səbir öyrədir, dağ dözümlü, yol isə gözləməyi. Bəzən bu üç xüsusiyyət eyni insanın ruhunda birləşir.

Qazax Azərbaycan poeziyasının və aşiq sənətinin ən mühüm mərkəzlərindən biridir. Bura, eyni zamanda, Molla Pənah Vəqifin dünyaya göz açdığı yurddur. Vəqif Qazaxın Qıraq Salahlı kəndində doğulmuş, buradan Şuşaya uzanan həyat yolunda həm Qarabağ xanlığının dövlət düşüncəsinin aparıcı simasına, həm də Azərbaycan poeziyasının yenilikçi səsinə çevrilmişdir.

Qazaxa yaxınlaşdıqca onun həyat yolu haqqında düşündüm. Bir kənd uşağının mədrəsə təhsili ilə elmə yönəlməsi, ərəb və fars dillərini öyrənməsi, astronomiyadan ədəbiyyata qədər geniş bilik dünyası formalaşdırması və nəhayət, Qarabağ xanlığının baş vəziri zirvəsinə yüksəlməsi yalnız şəxsi uğur hekayəsi deyildi.

Vəqifin həyatı biliyin insanı haradan götürüb haraya apara biləcəyinin tarixi nümunələrindən biridir: kənddə başlayan bir ömrün saraya qədər yüksəlməsinin, oradan isə yenidən xalqın qəlbinə qayıtmasının hekayəsidir.

Lakin onu, həqiqətən, böyük edən xüsusiyyəti sarayda olduqdan sonra xalqdan uzaq düşməməsi idi. O, sarayda dövlət dili ilə danışmış, şeirlərini isə xalqın dili ilə yazmışdır. Böyük si-

yasi məsələlərlə məşğul olarkən belə, məhəbbətin, təbiətin, insan simasının və gündəlik həyatın poeziyasını yaratmışdır.

Onun şəxsiyyətində kəndlə saray, xalqla ziyalı təbəqə, folklorla klassik poeziya bir-birinə yaxınlaşmışdır. Ayrı görünən iki dünya onun qələmində bərilmişdir. Bu səbəbdən Qazaxdan Şuşaya uzanan yol eyni zamanda Vəqifin həyat yoludur.

“Şairlər bağı”nda bir axşam

16 iyul axşamı Qazaxdakı proqram “Şairlər bağı”nda, Molla Pənah Vəqifin abidəsi önündə başladı. Günəşin qurubunun işığı abidənin və ətrafdakı ağacların üzərinə düşərkən hiss edirdim ki, tarix bəzən bir məkanda elə sıxlaşır ki, sanki ona toxunmaq mümkün olur.

Açılış mərasiminin məhz burada keçirilməsi təsadüfi deyildi. Çünki Vəqifin poeziyası yalnız ədəbi irs deyil, Azərbaycan türkcəsinin xalqla qurduğu səmimi bağlılığın rəmzidir. Onun şeirlərindəki aydınlıq, danışiq dilini poeziyaya gətirməsi və həyatın konkret gözəlliklərini ön plana çıxarması Azərbaycan ədəbiyyatında mühüm bir dönüş yaratmışdır.

Barat Vüsalın aparıcılığı ilə keçirilən proqramda İlqar Fəhmi, Mustafa Rəsimovlu və Saqif Qaratorpağın çıxışları Qazaxın ədəbi yaddaşını və Vəqifin poeziya ənənəsində tutduğu yeri yenidən diqqət mərkəzinə gətirdi. Ardınca aşiq-lər və sənət adamları səhnəyə çıxdılar.

Aşiq Samir Cəlalovlu, Aşiq Vüqar Kamandarovlu və Ramal Balacanovun ifaları sözün yazıya çevrilməzdən əvvəlki canlı həyatını yenidən xatırladırdı.

Aşiq tək-cə şeir söyləyən insan deyil. O, yaddaşı yaşadan, yaşanmışları sözə çevirən və cəmiyyətin ortaq duyğularına səs verən sənətkardır. Sazın tellərində yalnız musiqi deyil, köçlərin, ayrılıqla-

rın, sevgilərin, savaşların və qovuşmaların da səsi yaşayır.

Bir aşığı dinləyərkən, poeziyanın niyə əvvəlcə şifahi sənət olduğunu daha dərindən anlayırsan. Yazı sözü yaddaşa həkk edir, səs isə ona ruh bəxş edir. Misra kitab səhifəsində məna daşıyır, aşığın dilində isə nəfəsə, intonasiyaya, zamana və xatirəyə çevrilir.

Qazax gecəsində dinlədiyimiz hər bir avaz Türk dünyasının müxtəlif guşələrində yaşayan ortaq söz damarına bağlanırdı. Anadoludakı aşıqla Qarabağdakı aşıq adları və ifa üslubları fərqli olsa da, eyni böyük ənənənin davamçılarıdır.

Qarsdan Ərzuruma, Sivasdan Qazaxa, Təbrizdən Şuşaya qədər uzanan bu xətt siyasi sərhədlərin fəvqündə yaşayan, xəritələrin isə bütövlükdə əks etdirə bilmədiyi böyük bir mədəniyyət coğrafiyasıdır.

Həmin gecə Qazaxda bir daha hiss etdim ki, sözün vətəninə sərhədlərlə müəyyən etmək mümkün deyil.

Şuşaya doğru

Şuşaya doğru yol almaq təkcə yüksəkliklərə doğru irəliləmək deyildi. Biz tarixin daha sıx, xatirələrin isə daha ağır olduğu bir məkana yaxınlaşırdıq.

Qarabağın dağ yollarında coğrafiya sərtləşdikcə, mənzərə daha da əzəmətli görünür, insanın daxilindəki sükut isə dərinləşirdi. Elə bil hər döngə əvvəlkindən daha ağır məna daşıyan yeni bir cümləyə açılırdı.

Bəzi şəhərlər düzənlikdə genişlənir, bəziləri isə dağın çiyində bir iradə kimi ucalır. Şuşa məhz ikinci qəbildəndir.

Onun mövqeyi təkcə coğrafi xüsusiyyət deyil. Sıldırım qayalar və dərin uçurumlar üzərində salınmış bu şəhər tarix boyu həm müdafiə əzminin, həm də mədəni yüksəlişin rəmzi olmuşdur. Pənahəli xanın qurduğu qala-şəhər qısa

müddətdə Qarabağ xanlığının siyasi mərkəzinə, daha sonra isə poeziyanın, musiqinin, düşüncənin və incəsənətin misilsiz inkişaf etdiyi bir mədəniyyət ocağına çevrilmişdir.

Şuşanın tarixini oxumaq yalnız müharibələri, mühasirələri və siyasi dəyişiklikləri izləmək demək deyil. Əsl heyrət doğuran məqam belə sərt tarixi şəraitdə bu qədər incə və zərif sənət aləminin formalaşmasıdır.

İnsan istər-istəməz özündən soruşur: “Daim təhlükə altında yaşamış bir şəhər necə bu qədər şair, bəstəkar, xanəndə, rəssam və mütəfəkkir yetişdirə bilmişdir?”

Bəlkə də, cavab elə bu kövrəklik hissində gizlidir. Həyatın faniyini dərinləndirən dərək edən cəmiyyətlər gözəlliyi daha böyük həssaslıqla qoruyurlar. Ölümün yaxın hiss edildiyi yerdə şeir dəbdəbəyə deyil, varlığın ehtiyacına çevrilir. Müharibənin kölgəsində yüksələn musiqi əyləncə deyil, insan olaraq qalmağın yoludur.

İnsan bəzən nəyisə itirməmək üçün deyil, özünü unutmamaq üçün oxuyur. Şuşa daşın sərtliyi ilə sözün zərifliyinin qovuşduğu şəhərdir.

Otuz illik həsrət, qırx dörd günlük mübarizə

Şuşanın qapılarından içəri daxil olmazdan əvvəl onu bugünkü simasına qovuşduran yaxın tarixə nəzər salmaq lazımdır. Çünki bu şəhəri yalnız daşları, çiçəkləri və şairləri ilə anlatmaq onun hekayəsini yarımçıq qoymaq deməkdir.

1992-ci ilin yazında Şuşanın işğal olunması təkcə bir torpaq sahəsinin əldən çıxması deyildi. Bütöv bir mədəniyyət şəhəri susdurulmuş, məscidləri, abidələri, evləri və meydanları uzun sürən bir sükuta məhkum edilmişdi. Qarabağ-

dan didərgin düşən insanlar üçün bu, yalnız yurd itkisi deyil, uşaqlığın, qonşuluğun və gündəlik həyatın bütün xatirələrinin geridə qalması demək idi.

Lakin otuz ilə yaxın davam edən bu ayrılıq geri qayıdış inamını söndürə bilmədi. 2020-ci ilin payızında baş vermiş qırx dörd günlük Vətən müharibəsi təkcə işğal altındakı torpaqların azad olunması anlamını daşıyırdı. Bu, sarsılmış qürurun, sınaqdan çıxmış qardaşlığın və illərlə yaşadılmış ümidin yenidən dirçəlişi idi.

2020-ci il noyabrın 8-də Şuşanın azad edilməsi yalnız Qarabağ üçün deyil, uzun illər doğma yurduna qayıtmağı gözləyən insanlar üçün də tarixi dönüş nöqtəsinə çevrildi. Ardınca 2021-ci il iyunun 15-də imzalanan Şuşa Bəyannaməsi **“Bir millət, iki dövlət”** prinsipini rəsmi sənəddə təsbit etdi. Şuşanın Türk dünyasının mühüm mədəniyyət mərkəzlərindən biri kimi ön plana çıxarılması isə bu şəhərin təkcə Azərbaycanın deyil, bütövlükdə Türk dünyasının ortaq irsi kimi qəbul olunmasını daha da möhkəmləndirdi.

Bu gün Şuşa küçələrində addımlayarkən insan sanki uzun sürən sükutla qırx dörd günlük mübarizə arasında qalan məsafəni addım-addım qət etdiyini hiss edir.

Qala daşdan tikilmiş olsa da, onun daşdığı hekayə ətə-qana bürünmüş səbir və dözümlü tarixidir.

Şuşaya ilk baxış

Şuşa qalasına çatanda insanın diqqətini ilk növbədə daş divarlar, qala sədləri və dağ mənzərəsi cəlb edir. Lakin bir qədər sonra görünənlərin arxasındakı mənalar tədricən aydınlaşmağa başlayır.

Gündüz çəkilmiş bir fotoda arxa planda yüksələn qala və qırmızı rənglə

yazılmış **“Şuşa”** sözü ilk baxışda adi bir səyahət xatirəsi təsiri bağışlayır. Ancaq diqqətlə baxdıqda aydın olur ki, bu tiki-li, sadəcə, qala deyil. Hər daşında əsrlər boyu davam etmiş müdafiələrin, mühasirələrin, ayrılıqların və qayıdışların izi yaşayır.

Daş səssizcə tarixdən bəhs edir.

Axşam düşəndə isə həmin qala tamamilə başqa bir ruh qazanır. Qaranlıqda işıqlandırılan divarlar, üzərində dalğalanan Azərbaycan bayrağı və ön plandakı xaribülbül çiçəkləri yaddaşın estetik bir təəcəssümünə çevrilir.

Xaribülbül Qarabağın, xüsusilə də, Şuşanın ən güclü rəmzlərindən biridir. Bu çiçəyin formasında sanki qanadlarını açmış, boynubükük bir bülbül təsəvvürü yaranır. Şuşa torpağı ilə bağlı söylənilən rəvayətlər zaman keçdikcə onu həsrətin, vətən sevgisinin və doğma yurda bağlılığın simvoluna çevirmişdir.

Bir çiçəyin bu qədər dərin tarixi və mənəvi məna daşması mədəniyyətin təbiətə necə ruh qazandırıdığını göstərir.

Xaribülbül təkcə botanika nümunəsi deyil. O, həsrətin, dözümlü, itkinin və yenidən qovuşmağın rəmzidir. Onun zərif görünüşü ilə Şuşanın sərt qayaları arasındakı təzad şəhərin bütün ruhunu ifadə edir: daş qədər möhkəm, çiçək qədər həssas.

Şuşanı yalnız fəth və qələbə dili ilə oxumaq yetərli deyil. Bu şəhər eyni zamanda ayrılıqların, dağıntıların, yarımçıq qalmış talelərin və yenidən qurulan ümidlərin şəhəridir. Bir məkanın həqiqi yaddaşına sahib çıxmaq yalnız öz sevincimizi deyil, orada yaşanmış bütün insanı ağırları da görə bilməyi tələb edir.

Çünki mədəniyyətin ən ali vəzifəsi qələbədən danışarkən insanı unutmamaqdır.

Vaqifin hüsurunda

17 iyul səhəri Vaqif Poeziya Günlərinin rəsmi açılışı Molla Pənah Vaqifin muzey-məqbərə kompleksində keçirildi. Bir şairin məzarı başında poeziya günlərinin açılış mərasimi keçmişlə bu gün arasında qurula biləcək ən möhkəm körpülərdən biri idi. Məzar insana faniyyəti xatırladır, şairin məzarı isə sözün ölməzliyini göstərir.

Vaqifin cismi torpağa tapşırılmış, yaşadığı xanlıq tarixə qovuşmuş, xidmət etdiyi siyasi quruluş məhv olmuşdu. Lakin onun poeziyası əsrlər keçsə də, yaşamaqda davam edir. Bu, şeirin siyasi hakimiyyət qarşısındakı üstünlüyüdür.

Vaqifin yaşadığı dövrdə xanların orduları, xəzinələri və fərmanları vardı. Şairin əlində isə yalnız söz vardı. O gün qüdrətli görünən hakimiyyətlər tarix səhnəsindən çəkildi, amma şairin sözü bu gün də yaşayır. Qılınclar paslanır. Həqiqi söz isə paslanmır.

Rəsmi açılış mərasimində Azərbaycan Respublikasının mədəniyyət naziri Adil Kərimlinin, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin sədr müavini Rəşad Məcidin və TÜRKSÖY-un Baş katibi Sultan Rəvin çıxışları Vaqifin təkcə Azərbaycan ədəbiyyatında deyil, bütövlükdə Türk dünyasının ortaq mədəni irsində tutduğu mövqeyini bir daha nümayiş etdirdi.

Mərasimin açılışından sonra Səməd Vurğunun anadan olmasının 120 illiyinə həsr edilmiş **“Sözün ovçusu – könlüm keçir Qarabağdan”** adlı kompozisiya təqdim olundu. Səməd Vurğunun poeziyasında Vətən yalnız üzərində yaşanılan torpaq deyil, insan ruhunu formalaşdıran ilkin varlıqdır. Onun **“Azərbaycan”** şeirində ifadə olunan mənsubiyyət hissi müasir Azərbaycan ədəbiyyatında vətən anlayışının ən qüdrətli poetik ifadələrindən birinə çevrilmişdir.

Vaqifdən Səməd Vurğuna uzanan xətt göstərir ki, şeirin formaları dəyişsə də, millətin varlıq şüuru dəyişmir. Vaqif xalqın dilini poeziyaya gətirmiş, Səməd Vurğun isə həmin dilin müasir vətən duyğusunu yüksək lirizmlə ifadə etmişdir.

Fərqli əsrlərdə yaşamış bu iki böyük şair eyni mənəvi məşələ nəfəs vermişdir.

“Kitab dayanacağı”

Proqram çərçivəsində **“Kitab dayanacağı”** köşkünün açılışı da məna baxımından olduqca dərin və simvolik idi.

Şəhərlər dağla bilər. Tikililər viran edilə bilər. Siyasi quruluşlar dəyişə bilər. Lakin kitab bir millətin düşüncəsini və təcrübəsini zamanın fəvqünə daşıyan ən etibarlı daşıyıcıdır.

Bir cəmiyyət öz kitablarını, şeirlərini, tarixini və mütəfəkkirlərini yaşatdığı qədər mövcud olur. Bununla yanaşı, kitabın həqiqi dəyəri yalnız rəflərdə durmasında deyil. Oxunmayan kitab qapalı qalmış yaddaşdır. Kitab gənclərlə görüşməli, ictimai həyatın bir hissəsinə çevrilməli, müzakirə olunmalı və hər nəslin baxışı ilə yenidən şərh edilməlidir.

Bir şəhərin yenidən qurulmasında kitabxanaların, kitab köşklərinin, poeziya məclislərinin və sənət ocaqlarının olması məhz buna görə həyatı əhəmiyyət daşıyır. Maddi quruculuq mədəni dirçəlişlə tamamlanmadıqda şəhər, sadəcə, binalar toplusu olaraq qalır. Divarları olur, amma səsi olmur.

Şuşanın həqiqi dirçəlişi də yalnız daşlarının bərpası ilə deyil, əsrlər boyu yaşatdığı poeziya, musiqi və fikir yaratmaq qüdrətinin yenidən canlandırılması ilə mümkün olacaqdır.

Ağdamda sözün sabahı

17 iyul günortadan sonra Ağdam Muğam Mərkəzində keçirilən **“Sözün sabahı – Türk dünyası gənc şairlər festivalı”** səfərin ən mənalı dayanacaqlarından biri oldu. Başlıqdakı **“sabah”** sözü təkcə günün müəyyən vaxtını deyil, yeni bir başlanğıcı ifadə edirdi. Gənc şairlər Türk dünyasının sözünün sabahıdır. Onlar köklü bir irsi qəbul etməklə kifayətlənməməli, onu yeni dövrün dili ilə yenidən yaratmalıdırlar.

Festivalda Azərbaycan Respublikası mədəniyyət nazirinin müavini Fərid Cəfərov, TÜRKSOY-un Baş katibi Sultan Raev, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin katibi Səlim Babullaoğlu, Türkiyə Yazarlar Birliyinin sədri, professor Muhammet Enes Kala və mən çıxış etdik. Qırğızıstan, Özbəkistan və Türkmənistanın Yazıçılar Birliklərinin və mədəniyyət qurumlarının nümayəndələrinin iştirakı ilə zal qardaş ölkələrdən yüksələn gənc səslərlə dolmuşdu.

Sultan Raev çıxışında fiziki sərhədlərin poeziyanın və sənətin birləşdirici gücü qarşısında nə qədər zəif olduğunu vurğuladı. O, Yunus Əmrədən Molla Pənah Vəqifə, Abaydan Məhtimquluya qədər uzanan ədəbi irsin Türk dünyasının ən möhkəm mənəvi bağlarından biri olduğunu qeyd etdi. Ötən il Qırğızıstanın Oş şəhərində başlayan festivalın Şuşadakı ikinci dayanacağı ilə artıq davamlı bir ənənəyə çevrilməsi zalda xüsusi həyəcan doğurdu.

Mən çıxışında Türkiyədən – mənəvi coğrafiyamızın iki böyük sütunu olan Hacı Bayram Vəlinin və Yunus Əmrənin yurdundan Şuşaya könül dolusu salamlar gətirdiyimi söylədim. Bildirdim ki, Türk xalqlarının tarixi müəyyən mənada poeziyanın tarixidir; müharibələr, qələbələr, matəmlər, toylar və el şənlikləri

bu coğrafiyada şeirlə yaddaşa həkk olunmuşdur.

Molla Pənah Vəqifi, Nizami Gəncəvini, Şəhriyarı, Bəxtiyar Vahabzadəni, Əhməd Cavadı və Hüseyn Cavid, eləcə də Qazaxıstandan Qırğızıstana, Özbəkistandan Türkmənistana qədər uzanan geniş coğrafiyanın böyük söz ustalarını xatırladaraq gənc şairlərə belə müraciət etdim:

“İngilis mədəniyyət dünyası Şekspiri davamlı olaraq yenidən oxuyur, yenidən şərh edir və bütün dünyaya tanıdır. Türk dünyasının gəncliyi də öz köklərindəki bu ulu çinarları yenidən kəşf etməli, onları dərinlən mənimsəməli və onların yol göstəriciliyi ilə qlobal miqyasda yeni əsərlər yaratmalıdır”.

Şeirin sərhədləri və qitələri aşan gücünü göstərmək üçün yaxın vaxtlarda İngiltərə və Şotlandiyaya etdiyim səfərdən bir xatirəni də gənc şairlərlə bölüşdüm.

Məşhur musiqiçi Erik Kleptonun yaşadığı dərin sevgi ağrısı dövründə ona hədiyyə edilən Nizami Gəncəvinin **“Leyli və Məcnun”** əsərindən güclü təsirləndiyi, dünya musiqisinin əfsanəvi nümunələrindən olan **“Layla”** mahnısının yaranmasında bu qədim hekayənin mühüm ilham mənbəyi olduğu məlumdur. Şərqin əsrlər əvvəl söylədiyi bir sevgi dastanının çox sonralar Qərb sənətkarının ruhunda yenidən səslənməsi həqiqi sözün sərhəd tanımadığını göstərir.

Bu nümunədən çıxış edərək gənc şairlərə dedim ki, yazacaqları şeirlər İngiltərədən Yaponiyaya, Amerikadan Çinə qədər dünyanın müxtəlif guşələrində yaşayan insanların öz ruhlarından bir parça tapa biləcəkləri ümumbəşəri dərinliyə çatmalıdır. Çünki böyük əsər doğulduğu torpağa sdaqətini qoruyaraq bütün bəşəriyyətə səslənə bilən əsərdir.

Türkiyə Yazarlar Birliyinin koordinasiya ilə ölkəmizi təmsil edən gənc şairlərin bu festivalda iştirak etməsi bizim

üçün xüsusi məna daşıyırdı. Gənc bir şairin başqa bir Türk ölkəsində öz ana dilində şeir səsləndirməsi siyasi və mədəni sərhədlərin fəvqündə ortaq duyğu məkanı yaradır.

Türk dünyası yalnız tarixi və ya geosiyasi anlayış deyil. Onu gerçək edən ortaq sözlər, xalq mahnıları, dastanlar, ağılar, nağıllar və şeirlərdir.

Birliyi yalnız qurumlar yaratmır. Onu ortaq məna dünyası yaradır. Buna görə də, Gənc Şairlər Festivalı gələcəyə yönəlmiş böyük bir mədəniyyət sərmayəsidir. Eyni səhnədə şeir oxuyan Türkiyə, Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan və Türkmənistanın gəncləri ortaq ədəbi məkanın ilk təməl daşlarını qoyurlar.

Siyasətin qurduğu bağlar zamanın şərtlərinə görə dəyişə bilər. Sənətin qurduğu bağlar isə insanın qəlbində yaşayır.

Ağdam: xarabalıqların içindən yüksələn səs

Ağdama çatanda insan şəhər anlayışı haqqında yenidən düşünməyə başlayır. Çünki bəzi şəhərlər canlılığı ilə, bəziləri isə itirdikləri ilə danışır.

Ağdamın yaxın tarixi müharibənin və dağıntının bir şəhərin taleyində necə dərin izlər buraxa bildiyini göstərir. Belə ağır bir yaddaşın ortasında Muğam Mərkəzində gənc şairlərin şeir oxuması adi bir mədəni tədbir deyildi. Bu, dağıntıya qarşı həyatın, sükuta qarşı sözün və unudulmağa qarşı yaddaşın ifadəsi idi.

Bir şəhər dağılanda yalnız binalar uçmur. Uşaqlıq xatirələri, qonşuluq münasibətləri, küçələrin səsləri, toylar, yaslar, bağçalar, pəncərələr və gündəlik həyatın saysız-hesabsız incə detalları da dağılır.

Buna görə də, yenidənqurma yalnız beton və daş məsələsi deyil. Şəhər yenidən qurularkən onun xatirələri də bərpa edilməlidir.

Ağdam Muğam Mərkəzində poeziyanın və muğamın yüksəlməsi bu baxımdan son dərəcə güclü bir rəmz idi. Muğam Azərbaycan mədəniyyətində insanın bütün ruh halını özündə yaşadan böyük bir səs aləmidir. Sevinc, kədər, ayrılıq, sevgi, qütbət və qovuşma eyni musiqi məqamında bir-birinə qovuşur. Muğamın yenidən səsləndiyi şəhər yalnız bərpa olunmur, həm də öz səsini və yaddaşını yenidən tapır.

Azərbaycan türkcəsinə uyğunlaşdırən: Rəsmiyyə Sabir

Lamio **NAZİMQIZI**

BU MƏNƏM

Bu mənəm. Düşünürəm də, mən özü özünü doğmuş biriyəm. Özünü acılarından, yoxluqlardan, həsrətindən, əzablarından, arzuladıqlarından, ola bilmədiklərindən, hüznündən, sitəmindən doğmuş biri... Kim mənə qalib gələ bilər ki? Vücuduma, bəlkə də... Ya ruhuma? Düşüncələrimə? Xəyallarıma? Kim onlara hökm edə bilər? Kim mənə bütünlüklə sahib, hökmran ola bilər?!

Mən bir sərcənin göz yaşlarından da həzinəm, incəyəm... Kim mənim zərafətimi öz kirində, pasında məhv edə bilər? Kim qəlbimə hökm edə bilər?!

Kim mənim düşüncələrimin dərinliyində qulac ata bilər?

Mən özü öz qollarına sarılmış biriyəm... Özü öz qulağına təsəlli sözləri pıçılda-mış biriyəm... Kim mənim “mən”imə əmr edə bilər?

Mən özü özünü ağlamış, özü özünü oxşamış, özü özünü qınamış biriyəm... Kim mənim dünyama ağalığ edə bilər?!

Mən hər yıxılanda qalxıb böyüyən biriyəm... Kim öz xain dünyası ilə məni kiçildə bilər?!

Dünyama dünyası bənzəməyənlər, ruhuma ruhu oxşamayanlar, qəlbimin dərinliyini bilməyənlər, düşüncələrimin aliliyini duymayanlar, mən özünü öz bətnindən doğan qadınam! Bu mənəm...

TƏRƏFƏM

İlahi, gün batan tərəfəm:

Solğun, işıqsız...

İl bitən tərəfəm:

Yorğun və bitkin...

Ağrıyan bədənim, qanayan yara,

Məzara tərəfəm, məzardan iraq...

İlahi, söz bitən tərəfəm:

Çarəsiz, səssiz...

Yer bitən tərəfəm:

Qohumsuz, sənsiz...
Uzaqlardan uzaq, yadlardan yadam...
İt qapan tərəfəm, itlərdən iraq...
İl bitən tərəfəm:
Arzusuz, hissiz,
Ümidlərdən uzaq, sevgidən uzaq...
İlahi, it hürən tərəfəm,
Vəcdandan, namusdan, qeyrətdən iraq....

ASDIM

Özümü asdım xəyallarımdan-
Dağılan, tükənən...
Özümü asdım ümidlərimdən, atam balası, ümidlərimdən-
Sönən, avazıyan...
İnsan tək dar ağacından asmır özünü, atam balası,
İnsan kirpiyindən asır hərdən özünü,
Hərdən gözlərindən...
İnsan özünü asır itirdiyi illərindən,
Məhv etdiyi qədərindən...
Atam balası, insan özünü bir sərcənin göz yaşından asır bəzən,
Bəzən yaranmış ürəyindən,
Qəlbində qalan dərdlərindən,
Solub gedən gəncliyindən...
İnsan özünü asır ümitsizliyindən....
Asdım özümü arzularımdan -
Həyata keçməyən...
Asdım özümü başqalarının divarından,
Yamaq kimi, quraq kimi, atam balası....
Asdım!

TANRININ QƏZƏBİ

Biz Tanrının göz yaşlarıyıq. Dünyaya atdığı. Qurtulmaq istədiyi. Ağır yükü, özündən uzaqlaşdırdığı. Yüngülləşdiyi. Silib atdığı. Unutduğu.

Biz Tanrının göz yaşlarıyıq. Acıdan yaranan. Dərddən axan. Ona görədir bu yal-qızlığımız... Bu tənhalığımız. Ona görədir bu boşluğumuz, ona görədir üzöldüyümüz. Atılan. Silinən. Unudulan...

Tanrının göz yaşları-bədbəxt insanlar... Tanrının göz yaşları-xəstə insanlar. Tanrının göz yaşları-müharibənin qurbanları... Tanrının göz yaşları-əlil uşaqlar... Tanrının göz yaşları ilə bu dünyanın cəhənnəminə qovulmuşuq... Biz unudulmuşuq...

RUHUM

Ruhumun qanadları səmalara pərvazlanır istəmədən. Ruhumun savaş verdiyi bu döyüşdə qalib kimdir, nədir bilmirəm. Ruhumun üsyanları, iniltiləri, sızıltıları dünyanın qulaqlarını kar edib. Amma insanlar duymur, eşitmir, görmür... Ruhumun

yaraları var, qanayan. Ruhumun dərdləri var, ağrıyan. Ruhumun gözləri var, ağlayan... Ruhumun əlləri var, mərhəmətlə qucaqlayan. Ruhumun qanadları var... Azad qanad çalan. Özümdən qaçan, dünyanı dolaşan, vuruşan, çabalayan... Ruhumun əlləri var, qandallarını sındıran. Ruhumun dili var, sevən, sevdiren...

TƏRCÜMƏ DİLİNİN XƏLQİLİK TƏBİƏTİ

(Qoca Xalidin “Seçmə şeirlər” tərcümə kitabına bir nəzər)

Çağdaş dövrümüzdə elmin və texnologiyanın misilsiz inkişafı, ölkələrin, xalqların integrasiyası, dünya insanının maraq dairəsinin genişlənməsi incə bədii zövqün formalaşmasına xidmət edən tərcümə sənətinə də günün vacib məsələsi kimi diqqətlə yanaşmağı tələb edir.

Məlumdur ki, ədəbiyyatın bütün dövrlərində bədii tərcümə işinə ehtiyac duyulmuş və söz adamları bu ehtiyacı müxtəlif səviyyələrdə qismən ödəyə bilmişlər.

Tərcümə ədəbiyyatımızın ilk qaynaqlarından olan “Hədisi-ərbəin” (“Qırx hədis”) əsərində böyük Füzuli peyğəmbər əfəndinin qırx hədisini doğma dilə çevirməklə tərcümə işinin də qayğısına qaldığını və digər yaradıcılıq sahələri kimi tərcümənin də vacib olduğunu diqqətə çatdırmışdır.

Füzuli bəzən nəzəri müddəalarında tərcümənin sənət imtahanı, sınaq meydanı olduğunu da xatırlatmışdır. Bəlkə də, şair bu ədəbi təcrübə ilə özünün “taleyin yeganəsi” statusunu bir daha təsdiqləməyə çalışırdı.

Burada bədii tərcümə işinin çətin proses olduğunu uzun-uzadı sübut etməyə ehtiyac yoxdur. Əsas şərt tərcümə olunan sənətkarın əsərinin ruhunu doğma dildə təqdim etmək bacarığıdır. Tərcümə əsərində, xüsusən, şeirdə, dövrün, epoxanın ruhu ilə bahəm, ritmi və ahəngi o zaman duyulur ki, mətləbə çatmaq üçün seçilən dil vahidləri – sözlər döyüşdə öz əsgəri vəzifəsini yerinə yetirmiş olsun.

Gəlin etiraf edək ki, bu gün nəsrin, publisistikanın və elmi əsərlərin tərcüməsində qəbul edilməyən məqamlar varsa da, azdır. Lakin şeirin tərcüməsi haqqında nikbin danışmaq olmur.

Əslində, bizdə şeirin tərcüməsi daha çox oxunmalıdır. Çünki “kökü ulu qaynaqlara bağlı olan” (Qoca Xalid) poeziyamızın tarixi əsrlərlə ölçülür. Bizim xəmrəmiz şeirlə yögrulub. Məntiqlə də, şeirin meydanı daha genişdir. Sosial şəbəkələrdə, mət-

buatda, ədəbi yığıncaqlarda, hətta adi söhbətlərdə mövqeləri, fikirləri təsdiq və təqdir etmək üçün nəsrə deyil, şeirə müraciət edilməsi bu sənət növünün nə qədər populyar olduğunu göstərir. Bəs bu gün nəsr tərcümələrinin ədəbi meydanda tərcümə şeirlərini geridə qoymasının və boy göstərməsinin başlıca səbəbi nədir? Hətta ədəbi cameədə imzası o qədər məşhur olmayan qələm sahibinin də nəsr tərcüməsi daha artıq maraq doğurur.

Aydındır ki, sözün ən böyük imkanları: potensial mənası, vizuallığı, tələffüzü (səslənməsi), digər sözlərlə mənə əlaqəsi yarada bilməsi bədii mətndə açılır. Bütün üslublarda adi, sadə dominant mənasında informasiya funksiyası daşıyan söz sənət əsərində sehrə, ovsuna çevrilir.

Günümüzün poetik tərcümələrində həmin səhv, ovsun çatmır. Əslində, istedad çatmır. Təqdim olunan tərcümələrdən sətri tərcümə qoxusu gəlir. Şeirlərin dilində şeirdən çox nəsrə yaxınlıq duyulur. Bu iradlar az-az hallarda və ötəri şəkildə müşahidə olunsaydı, fikrimizi bir neçə nümunə gətirməklə yekunlaşdırardıq. Vəziyyət kütləvi şəkil alıb və zəif tərcümələrin çərçivəsi daralmaq əvəzinə getdikcə genişlənir. Bu, həm də orijinalın müəllifinin oxucu auditoriyasını məhdudlaşdırmaqla bərabər, ədəbi tənqidin də mövzu qıtlığına gətirib çıxarır. Bədii mətn (şeir və ya nəsr) müzakirə predmetinə imkan yaradırsa, deməli, ilhamla yazılıb. Təhlilə cəlb oluna bilməyən yazılar isə ədəbi aləmdə və cəmiyyətdə maraq oyatmadığı üçün günün ədəbiyyatı “nominasiyasını” qazanır. Makulatura altında təfəkkür deyilən bir nəsnə tapılmadığı üçün ədəbi tənqid də haqqında yazmağa dəyərli bir nümunə tapa bilmir və susmağa üstünlük verir.

Şeirin tərcüməsi zamanı əsas şərtlərdən biri peşəkarlıqdır. Təsadüfdən təsadüfə ədəbi-bədii məkanda görünmək üçün yaradıcılıq potensialından heç xəbəri olmayan bir əcnəbi şairin zəif nümunəsini tərcümə edib altından imza atanlar da var və bu, ən azı, oxucuya hörmətsizlik nümayiş etdirməkdir. Peşəkar tərcüməçi isə tərcüməsinə öz orijinalından daha çox can yandırır.

Tərcümənin (xüsusən, poeziya materialının) keyfiyyətinə təsir edən amillərin içərisində tərcüməçinin tərcümə prosesində ruhi-mənəvi azadlığı və fiziki sərbəstliyi, doğma dilə sonsuz məhəbbəti, tərcümə elədiyi müəllifə və onun əsərinə dərin-dən bələdliyi, hətta orijinalın müəllifinin ictimai-siyasi və ədəbi mövqeyi kimi diqqətçəkən məsələlər vardır.

Qarşıdan möhtəşəm “Türk birliyi” dönəmi gəlir. Bu birliyə daxil olan dillərin sintaksisində kifayət qədər yaxınlıq və bəzi hallarda eynilik olsa da, lüğət tərkibində xeyli fərqlər mövcuddur. Düzdür, Türkiyə türkcəsindən dilimizə “tərcümə” ifadəsinə vaxtilə M.Ə.Sabir də gülmüşdür:

“Osmanlıcadan tərcümə türkə” – bunu bilməm,
Gerçək yazıyor gəncəli, yainki hənəkdir;
Mümkün iki dil bir-birinə tərcümə, amma
“Osmanlıcadan tərcümə türkə” nə deməkdir?!

Bəs özbək, qazax, qırğız dillərində yazılan mətnlər Türkiyə türkcəsinin anlamını verməsə necə? Hələ mən etnik türk toplumlarından danışmıram. Yəqin, Krım türk-

lərinin, çuvaşların, başqırdların və digər onlarca türk etnoslarının yaratdıqları ədəbi-bədii materialları tərcümə etməli olacağıq. O zaman biz buna “çevrilib”, “uyğunlaşdırılıb” yox, “tərcümə olunub” deyəcəyik.

Bəzən deyirlər ki, tərcüməçiyə ilham lazım deyil, istedad, bilik, bacarıq və təcrübə kifayətdir. Bu düşüncənin hardasa həqiqət tərəfi var, ancaq bütün məqamlar üçün bu fikri aksiom kimi qəbul etmək olmaz. Məgər inanmaq olarmı ki, N.Gəncəvinin “Leyli və Məcnun” poemasını S.Vurğun ilhamsız tərcümə edib? “İlhamın mayası eşqdır, vurğunluqdur. Sevgi ilhamın başlanğıcıdır”. Yəni öncə sevgidir-tərcüməçi əvvəlcə sevir, sonra seçir, doğma dilin şəhd-şivəsi ilə ona bəzək vurub təqdim edir. Xalqda da “sevib-seçmək” ifadəsi var. Hər hansı nəsnə seviləndən sonra seçilir. Bu sevgi və seçim materialın gözqamaşdıran zahiri parıltısından irəli gələn sevgi deyil. Bu, “ruhun vurğunluğu”dur.

Əlimdə bir kitab var. Sevgi dolu bir qəlbin ilhamla ərsəyə gətirdiyi poeziya toplusu. Sözü mütəqim mənada əsl poeziyanın odundan, işığından, möcüzəsindən soraq verən, sözü poetik rənglərini, məna qatlarını, sözü canındakı yenilməz gücü göstərən bir kitab.

Əlinə qələm alan gündən xüsusi dəst-xətti ilə seçilən və orijinal şeirləri ilə köülləri müsbət mənada zəbt edən görkəmli şairimiz Qoca Xalidin rus poeziyasından tərcümə elədiyi və oxucuların intizarla gözlədiyi “Seçmə şeirlər” kitabı çapdan çıxmışdır.

Kitabın məziyyətlərinə keçməzdən əvvəl bir faktı nəzərinizə çatdırım. Bu təsadüfdür mü, ya zərurətdirmi ki, yüz il əvvəl – 1913-cü ildə Abbas Səhhətin rus poeziyasından tərcümə kitabı nəşr olunur. Və yüz il sonra – 2013-cü ildə Qoca Xalidin rus klassik və çağdaş şairlərindən tərcümə elədiyi “Mən də cığır açdım” adlı sanbalı kitabı çap olunur. Bəli, yüz illik yubiley nəşri. Bu kitab haqqında “Бакинский рабочий” qəzetinin 5 sentyabr 2025-ci il tarixli nömrəsində Qoca Xalidin verdiyi müsahibədə ətraflı bəhs olunmuşdur. Yüzillik yubiley nəşrini ona görə ayrıca vurğuladım ki, Abbas Səhhətin kitabı rus şeirinin dilimizə ilk tərcümə toplusu idi. Qoca Xalidin kitabı da mütəqillik dövrü ədəbiyyatımızın rus poeziyasından ilk sisteməlik tərcümə kitabıdır.

“Seçmə şeirlər” kitabına rus poeziyasından seçmə şeirlər toplanmışdır. Bu şeirlər adda-budda və nizamsız seçilməyib. Qoca Xalid bu tərcümələrlə rus poeziyasının ümumi mənzərəsi haqqında bütöv, dolu bir mühit və ab-hava yaratmışdır. Kitab rus şeirinin diqqətçəkən əlvan sərgisi demək olar.

Qoca Xalid klassik rus şairlərindən Fyodor Tyutçevin, Afanasi Fetin, Nekrasovun, Sergey Yesenin, eləcə də çağdaş poeziya nümayəndələrindən Vladimir Sokolovun, Anatoli Jiqulinin, Vladimir Kostrovun, Anatoli Peredreyevin, Vasili Kazantsevin, Nikolay Rubtsovun, Yuri Kuznetsovun, Vladimir Vıotskinin və başqalarının şeirlərini eyni şövqlə, eyni həvəslə tərcümə edərək rus poeziyasının müxtəlif dövrlərdə yaranan meyillərini və ideya-estetik baxışlarını göstərməklə yanaşı, dilimizin zəngin bədii ifadə vasitələrinin imkanlarını da diqqətə çatdırmışdır.

“Seçmə şeirlər” də toplanan şeirlər elə həqiqi, elə səmimi poetik nümunələrdir ki, onu duymadan, təsirlənmədən yanından saymazyana ötmək mümkün deyil. Fyodor Tyutçevdən verilmiş reallıqla romantik duyğuların qovuşma məqamını ifadə edən kiçik bir şeirin tərcüməsinə diqqət edək:

Ürək üçün yaşın-zadın nə fərqi?!
Bir də gördün, başa vurub sevgisi...
Parla, parla, ey axşamın şəfəqi!
Sönmə, sönmə, sən ey qürub sevgisi!

Hələ tamam qaralmayıb göyümüz,
Nurlanıbdı rəngi hələ bir az da.
Canımızda heyimiz var, heyimiz;
Qürub çağı, ləngi hələ bir az da.

Nə olsun ki, ta coşdurmur qan bizi?!
SİNƏMİZDƏ SÖNMƏK bilmir bu həvəs...
Sən ey qəmli qürub çağın sevgisi!
Bizdən ötrü həm qanadsan, həm qəfəs.

Hər gün hamının eşitdiyi və işlətdiyi ümumişlək sözlərin şeirdə düzülüşünə, sıralanmasına baxın. İnsan heyrətlənir, ürək rıqqətə gəlir. Şeirdə “parla, parla”, “sönmə, sönmə”, “heyimiz var, heyimiz” kimi qüvvətləndirici bədii təkrirlərin işlənməsi emosionallığı qat-qat artırır. Adamın heç inanmadığı gəlir ki, şeirin orijinalı zövqümüzə bu qədər sığal çəkə bilsin. Bu şeir başqa dilə bu səviyyədə tərcümə oluna bilməz. Bu səviyyəni, bu ecazkarlığı əldə etmək üçün Füzuli, Vəqif, Sabir kimi ədəbi şəxsiyyətlərin ədəbi dilinin varisliyinə yiyələnməlisən. Şeirdəki güclü fəlsəfi ümumiləşdirmənin yüksək emosionallıqla çatdırılması bir tərəfdən dilimizin ifadə imkanlarının zənginliyi ilə bağlıdır, digər tərəfdən tərcüməçinin doğma dilə məhəbbəti ilə bağlıdır. Çünki bu şeirin sehri də, enerjisi də dilindədir. Ömrün payızında insanı çuğlayan qəfil sevginin həm fərəh, həm də kədər gətirdiyinin anlatımına tərcüməçi “həm qanadsan, həm qəfəs” təzadı yaradaraq maksimum dəqiqliklə nail olmuşdur. “Qanad-qəfəs” qarşılaşdırması yerinə düşən antiteza leksik vahidlərdir.

Qoca Xalid kitaba Afanasi Fetin peyzaj lirikasından maraqlı bir şeirinin tərcüməsini də daxil etmişdir. Şeir başdan-başa adlıq cümlələrin ifadə etdiyi ovqata köklənmiş, tərənnüm əsasında qurulmuşdur. Bütöv şeirdə xəbər funksiyasını daşıyan bir-cə söz vardır. Axıra kimi sadalanan və bir-birini məntiqlə tamamlayan təbiət lövhələrinin verildiyi bu şeirin sonuncu sözü “yazdır” (bahardır) əsərə yekun vurur:

Bax, bu fərəhli səhər,
Gündüzün gur işığı.
Quşların sıx cərgəsi,
Qaqqıltısı, şux səsi,
Göylərin yaraşığı,
Bax, o söyüd, bu qovaq,
Göz yaşları, yaş yanaq,
Bağın yaşıl hasarı,
Gah palçığa, gah lığa
“Nəğmə” qoşan mığmığa,
Gülə yalvaran arı,

Gecə suyun avazı,
Kəndin təmiz havası,
Qaranlıqda dinən saz.
Bülbülün cəh-cəh səsi,
Sənin odlu nəfəsin;
Bunlar hamsı yazdır, yaz...

Şeirin tərcüməsində sevən aşiqin romantik məhəbbətinin cəmi bir epitet (odlu nəfəsin) və bir təşbehlə (nəfəsin yazdır) çatdırılması lakonikliyin minimum ifadəsinə xidmət edir. Tərcümə son dərəcə uğurlu alınıb. Şeirdə “mığmığanın palçığa nəgmə qoşması”, “arının gülə yalvarması”, “sənin odlu nəfəsin” ifadələri ilə şair baharda həyatın oyanışının fəlsəfi mahiyyətini məhəbbət fonunda açmışdır.

Qoca Xalidın tərcümə şeirlərinin dil atributlarından söhbət açarkən onun poetik özünüifadəsinin mühüm bir cəhətini incələmək yerinə düşər. Şeirlərdə yaradılan alliterasiya (samitlərin ahəngi) və assonanslar (saitlərin ahəngi) emosionallığı artırır. Bu əlamətlər şeirin intonasiasına xüsusi güc qatmaqla, tələffüzdə dalğa effekti yaradır və eşidilməyə əsaslandığı üçün şeirin yadda qalmasına da zəmin yaratmış olur. Ahəng dil faktoru kimi fikrin ifadəsini tənzimləyir. Samitlərin və saitlərin xüsusi ahəng yaradaraq şeirdə ilhamlı və təbii şəkildə düzlüyü gözəllik yaradır. Bunlar şeir dilinin çiçək ləçəkləridir. Lakin alliterasiyanın qeyri-təbii və zorla yaradılması şeirin məzmun yarımçıqlığına, eləcə də ideya istiqamətinin yaddan çıxmasına səbəb olur. Lap təcnis qoşan ustad aşığılarımız da bir çox hallarda səslərin ahəngini qabardaraq mövzunun ünlü tərəflərinə diqqəti azaltmışlar.

Qoca Xalidın istər orijinalında, istərsə də tərcümələrində formaya aludəçilik hiss edilmir. Şairin alliterasiyaları da, qafiyələri də şeirdə estetik vəzifə daşıyır. Onun orijinal şeirlərinin biri belə başlayır:

Yoxdu yenə yol yoldaşım,
Qaş qaralır Qaşqacada...

Birinci misrada “y” samitinin və “o” saitinin, ikinci misrada “q” samitinin və “a” saitinin yaratdığı assosiasiya onun şairanə sənət dilinin mükəmməlliyindən xəbər verir.

Onun tərcümələrinin poetik dilində də bu cür ahəngdar düzlülülərin yaratdığı bədii məqsədə tuşlanmış məqamlar yetərincədir. Kitabda Sergey Yesenin “Fars motivləri”ndən verilmiş bir şeirin tərcüməsinə diqqət edək:

Nə qaldı ki, əl atmayım daha, nə?
Məhəbbətdə hünərəmi tapınım?
Bəhanə də tapammıram, bəhanə,
Deyəm, niyə açammıram qapını;
Məhəbbətdə hünərəmi tapınım?

Nümunədə “m”, “n” samitlərinin və “ə” saitinin yaratdığı assosiasiya tərcüməni bədii-estetik kamillik zirvəsinə qaldırır. Eləcə də tərcümələrdə işlənmiş:

“Üzülə-üzüləcə üzücü qışdan çıxıb ...” – “ü” və “z” səslərinin”,

Gecə yanıb-tökülür,
Ta dan yeri sökülür.
Üfük nura bürünür,
İlk şəfəqlər görünür,
Gün əzilib-büzülür,
Qəlbə fərəh süzülür. –

“ü” və “l” səslərinin harmoniyası zövq oxşayan xoş duyğular yaradır.

İstər orijinal, istərsə də tərcümə əsərində əsas obraz sözdür. Mətnin şəffaflığı, plastikliyi, eləcə də üslub əlvanlığı sözlər vasitəsilə təmin edilir. Böyük Füzulinin də:

Söz candır, əgər bilirsə insan,
Sözdür ki, derlər özgədir can –

deyəndə hər cür sözü yox, bədii sözü nəzərdə tutduğu heç kimdə şübhə oyatmır. Füzulidə cism – bədən, can – ruhdur. Ruhun da tərcümanı sözdür. Bədii mətnə mövzunun da, məzmunun da, ideyanın da gerçəkləşməsi sözün boynuna düşür və sözün tutduğu məqam hər şeydən üstün sayılır.

Tərcümə prosesində fikrin, düşüncənin, süjetin transferi məzmunla bağlı olur. Nəsrin tərcüməsində bu faktor daha qabarıq nəzərə çarpır. Hissin, duyğunun, ruhi-emosional məqamların transferi isə birbaşa lirikada ehtiva olunduğuna görə, daha çox zəhmət tələb edir. Bəlkə də, dünyada ən çətin şey duyğunun, hissini ifadəsini tapmaq, daxilində tüğyan edən ruhsal düşüncələri sözə çevirməkdir. Lap adi məişətdə belə, fikri, hadisəni başqasına çatdırmaq o qədər də çətin deyil, duyğunu isə özün yaşayırsan və onu istəsən də başqasına olduğu kimi çatdırmaq olmur. Qoca Xalid özü lirik şairdir, tərcümələri də lirik şairlərin lirik şeirləridir. Bu tərcümələri oxuyanda düşünürsən ki, yaqin Tanrı bu dili bizə bəxşəyiş, ərməğan göndərib. Onun tərcümələrində dilin ecəzi, təntənəsi parlaq görünür və bədii söz bütün gücünü, dəbdəbəsinə göstərə bilir. Çünki mətnlərdə addımbaşı dilimizin yüksək mədəni səviyyəsi boy göstərir. Dilin üstündə gərgin iş getdiyini nümunələrdən görmək olar:

Qoy əzilsin çiçəklər
atın dırnağı altıda,
Diksinən söyüdlərin
qəddini əysin kədər.
Belə anda gözümdə
şirinləşir həyat da,
Bir qızla görüşümdən
duyduğum sevinc qədər.

Nikolay Rubtsovun “Kənd axşamları” şeirindən verilmiş bu parçada real, təbii kənd mənzərəsi ilə hissini çulğalaşması anı Qoca Xalidin tərcüməsində ideal ifadəsini tapır. Və yaxud Sergey Yesenin bu şeir parçasındakı romantikani bundan gözəl ifadə etmək olarmı?!

Dünyaya gəldinmi, sev-sevil, yarat,
Gəl, necə varsansa, görün eləcə...
Çağla, ey sakitcə çağlayan həyat,
Uzandıqca uzan, ey sərin gecə!

Ədalət naminə deyək ki, bu şeirlərdən tərcümə qoxusu gəlmir axı! Bunlar “ana dilində diri doğulub yaşamaq hüququ qazanan” (Ramiz Rövşən) bədii cazibədar örnəklərdir.

Tərcümə işində oxucu ilə təhqiqatçı mütəxəssisin axtardığı ayrı-ayrı şeylərdir. Oxucudan ötrü əsərin verdiyi zövq maraqlıdır. O, oxuduqlarının həzzi ilə yaşayır. Təhqiqatçı isə üstəlik, tərcümənin orijinala maksimum yaxınlığını, janr xüsusiyyətlərini, ideyasını və digər nəzəri məsələləri də axtarır. Qoca Xaliddə həm oxucu, həm təhqiqatçı üçün yararlanmağa hər cür normativ kifayət qədərdir. Onun tərcümələri dilimizin nailiyyətidir. Məsələn, tərcüməçi V.Visotskinin yumor dolu ironik təfəkkürünün bütün cizgilərini qabarıq şəkildə çevirə bilmişdir. Çoxlarına məlumdur ki, V.Visotski quruluşun, epoxanın eybəcərliyini gur səslə hayqıran nəğməkar şair idi. Qoca Xalid onun şipşirin yumorlu şeirlərini oxucunun ləzzət alacağı şəkildə tərcümə etmişdir. Visotskinin bənzərsiz üslubu, poeziyasında qaldırdığı problemlər təhqiqatçı alimlər və ədəbi tənqid üçün də zəngin məxəz ola bilər. “Mənim dostum” şeirinin tərcüməsinə diqqət edək. Şeirdə harınlamış məmurun ölkəni çapıb-talaması bir yana, qonşuluqda da yaramazın biri olduğu vurğulanır. Tərcüməçi böyük ustalıqla Visotskinin çətin üslubunu olduğu kimi saxlamış, onun üsyankar ruhunu çatdırma bilmişdir:

Başım çıxmır, bu nə olmaq istəyir?
Gecə-gündüz çalıb-çapır ölkəni.
Məndən yaxşı yaşamağı bəs deyil,
Bir yandan da qılınclayır kölgəmi.

Di yol göstər mən yazığa, bədbəxtə,
Baxarsanmı bir qıraqda sən durub?
Dünən oğlu gəlib, bizim mətbəxdə
Olan-qalan qab-qacağı sındırıb.

İndiyədək neyləyirdi, dözürdüm...
İndi budur, qoçulanır gədəsi!
“Paxıl!” – deyir, paxıl onun özüdür;
Canı çıxsın, qoy haqqımı ödəsin!

Var-dövlətə qərq olubdu o tülkü,
Pul tapmıram mənəşə araq almağa...
Eybi yoxdu! Onu elə ütüm ki,
Tövbə etsin mənə qonşu olmağa!

Qoca Xalidin V.Visotskidən elədiyi tərcümələr haqqında dövrü mətbuatda müxtəlif fikirlər söylənməmişdir. Bu fikirlər hər şeydən əvvəl tərcümələrin misilsiz keyfiyyəti ilə bağlı yaranmışdır. Hər iki sənətkarın xarakter yaxınlığına münasibət bildirənlərin arasında Ramiz Rövşənin və tənqidçi İlham Abbasovun da söylədikləri

maraq doğurur. Vısotski ilə Qoca Xalidin ruh yaxınlığına şübhə yeri yoxdur. Bəlkə hələ, Qoca Xalid daha üsyankar şairdir. Sadəcə olaraq, Vısotskinin üsyankarlıq göstərmək, xalqın dilə gətirə bilmədiyi narazılığı uca səsle hayqırmaq üçün auditoriyası geniş və mənsub olduğu xalqın milli xarakteri idi. Qoca Xalidə gəlincə, qələm yoldaşları arasında zahirən sakit görünən şairin barışmazlığından xalqının xəbəri var.

Boz ədəbiyyatın oxucunun gözünü yorduğu, kütlənin zəhnini döyənək elədiyi, şagird balalarını şeirdən küsdürdüyü və ədəbi-bədii medianı zəbt etdiyi çağdaş günümüzdə qonaq-qara qabağına çıxarılasi sistemli bir tərcümə kitabının ərsəyə gəlməsi xalqın ədəbi zövqünün keşiyini çəkən istedadlı, yaradıcı ziyalının da var olmasından xəbər verir. Qoca Xalidin “Şeçmə şeirlər” kitabına hansı yöndən baxsan, sözün estetik gücünə tapınma görəcəksən.

Söz sənətində frazeologizmlər, dilin idiomatikası bədiilik meyarının tərkib hissəsi kimi meydana çıxır. Şeirin insan ruhuna, zəhninə daha tez yol tapması üçün frazeologizmlər tükənməz bir xəzinədir. Bu ifadələr bütün xalqın metaforik təfəkkürünün məhsulu olduğu üçün bədii məhsulun dadını, duzunu, ürəyəyatımlığını təmin edir. Xalq bu deyimlərə zaman-zaman həyata baxışını, dünyagörüşünü, mental dəyərlərini hopdurduğuna görə ki, bədii fikri daha dəqiq və sərrast ifadə edir. Qoca Xalidin tərcümələrində idiomların işlənmə tezliyi heyranə doğurur, az qala, dominantların sayı qədərdir:

“Tökdü zəhləmizi milçək avazı ...”
“Bu uşaq dilini qarnına qoymur ...”
“Dilə tutdum sel-suyu...”
“Neyləyirsən, qəlbini qəm didəndə?”
“Qəlbinə nəse damıb”.
“Eh dərdimi kimə açım?”
“Əşi, dəyməz sənə əngə verməyə!”
“Əldən versək bu şahmatın taxtını...”

və sair könül oxşayan fraza-ifadələr tərcümələrin keyfiyyətini yüksəltdiyi kimi, şairin (tərcüməçinin) fərdi üslubunun, sənətkarlıq fəaliyyətinin göstəricisi kimi də əhəmiyyət kəsb edir.

Qoca Xalidin orijinalında da, tərcümələrində də sözə həssas münasibəti, bədii dil materialına diqqəti oxucu intuisiyası ilə duyulur və yaddaşlara ötürülür. Tərcümələrdə şəhərin səslə-küylü həyatını “sancılır beyninə təkər səsləri”, küləyin şiddətini göstərən “haray çəkib qışqırır acı-acı təbiət”, ayın parlaq şöləsi üzünə düşərkən “otun da, kolun da gözü qamaşır”, axşamın düşməsini “günəş tellərini yığışdırıb getdi”, yaşa dolduğunu “elə yeyin ötdü ömür karvanım”, havanın soyuqluğunu “çovğun da şilləsini çəkir üzümə hərdən”, vətən həsrətini “məndən ötrü milçəyin zəhlətökən nəğməsi də xoş idi”, yel əsəndə ağacların səsinə “yel kökləyib meşə boyu sazını”, gecənin sakitliyini “qaranlıq önündə hər şey baş əyib” kimi məcazlar yüzlərcədir və bədiiliyin təqdimatı üçün fərdi orijinal mühit yaradır.

Ağbırçək nənələrimizin, vəfa, sədaqət timsalı gəlinlərimizin, qızlarımızın toxuduqları xalçalarda ilmələr necə birləşir, butalar, naxışlar necə düzülür, bəzəklər sənəti necə yaradır? Rəssam, heykəltaraş, xalçaçı, memar, bəstəkar həyatın bir anı-

nı, özü də donmuş anını göstərə bilir. Söz sənəti isə xalqın ilmləri kimi sözləri bir-birinə toxuyaraq həyatın min bir anını göstərməyə qadirdir. Çünki həyatın hər anının, hər çalarının öz sözü və öz ifadəsi olur. Hətta bəzən dialekt sözlər də bədii mətndə ədəbi dilin sözləri ilə isinişib, dostlaşıb, qovuşub fikrin ifadəsinə xidmət edir. Qoca Xalidin tərcümələrində yeri düşdükcə dialekt sözlərin işlənməsi bədiiliyin ifadəsinə müsbət təsiri ilə yadda qalır. “Çöl-çös, ötərməş, beyqafil, taxsır, tamahsına-tamahsına, dar axşamüstü, urvatdı, çeşd, mayıf” kimi eldə-obada canlı dildə işlənən sözlərin bədii dilə gətirilməsi ehtiyacla bağlıdır. Şeirləri oxuduqca hiss olunur ki, həmin sözləri ədəbi dildəki hər hansı sözlə əvəz etsən, fikrin və ritmin pozulması ilə nəticələnmə bilər. Xalqın danışığı dili “xammal”dır və bu “xammal”dan nə qədər məhsul istehsal olunsun, ədəbi dil də o qədər fayda götürər. Ola bilsin ki, bu gün ədəbi-bədii dildə gen-bol işlənən sözlərin çoxu əslər boyu xalq dilindən keçən sözlərdir. S.Vurğun da “qəlbi”, “sayrışmaq” kimi dialekt sözlərini bədii dilə gətirməklə onun imkanlarını genişləndirdi.

Tərcümələrin qafiyə sistemi ayrıca bir söhbətin mövzudur. Əslində, istedadlı şairlərin öz qafiyələri olur. Mənə elə gəlir ki, qafiyəsinə baxıb şairi şairdən seçmək olar. S.Vurğunun qafiyələri M.Hadininkinə, M.Arazın qafiyələri Cavidinkinə, Ə. Kərimin qafiyələri Qabilinkinə az bənzəyir. Bu, klassikada da belədir. Nəsiminin qafiyələri Füzulininki ilə eyni deyil. Sabirin qafiyələri isə bambaşqadır. Deməli, qafiyə yaradıcılığı şairin üslub aktı kimi qəbul oluna bilər.

Tərcüməçi kitabda qafiyənin bütün növlərindən – tam (zəngin) qafiyə, natamam (yoxsul) qafiyə, daxili qafiyə və qulaq qafiyəsindən uğurla yararlandığını nümayiş etdirib. Onun həm gözümüzü, həm də qulağımızı sıgallayan gözəlilməz və qeyri-adi qafiyələri şairin ruhundan süzülən ecazkar bəstələrdir. Bu təkrarsızlığı və rəngarəngliyi ilə zövqümüzü oxşayan qafiyə ordusunun içində diqqətimi ən çox cəlb edən qulaq qafiyələri oldu. Üstəlik də, elə bil kitabda şairin digər qafiyələri ilə qulaq qafiyələri bəhsə giriblər. Şeirin birində zəngin qafiyə çoxdursa, başqa bir şeirdə qulaq qafiyəsi daha artıqdır. “Qucub-ucu, bahar-par-par, üzgün-güzgü, bir gün-bürkü, atı-yatıb, peşəm-düşən, meşədə-beşi də, quşam-axşam, bayaqdan-bu haqda, duru-sındırır, mənzərə-bezərim, söyüdü-böyüdüm, kəsənir-kilsəni, ləl bəsib-dünyası, buludu-unudum” kimi yaxşı mənada adamı çaşıdıran (əslində, qəlbi sevindirən) qafiyələr şeirlərdəki həzinliyi də, sərtliyi də, mətnin estetik həzzini də çatdırmaq üçün vasitə rolunu oynayır. Bu qafiyələr şeirlərin intonasiasında xidməti vəzifəsini yoxsul və zəngin qafiyədən daha effektiv yerinə yetirir.

Qoca Xalid tərcümə sənətinə zərurət kimi, mütləq bir tələbat kimi baxır. Odur ki, şeirlərin özündə bir yaddaqalma istəyi, insana canatma arzusu var. Bu tərcümələr canlıdır, insan kimi həyəcanlanır, sevinir, oxunmaq üçün darıxır, yaddaşlara köçmək üçün çırpınır, tələsir, döyüşür. İnsan bu poeziyada özünə bir yaxınlıq, munislik duyur. Oxuduqca rahatlaşırsan, dincəliyorsən, sanki komfort bir ovqatın içindəsən. Əvvələn, ona görə ki, Qoca Xalidin tərcümə elədiyi müəlliflərin çoxu vətənimizə böyük rəğbəti olan şairlərdir. Nikolay Rubtsovun “Məktubuna cavab” şeirində qəlbi azərbaycanlı oğlanın eşqi ilə döyünən rus gözəlinin həsrəti ifadə olunmuşdur:

Bilsəydim gedirsən Azərbaycana,
Yaxşı yol deyərdim heç olmasa mən.

Yuri Kuznetsovun “Nizaminin kölgəsi” şeirində dahi şairimizə verilən qiyməti görəndə qəlbimiz fərəhlə döyünür:

Baxdıqca od tutub alışan yerə,
Qəlbimə qorxunun ləkəsi düşür.
Şairlər istidən qaynaşan yerə,
Birdən Nizaminin kölgəsi düşür.

Bu boyda kölgəyə dünya yerləşər,
Cılız kölgəmizdən sarsılır biz.
Nizami qəlbini açır günəşə,
Onun kölgəsinə qısılır biz.

Belə misraların sayını istənilən qədər artırmaq olar.

Həmişə və hər yerdə vurğulanır ki, xalqı xalq eyləyən onun doğma ana dilidir. Elə isə, niyə fikrimizi ana dilində pəltəkləmədən (Ramiz Rövşən) çatdırmaq istəmirik? Ədəbi-bədii mediada dayazlıq at çapır. Tərcümə lap bərbad gündədir. Bədii yaradıcılığın tərcümə qədər xaos içində çabalayan başqa növü yoxdur. Tərcümə bazarında yağla şorə, yaxşı ilə yamana, yağlı və yavana fərq qoyulmur. Ədəbi tənqid yaxşıya yaxşı, pisə pis deməkdən niyə qorxur, görəsən? Axı bərbad tərcümə üç istiqamətdə zərbə vurur; orijinalın müəllifini gözdən salır, oxucunun zövqünü korşaldır və tərcüməçinin savadına şübhə oyadır. Vaxtilə böyük Sabirimiz də zəif tərcümələri və istedadsız tərcüməçiləri amansız şəkildə qamçılayırdı. Məşhur bir taziyanəsində:

Öylə bir tərcümə kim, ruhi – Şekspir görcək,
Ağladı ruhi – Otelloyla bərabər özünə,
“Ax, mütərcim!” deyər bir odlı tufurcək atdı,
Şübhəsiz, düşdü o da tərcüməkarın gözüne.

– deyər yararsız tərcümə müəllifinə acı-acı gülür, hətta onu təhlükəli əməl sahibi kimi təqdim edir. Göründüyü kimi, ədəbi ictimaiyyətin aydınları zamanında bəsit və cılız tərcümələri qınaq obyektinə kimi gözdən salmış, dəyərli tərcümələr isə dildə-ağızda dolaşaraq xalqın malına çevrilmişlər. Orta məktəb dərslərlərində yer alan kifayət qədər tərcümə əsərləri vardır.

Qoca Xalidin “Seçmə şeirlər” tərcümə toplusu uzun illərin və gərgin zəhmətin məhsuludur. Ruhumuza, zövqümüza sığal çəkən bu şeirlər bu günün və gələcəyin örnək poeziyasıdır. Ona görə ki, bu poeziyanın mayası zəhmətlə yoğrulub. Bu poeziya Qoca Xalidin içində, Qoca Xalid də bu poeziyanın içindədir. Şair ömrünü, gününü yollara töküüb, şeirlərini tərcümə elədiyi şairlərin vətəninə diyar-diyar gəzib, onların uyuduğu torpaqları ziyarət edib, onların dostları, qohumları ilə görüşüb, gördüklərini gözüne-könlünə köçürüb, iliyinə-qanına hopdurub, həyatda yaşayan şairlərlə qırılmaz dostluq əlaqələri yaradıb. Ona görə ki, insanın qəlbinə yol tapmaq üçün tərcümədə doğmalığı, məhrəmliyi təmin edə bilsin.

Şeirlərin dili cəlbedici və əlvandır. Ölümsüz nəğmələrdən hörülmüş çələng kimi ətir saçan, insanı saflığa, gözəlliyə səsləyən “Seçmə şeirlər” kitabı çağdaş poeziyamızda ədəbi hadisədir.

**Yəhya Abbasov, ədəbiyyatşünas,
baş müəllim, Şəki**

GÖZƏLLİK - AZAD VƏTƏN BAYRAĞININ ÖPÜŞÜDÜR

Unutma ki, şairləri qışqırmayan bir millət, sevənləri torpaq olmuş yetim uşaq kimidir.

M. E. YURDAKUL

İsmayıl Cəməli mənsub olduğu xalqın haqqını, hüququnu dilə gətirən, taleyüklü həssas məsələlərini şeirlərinə yansıdan milli şairlərdəndir. Şairin poeziyası xalqın qan yaddaşının poetik daşıyıcısıdır.

“Müdrək əcdadlarımızdan miras qalmış üç şeyi sizə vəsiyyət edirəm: Ana dilimizi, vicdanımızı, Vətənimizi”.

İsmayıl Cəməli Şah İsmayıl Xətai babamızın bu tövsiyəsinə sadıq qalan varislərdəndir. Ana dili, Azərbaycan, vicdan, ədalət kimi qutsal məfhumlar İ.Cəməlinin poeziyasının ətrafında birləşir, çünki o, xalqının danışan dili, istəklərini söyləyən carçısıdır.

Ümumilikdə İ.Cəməli həm klassik ədəbiyyatın qəzəl, rübai, həm folklorun bəyati, qoşma, gəraylı, həm çağdaş poeziyanın heca və sərbəst vəznlərdə əsərlər yazır. Öz şəxsi hissləri ilə yanaşı, cəmiyyətin siyasi-ictimai hadisələrini lay-lay oxucuya təqdim edir. Bu əsərlərdə sevgi də, kədər də, edam da, sürgün də, ölüm də eyni emosional şiddətlə, təsirli şəkildə oxucuya çatdırılır.

İ.Cəməli onlarca şeirində Ana dili, Vətən mövzusunun müxtəlif tərəflərinə toxunmuşdur. “Dilim bölünməz vətəndir”, “Azərbaycan”, “Bir gün gülər Azərbaycan”, “Oyan, Azərbaycan”, “Eli, dili bağlıların”, “Qutlu olsun qurtuluş sevdası Azərbaycanın”, “Elim mənim, dilim mənim”, “Canımda canlanır Azərbaycanım”, “Çalın sazım” və s. şeirlərində şairin mübariz ruhu açıq şəkildə görünür.

İsmayıl Cəməli elə ilk şeirlərindən özünü azadlıq şairi, mücadilə şairi kimi göstərmiş. Azadlıq bir millətin yaddaşı və bayrağıdır. Şair də bu bayrağı hər zaman yüksəkliklərə qaldırmaq istəyir. Və şair üçün ən acınacaqlısı da yan-yana düzülən azadlıq bayraqlarının içində vətəni Güney Azərbaycanın bayrağının olmamasıdır:

Burası vətən,
...Burası Muğan-ceyranı yaralı,
Sürgün maralı...
Burası Quzey-Qarabağı şikəstə,
Burası Güney-Segahı yetim, Nigarı bəstə...

...Burası son səngər, Əmirə qız,
Burası Şərqin incisi Təbriz!
Burası Xiyabani güllələnən
Azadistan,
Burası şəhid Səttarxan.
Burası elinə, dilinə zindan,
Burası “21 Azər”, dillərə dastan,
Burası vətən, Azərbaycan!

“Burası vətən”

Şair Cəməli sadə sözlərlə, danışiq dili ilə dərin hikmətləri, ürəkdən gələn fikirlərini açmağı bacaran sənətkarlardandır.

“Sən Azərbaycan, söylə...” adlı şeirində şair üsyanlarının bolluğuna, tökülən qanların, verilən qurbanların çoxluğuna baxmayaraq, milli haqqı olmayan bir milletin faciəsini dilə gətirir. “Çətin günlərdə İranın bəlasında yanıb, övladını qurban verib yalqız qalan”, “keçmişlərdə döyüşüb min yara görən, sınımayıb dözən, vəfa edib, cəfa görən”, “soyulan, pay-bölüş olanda əllərlə talan olan” – inqilablar beşiyi və ilkinlər ölkəsinə – Azərbaycana üz tutub ürək ağrısı ilə bir ritorik sual verir: “Sən ər Azərbaycan, söylə, neyçün Azər becan (cansız) oldun?!”

Şair ictimai-siyasi hadisələrin gerçəkliyi içində böyük ümid, sabaha olan inam, vətəndaş qeyrəti axtarır:

Güvən övladına, ancaq özün qıl dərdinə çarə,
Könül vermə şəkər dilli, hər an oynaşlı dildarə,
Fırıldaqdır desə hər nə, burax, getsin özü qarə,
Canın qoydun, sözün üstə bu yolda imtahan oldun,
Sən Azərbaycan, söylə, neyçün Azər becan oldun?!

Pərişan sevgili yurdum, sənə qurban sevən canım,
Tükənməz varlığım sənsən, sənənlə var adım-sanım,
Özünçün bir özün göstər, dirilsin şöhrətim-şanım,
Gələr azadlığın ətri, o gün ki, sən əyan oldun.
Sən Azərbaycan, bir də bu xeyr işdə qəman oldun.

“Sən Azərbaycan, söylə”

İ.Cəməli poeziyasının əsas ideya qayəsi olan azadlıq özünü Ana dili, kimlik, vətən üçlüsündə göstərir və azadlıq ideyası onun döyüşkən poeziyasının əbədi ruhuna çevrilir:

Öz evində çağrılmamış qonaq olan,
Öz elinin dodağında
Öz yurdunda yasaq olan.

Şirin dilli vəfasızlar duzağında
Qolu bağlı, dustaq olan,
Dilim-dilim parçalanan, səpələnən,
Varlığımın keşiyində oyaq olan,
Öz elinə dağlar kimi dayaq olan,
Oyanışa çıraq olan,
Dayanışa bayraq olan
Ana dilim, ana dilim!

“Ana dilim”

Şair ustad ədib Məhəmmədağa Zehتابinin “Sən osan, mən də buyam” şeirindəki “Su deyibdir mənə əvvəldə anam, ab ki yox, / Yuxu öyrətdi uşaqlıqda mənə, xab ki yox. / İlk dəfə ki, çörək verdi mənə, nan demədi” misralarına qarşılıq olaraq “Ab su deyil” söyləyir:

Ab içilməz,
Ab suvarmaz.
Ayrındırmaz, barındırmaz,
Ab su deyil.
Bulaqları bulandıran,
Yad tikanın kollandıran,
Gülümüzü soldurandır,
Bağımızı qurudandır.
Tərs axışı evimizi yıxan seldir,
Yersiz səsi kofuldayan qara yeldir!

“Ab su deyil”

Şair “nan”, “xak” öyrədilən bu oxulların (məktəblərin) bizim və bizdən olmadığını, “varaq-varaq qondarma”, “yazı-yazı uydurma”, “yalanlarla doldurulmuş”, “kökümüzə uzaqlaşma odağı” və “yadlaşmağın duzağı” olduğunu yazır. Qətiyyətli bildirir ki:

“Xak” əkilməz, “nan” yeyilməz, “su” içilməz,
Ana dilim dəyişilməz!

“Ab su deyil”

İ.Cəmilinin poeziyasında mübarizə, üsyan, savaş yolu da milli azadlıq düşüncəsindən, milli birlik fikrindən keçir. “Dustağa sığmayanlar”, “Dünənlərdən asılanlar”, “Bir gün gülər Azərbaycan”, “Yenə oxullar açılır”, “Aydınlıq ölməz”, “Biz varıq”, “Boyunduruq”, “İllərin açıq yarası”, “Fərqi var bir az”, “İrannamə” və s. eyni ruhda yazılmış şeirlərdir.

Sevənlər üçün hər gün Sevgililər günüdür. Amma dünya təqvimində ilin bir günü ayrıca sevib-sevilənlərə həsr olunub. Şair yaşamın tutsaq (məhbus) olduğu vətəninə sevginin yasaqlandığını ürək sızıltısı ilə yazır:

Sevgililər günüdür,
Bizim tayda sevgi yasaq,
Sevgi yolu dərin duzaq,

Sevənlərin yeri dustaq,
Qamçı-qapaz, çırıl-çıplaq
Sevgisizlər caynağında
Əsir, əsir ana torpaq.

“Sevgililər günüdür”

İ.Cəmilinin şeirlərindəki qeyri-adiliklərdən biri də sadə sözlərlə böyük mətləbləri açmasıdır. İsmayıl Cəmili bəsit görünən sözlərdən, sadə bənzətmələrdən elə poetik fiqurlar yaradır ki, bunlara heyran qalmamaq mümkünsüz olur. Bəlkə də, bu xüsusiyyətinə görədir ki, şairin şeirləri tez əzbərlənir, oxucunun rəğbətini qazanır.

Bir illik ömründə min bir iş görmüş “21 Azər” hərəkatı məğlub olsa da, sabahın tarixində yenidən baş qaldıracaq, parlayacaq və bir xalqın tarixində bütövlük rəmzinə çevriləcək, azadlığı dadmış güneyli soydaşlarımızın həyatında yenidən və əbədi rolunu yüksək şəkildə oynayacaqdır.

Şair “Bu gündə” şeirində “21 Azər” inqilabına işarə edir, azadlıq ideyalarını yenidən alışdırmağı arzulayır. Çünki qan dəryasına çevrilən, hər dəfə neçə-neçə şəhid verən Vətəninin qan bahası olaraq azadlıq istəməyə haqqının olduğunu bildirir:

Bu gündə qudurğan qulluqçu yadlar
Asdılar, kəsdilər sevgi diyarın.
Qurudu fidanlar, yandı kitablar,
Qara qış taladı arzu baharın.
Azadlıq düşməni, satqın zalımlar
On minlər insanın tökdülər qanını.
Elini, dilini dustaq etdilər
İgidlər ölkəsi Azərbaycanın!
Bu gündə!

“21 Azər”

İsmail Cəmili tərcümə ilə də məşğuldur. Divan ədəbiyyatımızın incilərini, eləcə də, çağdaş şairlərin əsərlərini dilimizə çevirir. Ustad Məhəmmədəli Fərzanə İ.Cəmilinin yaradıcılığını izləyib ona xeyir-dua vermiş, onun Saib Təbrizinin qəzəllərini bizə tanıtməsi yolunda gördüyü işi yüksək qiymətləndirib yazmışdı: “İsmail Cəmililər bu gün xalqımızın düşüncə dünyasında Saiblərin doğma varisi olacaqdır”.

İ.Cəmilini oxucularına sevdiren onun yaradıcılığına xas olan səmimiyyətdir. O, bir mübariz şair olmaqla yanaşı, köülləri rıqqətə gətirən əsrarəngiz lirik şeirlərin də müəllifidir.

Ay adının kölgəsində,
Yaz ətirli xəyallarda
Çiçəklənən arzularım,
Ay sənsizlik sazağında
Xəzan olan yüzlər yazım,
Gəl...
Baxışlarım sərilibdir yollarına,
Gələcəyim tapşırıqdır qollarına.
Dodaqlardan ayrılmazdır istəyin,

Boynubükük tarlalardır
Nisan kimi gəlişini gözləyən,
Yanan sevdandır şəfəqdə əriyən.
Vaxtsız axşamlar
Yorğun quşlar
Səni unutmasın deyə,
Qaranlıq qudurmasın deyə,
Gəl, sevgilim, düzlər üzülür.

“Gəl, sevgilim, gəl, qadası, gəl”

“Gözəllik nədir?” sualına şair belə cavab verir:

Gözəllik yaşanan arzudur,
İnci dolu dənizdir;
Dalğa-dalğa, ləpə-ləpə, damla-damla...
Dayaq dağdır.
... Gözəllik
Yüz illərin gözlənilən
Gözəlinin görüşüdür.
Gözəllik
Özlənilən özgürlüyün yürüşüdür,
Gözəllik azad vətən bayrağının öpüşüdür.

“Gözəllik”

Uzun illər qürbətdə yaşayan bir milli fəal olan İ.Cəmil xalqının ağrısını, acısını, problemlərini çiyinlərinə yükləyərək onu çəkib daşıyır, həm də bir şair kimi sevvə-sevə, vəsf edə-edə firavan olması üçün, rahat yaşaması üçün qələmiylə mübarizə aparır.

İ.Cəmilinin poeziyası xalqın, millətin öz mənliliyini, əzəmətli keçmişini dərk etmək uğrunda mübarizəsinin, bir sözlə, milli şüurun dirəniş poeziyasıdır.

Pərvanə Məmmədli

Pərvanə **BAYRAMQIZI**

Uşaqlar üçün

Dəcəl uşaqlar

Otağı qarışdırıb
Dəcəllər yenə bu gün.
Elə bil “əmr” alıblar: –
Uşaqlar, sökün, tökün!

Bir bax, qabaqda gedir
Təkərləri maşından.
Robot tanınır ancaq
Yerdə qalan başından.

Məhsəti tapa bilmir
Gəlinciyin qıçını.
Nənə günahkar gəzir,
Heç kim demir suçunu.

Oyuncaqlar küsüblər
İsmayıldan, Bəhluldan.
Hər şeyi sındırıblar,
Qalıbdı təkə fincan.

Fəridədir qoruyan
Qaqaşlardan güldanı.
Həvəslə gözləyir o
Nənə gül qoyan anı.

Ən sevimli əyləncə
“Təkərli evdə” olur.
Nə uşaqlar doyurlar,
Nə də baba yorulur.

Dünya elə gözəldir
Babaya bu yaşında.
Gəzdirdikcə zövq alır,
Nəvələri maşında.

Qar adam

Ovuc-ovuc topladıqca
Bəhlul balam yumşaq qarı,
Elə bil ki, seyr edirəm
Şirə çəkən arıları.

Qardan adam düzəltдикcə,
Ürəyinə sevinc dolur.
Bu ayağı, bu da qolu:
Adam daha necə olur?

Çöldə qoyub evə getmir,
Fikirləşir: “Üşüyəcək”.
Öz əlindən çıxarıb o,
Qar adama taxır əlcək.

“Ocaq qala, ata!” – deyir:
“Qoy bu adam üşüməsin”.
Bu mərhəmət istisində
Yavaş-yavaş qar əriyir.

Kaş, əriyib qartək bir gün
Pislik getsin yer üzündən.
Uşaq qəlbi çox böyükdür
Böyük dünyanın özündən.

Damla

Nənə yenə gedibdi,
Tələsir o, çatmağa.
Nəvə adət edibdi
Nənə ilə yatmağa.

Damla gülüb- oynayır
Nənəsini görəndə.
Daramağa qoymayı
Saçlarını, hörəndə.

Çəkir ciyərlərinə,
Ondakı gül qoxunu.
Özü ilə gətirib
Nənə şirin yuxunu.

19 fevral 2021

Qələbə

Qələbə nə şirinmiş –
Qaytardıq Qarabağı.
Göz yaşıyla suladıq
Alovlanan torpağı.

Nənəm oyatdı mənə:
– Ayla, qızım, dur, ayıl,
Məhv etmişik düşməni
Azad olub Cəbrayıl.

Könüllərin körpüsü-
Xudafərin bizimdir.
Qalib millət olmuşuq,
Əziz balam, biz indi.

Nənələrin göz nuru
Xalçalar yaddaşdır,
Sərvətini talayıb,
Qarı düşmən daşıldı.

“Divlər sarayı” günbəz,
“Qala bürcü”, kəhrizi.
Sınəsindən silinməz,
Tarixdə qalar izi.

19 noyabr 2020

Nadir **QÜDRƏTOĞLU**

BƏLKƏ DƏ, SEVMƏK DƏ SƏNƏTDİR, SİRDİR

Bəlkə də, sevmək də sənətdir, sirdir,
Gah xoşbəxt olursan, gah çəkirsən ah.
Sözlər çiçək açır, tikan bitirir,
Bir baxış qəlb qırır, açılmaz sabah.

Bəlkə də, sevmək də sənətdir, sirdir,
Ustad ürəklərdə yaşanır bu hal.
Qəlblərdə misilsiz saray tikdirir,
Min illər görk olur, çəkilir misal.

Bəlkə də, sevmək də sənətdir, sirdir,
Hamı eyni cürə varmır bu sirrə.
Sevməkdir Allahın ulu təqdiri,
Gərək, şükr edəsən uca təqdirə.

Bəlkə də, sevmək də sənətdir, sirdir,
Gərək, həkk eləsin hər anı fırçan,
Gərək, bir söz belə unudulmasın
Sevmək sənətində, ey şair, rəssam!

Bəlkə də, sevməkdir ən qədim sənət,
Ustası az olur bu çətin işin.
Sevgi sənət olur, sənət ibadət,
Əgər eşq olarsa yarın, yoldaşın!

SƏNSİZ BU DÜNYAYA BAXMAZDI GÖZÜM

Sənsiz bu dünyaya baxmazdı gözüüm,
Sənlə tamamlandı taleyim, sözüm.
Sönmüş arzuları yandırdın özün.
Bəxtimə yazılan qadınsan, inan.

Ruhuma toxunan bir nəğməsən sən,
Çəkdiyim nəfəsə dolubdur sevdan.
Nə qədər birgəyik, yaddır mənə qəm,
Sən mənim bəxtimsən, ömür payımsan.

Səndən ayrılmağa gücüm çatmaz ki,
Sən mənim günəşim, dolunayımsan¹.
Səndən başqasına könlüm yatmaz ki,
Sən mənim bəxtimsən, ömür payımsan.

Sözün gücü çatmır, hissin dili lal,
Mən sənin yanında uzaq kimi yəm.
Mən sənin yanında dil açmamışam;
Mən sənin yanında uşaq kimi yəm.

Neynirsən sən axı mənim sözümü?!
Yetər ki, gözüme baxasan, gülüm;
Görəsən, gözümdə leysanlar tökür,
Axır yanığımdan, sevda süzülür.

Səndən ayrılmağa gücüm çatmaz ki,
Bəxtimin qadını, əbədi sevdam!
Səndən başqasına könlüm yatmaz ki,
Eşqimin ünvanı, ey zərif mövlam!

ATAMIN ƏZİZ XATİRƏSİNƏ

Tutqun göy üzündən çəkildi bulud,
Bir insan ömrünün zamanı doldu.
Getdin, dörd bir yanda dərin bir sükut,
Getdin, son mirasın tək adın oldu.

Sən elin nuruydun, evin incisi,
Həsrətin nə yaman çəkilməz oldu.
Bir də gəlməyəcək sən kimisi,
Getdin, son mirasın tək adın oldu.

Sən həm evdən getdin, həm də ki eldən,
Ellər ev-ev geydi matəm libası.
Bizə yas paltarı biçdin kədərdən,
Getdin adın qaldı-o son mirasın.

Susdun, danışmadın, səssizcə getdin,
Birdən anladım ki, bir yol son buldu,
Birdən anladım ki, hər şey xəyaldı...
Getdin, son mirasın tək adın oldu.

Yollar yorulardı, sən isə əsla,
Getdin, yarpaq kimi gülüşüm soldu.
Yarıda qırıldı hər şey-nə varsa,
Getdin, son mirasın tək adın oldu.

ÜRƏYİN BİR SİRDİR, QAPISI GİZLİ

Ürəyin bir sirdir, qapısı gizli,
Mən orda toxtayıb, tapdım özümü.
Saxla həmin sirrin içində məni,
Saxla, itirməyim heç vaxt izimi.

Məni, bu dünyamız dar olsa belə,
Bəslə öz sirrinlə, kənara qoyma.
Mənə bəs eləyir ayırdığın yer,
Qovma öz hücrəndən, bu cana qıyma.

Qartal yorğunluğu qanadlarımda,
Sən ol qaya başı-ən son limanım.
Bu qədər yuvadan, yer adlarından
Seçdiyim tək ünvan, ən son gümanım.

Sən mənim ömrümün gerçək yuxusu,
Gəl, tut əllərimdən, apar, hey apar.
Sən mənim ömrümün ən saf yavrusu,
Bəmbəyaz lopa qar, çiçəkli bahar.

Sənsiz bu şəhərdə hər şey yarımçıq,
Sənin varlığınla tamamdır Nadir.
Sən böyük səhrada bəyaz alaçıq,
Mən sənə kölgəndə uyuyan tiftl.

¹ Bədirlənmiş ay

BİR DAHA HİMNİMİZ HAQQINDA

VII Yazı

Kamil **ŞAHVERDİ**

“ALLAH BU MİLLƏTƏ BİR DAHA İSTİQLAL
MARŞI YAZDIRMASIN”

Mehmet Akif Ersoy

1920-ci ilin aprelində Azərbaycan bolşeviklər tərəfindən işğal olunduğu üçün dövlət himninin qəbulunu sona çatdırmaq mümkün olmadı. Qardaş Türkiyə isə bu dövəmdə hər tərəfdən düşmən basqılarına məruz qalmışdı. Ölkə od-alova bürünmüşdü. Əksər bölgələr işğal olunmuşdu. Türkiyə Qurtuluş Savaşı başlamışdı.

AXC-nin işğalından bir neçə gün əvvəl – 23 aprel 1920-ci ildə Mustafa Kamal silahdaşları ilə birlikdə Türkiyə Böyük Millət Məclisini qurdu.

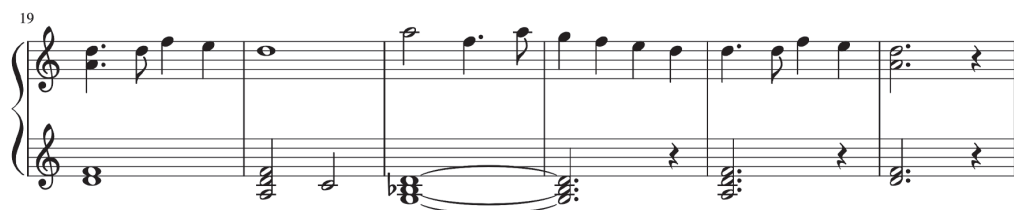
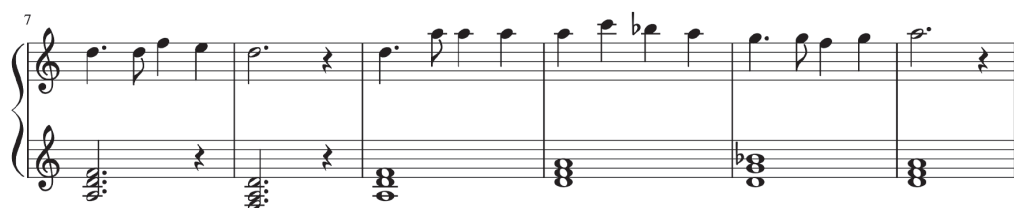
1920-ci ilin yay aylarında Qərb Cəbhəsi Komandanı İsmət İnönü xalqı və ordunu ruh düşkünlüyündən qurtarmaq üçün, milli birliyin təmin edilməsi məqsədi ilə Milli Marş yazılması təşəbbüsü ilə çıxış edir.

Türkiyədə Milli Marş Osmanlı dövründə, 19-cu yüzillikdə gündəmə gəlmişdi. Buna qədər isə dünyanın ən qədim və ən məşhur hərbi musiqi qurumu olan “Mehtər dəstəsi” yüzilliklər boyunca Türk dövlətlərinin əsas simvollarından biri sayılırdı. Səlcuqlular, Elxanilər, Qaraqoyunlular, Ağqoyunlular, Məmlüklər, Səfəvilər kimi dövlətlərdə təbil, nağara, davul, kös, zurna, zil (mis dairələr), boru (mis şeypur), qaraney alətlərindən təşkil olunan hərbi musiqiçi dəstələri mövcud idi. Bu musiqiçi dəstələri yalnız döymə (zərb) və nəfəs (üfləməli) alətlərindən ibarət idi. Səlcuqlulardan Osmanlılara keçən hərbi musiqiçi dəstələri Mehtər adı ilə təşkilatlandırıldı. Hesab olunurdu ki, ilk hərbi musiqiçilər dəstəsini Səlcuq Sultanı III Keyqubad 13-cü yüzillikdə I Osmana hədiyyə olaraq göndərmişdi. Osmanlı dövlətində hərbi musiqiçilər dəstəsi təkmilləşdirilərək “Mehtername” yaradıldı. Mehtərlər dünyanın ən qədim və ən məşhur nizami hərbi orkestri sayılır. Bu orkestrlər xüsusi sistemlə formalaşaraq fəaliyyət göstərirdilər. Döyüş zamanı bu orkestrin ifası, təbillərin, davulların gurultusu, nəfəs alətlərinin gur səsi düşməni vahiməyə salırdı. Düşmən qoşunları bu dəhşətli səslərdən sarsılıaraq döyüş meydanından qaçmağa məcbur olurdu. Hücüm edən döyüşçülər isə daha da ruhlanıb cəşə gələr və döyüş meydanı-

Azərbaycan Himni (asan) National anthem of Azerbaijan (easy version)

Mus: Üzeyir Hacıbəyov

Söz: Əhməd Cavad

na atıldılar. Orta əsrlərdə Mehtərlər Osmanlı dövlətinin əsas simvollarından biri kimi böyük önəm qazanmışdılar.

“Osmanlı dövləti dönməndə əsgəri musiqi gələniyi mehtər adıyla tarixin ən görkəmli və sistemli təşkilatına yüksəlmişdir. Fars mənşəli olan “mihter” kəlməsinin, bəzi qaynaqlara görə, “mih” (böyük) və “ter” (üstünlük bildirən şəkilçi) hecalarından yaranan və “ən uca” və ya “ən ulu” anlamına gəldiyi bildirilməkdədir. Osmanlılarda bu kəlmə həm əsgəri musiqi topluluğu (mehtərxanə), həm də yüksək rütbəli bəzi vəzifəlilər üçün işlədilmişdir. Mehtərlər, sadəcə, bir musiqi qrupu deyildi; vizual əzəməti və eşitmə gücü ilə imperiyanın qüdrətini və əzəmətini əks etdirən bir vasitə idi”. (Vural Timur. (2012) “Osmanlı Dönemi Mehter Təşkilatı”. Zeitschrift Für Der Turken Journal of World of Turks. 4 (1). s. 315-330.)

Əmin-amanlıq dövründə isə mehtər dəstələri xalqın xoş günlərində, toy-düyündə, bayramlarda, el şənliklərində yaxından iştirak edir və bu şənliklərə xüsusi rəng qatırdılar.

Mehtərlərin xüsusi bir təşkilat kimi sistemli şəkildə formalaşması I Murad dönməndə başlamışdır. Belə ki, I Murad “Yeniçeri Ocağı”nı qurduqda onlara dəstək kimi mehtər təşkilatını da yaratmışdır.

II Mehmet dönməndə dövlət strukturlarında aparılan islahatlar nəticəsində “Mehteran-i Tabl-ü Alem” təşkilatı sistemli bir halda qurulur. II Mehmetin Mehtərə olduqca böyük önəm verməsi haqqında tarixdə kifayət qədər dəlillər mövcuddur:

“İstanbulun Fəthi sırasında mehtər dəstəsi aktiv olaraq istifadə edilmişdir; mühasirə zamanı verilən hücum əmrlərinin başlanğıcı mehtər dəstəsinin ifa etdiyi “Ceng-i hərbi” idi. Bu bəstə, ilk ifa edildiyində yalnız davullarla çalınan ritmik bir musiqidən ibarət idi və savaşı başladığını xəbər verən bir işarə idi”. (Ahmet Selcuk Bayburtlu (2017). “Türk Askeri Müzik Tarihi Hakkında Bir İnceleme”. Online Journal of Music Sciences. 2 (1). s. 7-30.)

I Süleyman dönməndə Osmanlı torpaqlarının genişlənməsiylə, dövlət quruluşundakı dəyişikliklərlə paralel olaraq, mehtərxanələrdə də quruluş dəyişiklikləri baş vermişdir. Hərbi musiqiçilər haqqında yeni qanunlar qəbul edilir və müasir anlamda hərbi orkestrlərin əsası qoyulur.

XVII yüzillikdə osmanlıların Avropa ölkələrinə yürüşləri zamanı zəbt etdikləri şəhərlərdə yeniçeri qoşun hissələrinin mərkəzi küçə və meydanlarda təşkil etdikləri göstərişli nizami keçidlər avropalılarda ciddi təəssürat yaradırdı. Yeniçerilərin geyimləri, ritmik yerləşləri, mehtər marşları, musiqi alətləri, bu alətlərin səs tembrləri hər kəsdə böyük maraq oyadırdı. Beləliklə, bu dövrdən başlayaraq yeniçerilərin hərbi orkestr ənənələri Avropa ölkələrinə sirayət etməyə başlayır və Avropada bu, dəb halını alır. “Ottoman military band” (Osmanlı hərbi orkestri), demək olar ki, bütün Avropa ölkələrində geniş populyarlıq qazanır. Qeyd olunmalıdır ki, Osmanlı hərbi orkestri ilk dəfə hərbi addımlarla yürüş edən, nizami keçidlər təşkil edən orkestr sayılır.

1720-ci ildə Polşa kralı II Avqust Türk sultanından yeniçeri hərbi orkestr musiqi alətlərinin komplektini hədiyyə alır. 1725-ci ildə Rus imperatriçəsi I Yekaterina İstanbuldan Türk hərbi orkestr gətizdirir. 1741-ci ildə yeniçeri musiqi alətləri Avstriyada, daha sonra Prussiyada və digər Avropa ölkələrində istifadə olunmağa başlayır. “Alla Turca” bir janr kimi Avropada elə dəbə düşmüşdü ki, hər bir bəstəkar yazdığı əsərlərdə türk musiqi alətlərindən istifadə edərək mehtər marşlarının səs

tembr-koloritini yaratmağa çalışırdı. Artıq Avropa simfonik orkestrlərinin hamısında türk musiqi alətlərindən geniş istifadə olunurdu. Bu dövrdə Türk yeniçeri musiqisinin, mehtər marşlarının Avropa simfonik və opera musiqisinə ciddi təsiri dənılmazdır. Haydn, Qlyuk, Motsart, Bethoven, List, Bize, Maler və digər dünya şöhrətli bəstəkarlar öz yaradıcılıqlarında türk musiqi ənənələrinə istinad etmişlər.

1826-cı ildə II Mahmut dövrün tələblərinə cavab vermədiyini səbəb göstərərək “Yeniçeri Ocaqları”nı ləğv etdi. “Yeniçeri Ocaqları”nın ləğvi ilə bərabər, bütün “Mehterhane”lər də qapadıldı. Çünki “Mehterhane”lər “Yeniçeri Ocaqları”nın tərkibində fəaliyyət göstərirdilər.

Tarixdə bu hadisə “Vaka-i Hayriye” (Xeyirli hadisə) adı ilə tanınır. 16 iyun 1826-cı ildə İstanbulda Osmanlı hökmdarı II Mahmutun əmri ilə “Yeniçeri Ocaqları” topa tutularaq yox edilmiş, sağ qalanlar isə 16-17 iyunda edam edilmişdir.

Belə bilgilər də var ki, “Mehterhane”lər qapadıldıqda yüzilliklər boyunca formalaşan böyük marş külliyyatı da yox edilmişdir. Bu barədə “Parlak Jurnal” saytında qeyd olunur:

“Tarix 1826-nı göstərirkən 2-ci Mahmut əvvəlki padşahların düşünüb də edə bilmədikləri bir şeyi bacaracaqdı. Osmanlının qərbləşməsi uğrunda və modernləşmək məqsədiylə “Yeniçeri Ocaqları”nı qapatmışdı. Təbii ki, bununla bərabər, “Ahi”, “Bektaş” Ocaqları və Mehteran Bölüyü də eyni taleyi yaşayacaqdı. II Mahmut Mehteran Bölüyünü bağlayarkən oradakı marşlar və güftələr (mətnlər, sözlər-K. Ş.) də bölüklə birlikdə kül olub uçdu. Bizim bir çoxumuzun qədim əsrlərdən qaldığını sandığımız mehtər marşları, əslində, 2-ci məşrutıyyənin elanı ilə birlikdə 1908-ci ildən sonra bəstələnmişdir. 1914-cü ildə Ənvər Paşanın əmrləri ilə mehtər marşları yenidən bəstələnməyə başlanmışdır.

Mehtər bölüyü qapadırlarkən bəstə və güftələrin də ortadan qaldırılmasının səbəbi II Mahmutun modernləşmə təşəbbüsü idi. “Yeniçeri Ocaqları”nı qapatan bir padşah əski ordunu xatırladan heç bir şeyi həyatla əlaqələndirmək istəməmişdir. Bu bir qədər anlaşılandır. Daha sonra Osmanlıda millətçilik əhvalının yüksəlməsiylə birlikdə bu marşların gücü kəşf ediləcək və Osmanlı marşları təkrardan xatırlanacaqdır”. (“Mehter Marşları və Gerçek”. Parlak Jurnal İnternet Dergisi. 17 avqust 2017)

II Mahmut mehtər təşkilatı yerinə Avropa dövlətlərindəki hərbi orkestrlərin bənzəri olan “Musika-i Hümayun” adında saray orkestri yaratdı. 1828-ci ildə bu orkestrə rəhbərlik etmək üçün İtaliyadan bəstəkar və dirijor Giuseppe Donizetti dəvət olundu. O, məşhur İtaliya bəstəkarı Gaetano Donizettinin böyük qardaşı idi, Napoleonun ordusunda hərbi orkestrdə xidmət göstərmişdi. İstanbula dəvət olunan Giuseppe Donizetti (1788-1856) II Mahmutun sarayında Avropa tipli orkestr yaradaraq ömrünün sonuna qədər Osmanlı Dövlətinə xidmət etmişdir.

Paşa titulu ilə mükafatlandırılan Giuseppe Donizettinin II Mahmutun şərəfinə bəstələdiyi “Mahmudiye Marşı” on bir il, II Mahmutun ölümündən sonra taxta çıxan oğlu Sultan Abdülmecit üçün bəstələdiyi “Mecidiye Marşı” da (1839) 22 il boyunca Osmanlı Dövlətinin marşı olaraq ifa edilmişdir.

20-ci yüzilliyin əvvəllərində Osmanlıda milli oyanış zəminində mehtər musiqisi gündəmə gəldi. Ənvər Paşa mehtər musiqisinin türkçülüüyü gücləndirəcəyi düşüncəsi ilə yenidən mehtər dəstəsi yaratmaq fikrinə gəldi. Lakin dövlətdən dəstək olmadığı üçün Ənvər Paşa istəyini lazımi səviyyədə həyata keçirməyə nail ola bilmədi. Baxmayaraq ki, bir çox nüfuzlu hərbcilər və düşüncə sahibləri Ənvər Paşanın

təşəbbüsünə qoşularaq bu mövzunu gündəmdə saxlaya bilmişdilər. Nəhayət, 1914-cü ildə İstanbuldakı Askeri Muzenin (Hərbi muzeyin) nəzdində “Mehterhane-i Hakani” adı ilə yeni bir mehtər dəstəsi yaradıldı.

“Mehterhane-i Hakani”nin mehtərbaşılığına Eyyubi Ali Riza Bəy (Şengel) gətirildi; həftədə iki gün konsert verməyə başladı” (Erhan Tekin, Nilgün Doğrusöz. (7 yanvar 2018). “Yirminci Yüzyılda Kültürel Bellek ve Gelenegin Yeniden İhyası Bağlamında Mehterhane-i Hakani”. Elektron Sosial Bilimler Dergisi. 17 (65): 317-336.)

Milli mücadilə dönəmində millətin və ordunun birliyini, mənəvi yüksəlişini, mübarizə əzmini gücləndirmək və ruh yüksəkliyini təmin etmək məqsədi ilə Qərb Cəbhəsi Komandanı İsmət Paşa bir Milli Marş yazılmasının vacibliyi ilə müraciət etdi. İsmət Paşanın Milli Marş təşəbbüsü haqqında Ayşe Hür ““Devşirme” Marşlarla Milliyetçilik” yazısında qeyd edir:

“Bir gün orta məktəb müdiri otağında çalışırdım. Papağımı masanın bir kənarına qoymuşdum. Qapı açıldı. İçəri qısa boylu bir Baş Qərargah polkovniki girdi. Onu görəncə, ayağa qalxdım, papağımı geyindim. “Buyurunuz” – dedim. Bu adam: “Mən Qərb cəbhəsi Baş Qərargah rəisi İsmət” – dedi. Onu masamın önündəki oturağa dəvət etdim, oturdu.

“Məni sizə Dr. Riza Nur bəy göndərdi. Orduda qərar verdik. Bir İstiqlal Marşı istəyirik. Bunun sözləri və musiqisi üçün ayrı müsabiqə keçirilməlidir. Hər birini qazanana beş yüz lira verəcəyik” – dedi. Əmrlərini dərhal icra edəcəyimi söylədim. O da qalxdı getdi.

Bu sətirələr 1921-ci ildə Maarif Vəkalətində orta dərəcəli təhsilə məsul olan Nami (Duru) bəyə aiddir”.

(Ayşe Hür. “Devşirme” Marşlarla Milliyetçilik. [www.bianet](http://www.bianet.net) web saytı. 26 aprel 2008)

Kazım Nami Duru vaxt itirmədən Milli Marş mövzusunda fəaliyyətə başlayır. Maarif Nazirliyi Baş Qərargah Rəisliyinin dəstəyi ilə müsabiqənin təşkilini, qalib olan şeirə musiqi bəstələmək üçün yeni bir müsabiqənin keçirilməsini öz üzərinə götürür. Milli Təhsil Naziri Dr. Riza Nurun imzası ilə sənəd hazırlanır və vilayətlərə göndərilir. Sənəddə yazılır: “Türk dövlətinin əbədiyini, Anadolu Milli Mücadiləsinin ruhunu, Türkün istiqlal eşqini dilə gətirəcək bir milli marş sözlərinin yarışmaya açıldığı, yarışma sonunda marşın bəstələncəyi, marş sözlərinin 3 ay ərzində - 21 dekabr 1920-ci il tarixinə qədər Ankarada Maarif Vəkalətinə göndərilməsi, yarışmaya qatılanların ad və ünvanlarını ayrıca bağlı bir zərfə yazaraq sözləri ilə birlikdə göndərmələri, yarışma sonunda qalib olan şeirə görə 500 lira mükafat veriləcəyi bildirilmişdir”.

Bu çalışmaların ardından Böyük Millət Məclisində marş sözlərini incələyəcək bir heyət qurulmuşdur. Söz yarışmasına toplam 724 şeir göndərilmişdir. Bu arada, Dr. Riza Nur Bəy Türk-Rus danışıqlarında nümayəndə seçildiyinə görə, Maarif Vəkilliyindən ayrılmış, yerinə Hamdullah Subhi Tanrıöver Maarif Vəkili olmuşdur”. (www.ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/697/ Daha sonra Ankarada çıxan “Hakimiyət-i Milliye” qəzetinin 25 oktyabr 1920-ci il tarixli nömrəsində belə bir elan dərc olunur:

“Millətimizin daxili və xarici istiqlalı uğrunda başlamış olduğu mücadiləni ifadə

və tərənnüm etmək üçün Maarif Vəkaləti tərəfindən bir İstiqlal Marşı müsabiqəsi elan olunmuşdur. Bu müsabiqəyə göndərilən əsərlər 23 Kanun-i əvvəl sənə 1336 (23 dekabr 1920-K. Ş.) tarixinə qədər ədəbi münəffiklər tərəfindən seçiləcək və qəbul edilən əsərin sözlərinə görə beş yüz lira mükafat veriləcək. Və yenə beş yüz lira təhsis edilərək bəstə üçün ayrıca müsabiqə elan olunacaq. Bütün müraciətlər Ankara Böyük Millət Məclisi Maarif Vəkalətinə ediləcəkdir”.

Müsabiqəyə qatılanların sayı gözlənilməyindən xeyli çox idi. Əsər göndərənlər arasında Kazım Karabekir, Hüseyn Suat Yalçın, İsak Ferrara, Mühiddin Baha Pars, Kemaleddin Kamu kimi məşhur şairlər də var idi. Göndərilən əsərlər Milli Təhsil Nazirliyində təşkil olunmuş heyət tərəfindən incələnilirdi. Bütün əsərlər vətən sevgisinə, suverenliyə, müstəqilliyə həsr olunsa da, Milli Marş olmağa dəyər qazana bilmədi. Beləliklə, 23 dekabr 1920-ci il tarixinə qədər Maarif Vəkalətinə göndərilən yüzlərlə əsərdən heç biri Milli Marş üçün seçilməyə məqbul sayılmamışdı.

Mustafa Kamal Paşa, Hasan Basri Çantay, Həmdullah Subhi bu işi yalnız Mehmet Akif Ersoyun görə biləcəyini düşünürdülər. “Çanakkale Şəhidlərinə”, “Bülbül” kimi dillər əzbəri olan şeirlərin müəllifi Mehmet Akif “Millətin başarılarının para ilə övülemeyeceğini” bildirərək, mükafat təyin olunduğundan, İstiqlal Marşı müsabiqəsinə qatılmaqdan imtina etmişdi. 1921-ci il fevralın 5-də Maarif Vəkili Həmdullah Subhi Mehmet Akifə məktub yazır və onu müsabiqədə iştirak etməyə ısrarla dəvət edir. Hasan Basri Çantay “Akifname” (Mehmet Akif) kitabında bunu belə təsvir edir:

“İstiqlal Marşı.

Nasıl yazıldı? Nasıl qəbul edildi?

Milli İstiqlalımızın gözəl və uyar bir marşını yazmaq üçün Maarif Vəkaləti şairlərimizə müraciət etmişdi, bir müsabiqə açmışdı. Birinciliyi qazanan şairə 500 lira mükafat verəcəkdə. Aradan qısa bir zaman keçdikdən sonra Vəkalətə bir çox marşlar gəlməyə başladı. Bu marşın İstiqlal mücadiləsinin içində, Böyük Millət Məclisinin səkfi hamiiyyəti altında bulunan (Vətənpərvərlər qrupundan olan deputatlar-K.Ş.) Mehmet Akif tərəfindən yazılmasını onun özünə söylədiyimiz zaman o:

– Mən nə müsabiqəyə qoşularam, nə də “caize” (təyin ediləni-K. Ş.) alaram.

Mən ricalarımı təkrar etdikcə o da eyni sözünü söyləyir və:

– Qoyun yazsınlar. Mən bu yaşdan sonra yarışamı çıxacağam, ayıb deyilmi? – deyirdi.

Bir gün Maarif vəkili Həmdullah Subhi Bəy Məclisdə məni gördü, dedi ki:

– İndiyə qədər 500-dən çox marş gəldi. Mən heç birini bəyənmədim. Ustadı inandırma bilməzmişən?

Cavab verdim:

– Akif bəy müsabiqə şəklini və mükafatı qəbul etmir, əgər buna bir çarə və bir şəkil tapsanız, yazdırmağa çalışaram.

Düşündü:

– Dur, – dedi: – Mən ona bir təzkirə yazım. Arzusuna tabe olacağımızı bildirim. Fəqət, təzkirəni ona siz verin...

Mən də razılaşdım. Yarım saat sonra bu təzkirəni gətirib mənə verdi:

“Çox əziz və möhtərəm əfəndim.

İstiqlal marşı üçün açılan müsabiqəyə buyurmamağınızın səbəbini aradan qal-

dırmaq üçün çox tədbirlər vardır. Zati-aliləri üçün arzuolunan şeiri yazmaq məqsədə çatmaq üçün son çarə olaraq qalmışdır. Sizin nəcib qayğılarınızın tələb etdiyi hər şeyi edəcəyik. Hörmətlə ölkəmizi bu təsirli inam və təhrik vasitəsindən məhrum etməməyinizi xahiş edirəm və bu fürsətdən istifadə edərək ən dərin hörmət və ehtiramımı bir daha ifadə edirəm, əfəndim”.

5 fevral 1921

Umum Maarif Vəkili

Hamdullah Subhi

(Hasan Basri Çantay, Akifname (Mehmet Akif), 1966, s. 62)

Mehmet Akif Hamdullah Subhinin ona yazdığı məktubdan sonra qalib olacaq əsəri üçün müəyyən edilən mükafatın kimsəsizlərə paylanacağı təqdirdə iştirak etməyə razılıq verir.

Millət Vəkili kimi TBMM-də iştirak etmək üçün Ankaraya gələn Mehmet Akif ev tapa bilmədiyindən Tacəddin Dərgahına sığınmışdı. 17 fevral 1921-ci ildə şair Türk ordusuna həsr etdiyi, Qurtuluş savaşının qazanılacağına olan inamını, Türk əsgərinin cəsurluğunu, Türk millətinin öz müstəqilliyini, haqqa, yurduna və dininə bağlılığını tərənnüm edən şeiri qələmə alır.

Bingöl Yedisu İlçe Yazı İşleri Müdürü Osman Nuri Besi www.yedisu.gov.tr saytında Tacəddin Dərgahında İstiqlal Marşının yazılmasını “İstiklal Marşımız Nasıl Yazıldı?” məqaləsində belə təsvir edir:

“Qaranlıq günlərdə vətənimizin qurtulacağını, varlığımızın simvolu olan ay-ulduzlu al bayrağımızın əbədiyyən dalğalanacağını müjdələyən; ordumuza və millətimizə iman, ümid və cəsarət qaynağı olan İstiqlal Marşımızı M.Akif 17 fevral 1921-ci ildə Tacəddin Dərgahında yazdı. Türk Milləti yox edilmək istənməkdədir; axşam günəşi batmaqdadır. Əcaba, varlığımızın simvolu olan bayrağımız da, yıldıızımız da sönəcəkdir? M.Akif imanla kükrəyir:

Sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benimdir, Milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir; O benim milletimindir ancak!

17 fevral 1921-ci il gecəsi Tacəddin Dərgahında nərdivandan çıxınca həməən sol tərəfdəki kiçik otaqda, rəfdə kiçik qaz lampası yanmaqda; yatağında yatmaqda olan M.Akif oyanmış, kağız axtarır... Yoxdu... Əlinə keçən kurşun qələmlə yatağının sağındakı divara dönmüş, İstiqlal Marşımızı yazmağa başlamış... Səhər namazına qalxan otaq qonşusu Hafiz Bekir Əfəndi (Konyadan Parlament üzvü) M.Akifi əlindəki çib bıçağı ilə divardakı qitəni (beyti-K.Ş.) qazırkən görür.

Doğacaktır sana vadettiği günler Hakkın...
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın”.

Mehmet Akif qəhrəman orduya həsr etdiyi şeiri bitirincə nazirliyə təqdim edir. Hamdullah Subhi şeiri öncə orduda oxunması üçün cəbhəyə göndərir. Necə olsa da, marş yazılması təklifi ordudan gəlmişdi. Ona görə də, əsgərlərin şeiri necə qarşılaması çox önəmli idi. O günlərdə cəbhədə durum heç də yaxşı deyildi.

“Kütahya və Eskişehir müharibələrində ordumuz Sakaryanın şərqinə çəkilmişdi.

Eskişehir düşmən işğalına uğramış və qərarvermə mərkəzinin Ankaradan Kayseriyə daşınma hazırlıqlarına başlanmışdı. Bu sıxıntılı günlərdə Həmdullah Subhi Bəy Akifin şeirinin öncə cəbhədə əsgərlər arasında oxunmasına qərar verdi. Nə də olsa, marş yazılması təklifi ordudan gəlmişdi. Bu məqsədlə şeir Şərq Cəbhəsi Komandanlığına göndərildi. Oxunduğunda əsgərlərə böyük mənəvi dəstək olmuş və çox bəyənilmişdir”. (Ahmet Yozgat. İstiklal Marşımız Nasıl Yazıldı. www.derindunya.com. 26 iyun 2014)

Orduda şeir böyük ruh yüksəkliyi ilə qarşılanandan sonra mətbuatda dərc olunur və millətin ixtiyarına verilir. İlk dəfə 17 fevral 1921-ci ildə Ankarada çıxan “Hakimiyet-i Milliye” qəzetinin və “Sebilürreşad” dərgisinin ilk səhifələrində, daha sonra, 21 fevral 1921-ci ildə Anadolunun ən məşhur “Açıksöz” qəzetlərində şeir dərc olunur. Ordudan sonra xalqın da rəğbətini qazanan “Kahraman Ordumuza” şeiri İstiklal Marşı kimi təsdiqini tapmaq üçün 26 fevral 1921-ci ildə TBMM-nin müzakirəsinə təqdim olunur. Məclisdə müzakirə olunması üçün şeirin çap olunaraq millət vəkillərinə paylanması qərara alınır. Məclis Rəisi Mustafa Kamal Paşa bu məsələni Maarif Encümeninə (Maarif Komitəsinə) həvalə edir. Lakin bəzi millət vəkilləri bunun əleyhinə çıxırlar. İzmit Mebusu (Parlament üzvü) Həmdü Namik Bəy hesab edir ki, yazılan əsərlər arasında Maarif Encümeni Rəisi (Maarif Komitəsinin sədri) Mehmet Akif Bəyin də əsəri olduğuna görə, göndərilən şeirlərə tərəfsiz baxılması üçün özəl bir komissiya yaradılmalıdır. Şeirlər də bu komissiyada incələnməlidir. Həmdü Namik Bəyin bu təklifi qəbul edilməmiş və İstiklal Marşının seçimi Maarif Encümeninə həvalə edilmişdir. 1 mart 1921-ci ildə millət vəkili Həsən Basri Bəy İstiklal Marşı şeirinin Həmdullah Subhi Bəy tərəfindən Məclis kürsüsündən oxunması təklifi ilə çıxış etmişdir. Bunun əleyhinə çıxanlar olsa da, sonda qərara alınmışdır ki, Maarif Vəkaləti tərəfindən Məclisə təklif olunan yeddi şeirdən birini seçərək Həmdullah Subhi Bəy kürsüdən oxusun.

Mustafa Kamal Paşanın sədrlik etdiyi həmin gün Məclis İstiklal Marşını geniş müzakirə etmişdir. Verilən təklifin səə qoyularaq qəbul edilməsi qərara alındı. Bundan sonra Həmdullah Subhi Bəy İstiklal Marşını oxumaq üçün kürsüyə çıxmışdır. “Mehmet Akifdən şeiri yazmasını özünün istədiyini, şairin ikramiyə səbəbindən yarışmaya qatılmağı uyğun görmədiyini, ancaq görüşmələr nəticəsində Mehmet Akifi razı saldıqlarını, ələmələrdən qalan son altı şeirlə birlikdə Mehmet Akifin şeirini Məclisin seçiminə təqdim etdiklərini söyləmiş və ardından, İstiklal Marşını kürsüdən oxumuşdur”. (Hüsni Özlü. “İstiklal Marşının Yazılışı və Kabulü”. www.ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/697/)

TBMM-nin 1 mart 1921-ci il tarixli iclasının stenoqramında İstiklal Marşının kürsüdən oxunduğu zaman millət vəkillərinin hər bənddən sonra alqışlarla münasibət bildirmələri qeyd olunur. Həmin stenoqramı olduğu kimi təqdim edirəm:

İstiklal Marşı

1

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
(Şiddetli alkışlar)
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.

O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

2

Çatma, kurban olayım, çehreni, ey nazlı hilal!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celal?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helal...
Hakkıdır, Hakk'a tapan milletimin istiklal!
(Alkışlar)

3

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

4

Garbın afakını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
“Medeniyet!” dediğin tek dişi kalmış canavar?

5

Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma sakın.
Siper et gövdeni, dursun bu hayasızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın...
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.
(Alkışlar)

6

Bastığın yerleri “toprak!” diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da, bu cennet vatanı.
(Alkışlar)

7

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?(Alkışlar)
Şuheda fışkıracak toprağı sıksan, şuheda!
Canı, cananı, bütün varımı alsın da hüda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.
(İnşaallah sadaları)

8

Ruhumun senden, ilahi, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne namahrem eli.
Bu ezanlar ki şahadetleri dinin temeli,
Ebedi yurdumun üstünde benim inlemeli.

9

O zaman vecd ile bin secde eder varsa taşım,
Her cerihamdan, ilahi, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-i mücerret gibi yerden na'sım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.
(Alkışlar)

10

Dalgalan sen de şafaklar gibi, ey şanlı hilal!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helal.
Ebediyen sana yok, ırkıma yok izmihlal:
Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır, Hakk'a tapan milletimin istiklal!
(Sürekli alkışlar)

(www.tbmm.gov.tr/tarihce/istiklalmarsi_c9_ic1.pdf)

Mehmet Akifin Qəhrəman Orduya yazdığı şeir on iki gün sonra – 12 mart 1921-ci ildə Məclisdə baş tutmuş geniş müzakirələrdən sonra səs çoxluğu ilə İstiqlal Marşı kimi qəbul edilmişdir.

Qazi Mustafa Kamal Paşa Məclisdə marşı ən ön sırada və ayaq üstə alqışlayaraq dinləmiş və marşın qəbulundan sonra, İstiqlal Marşının önəmini bu sözlərlə açıqlamışdır:

“Bu marş bizim inqilabımızım ruhunu anladır... İstiqlal Marşında davamızı anlatmaq baxımından böyük mənası olan misralar vardır. Ən bəyəndiyim yeri bu misralardır: “Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyet, Hakkıdır Hakka tapan milletimin istiklal”. Mənim bu millətdən əsla unutmamasını istədiyim misralar işte bunlardır... Bu deməkdir ki, əfəndilər, Türkün hürriyyətinə toxunulmaz!”

(Hüsnü Özlü. “İstiklal Marşının Yazılışı və

Kabulü”. www.ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/697/) *BU MARŞ MİLLƏTİN MALIDIR*

Mehmet Akif Ersoy

Mehmet Kurtoğlu “Taceddin Dergahında İstiklal şairi Mehmet Akif” kitabında qeyd edir:

“İstiqlal Marşı 1 mart 1921-ci ildə Məclis kürsüsündən oxunurkən böyük bir alqış tufanı qopmuş. 12 martda rəsmən qəbul edilmiş, qəzetlərdə yayınlanmış, kart-postallar və lövhələr üzərində çap olunaraq bütün yurda paylanmışdır. İlk dəfə “Şəbilürreşad” dərgisində yayınlanmışdır. Akif, “bu marş millətin malıdır” deyərək

onu safahatına (qeydlərinə-K. Ş.) almamışdır. (Mehmet Kurtoglu. Taceddin Dergahında İstiklal Şairi Mehmet Akif. səh. 32. Ankara-2016.)

İstiklal Marşı Məclisdə qəbul edildikdən sonra 21 mart 1921-ci il tarixli sayında rəsmi dövlət orqanı olan “Ceride-i Resmiye Gazetesi”nin ilk səhifəsində çərçivə içində çap olunmuşdur.

Mehmet Akifin şeiri rəsmən İstiklal Marşı kimi qəbul edildikdən və mətbuatda dərc edildikdən sonra bir çox bəstəkar müsabiqə elanını gözləmədən marşın musiqisini yazırlar. 1 noyabr 1921-ci ildə Maarif Vəkaləti İstanbulda bəstə yarışması keçirilməsi üçün bir heyətin yaradılması haqqında Məclisdə məsələ qaldırır. Lakin Məclis daha vacib müzakirələrin olduğu səbəbindən bu təklifi qəbul etmir. Çünki Anadoluda qızgın savaş getdiyi üçün bəstə yarışması aktuallığını itirmişdi. Ona görə də, Maarif Vəkalətinə təqdim olunan 24 bəstədən seçim edilməmişdi.

“Bəstə yarışması isə “güfte kadar ilgi” görmedi. Bu da məmləkətin o zamankı musiqi durumunu əks etdirməkdədir.

Bəstə yarışmasına ancaq 24 bəstəçi qatılmışdı. Onlardan bəziləri bunlardır: Ahmet Cemalettin, Çinkılıç, Ahmet Yekta Madran, Ali Rifat Çağatay, Asım Bəy, Bedri Zabac, Hasan Basri Çantay, H. Saadettin Arel, İsmail Hakkı Bəy, İsmail Züh-tü, Kazım Üz, Lemi Atlı, Mehmet Baha Pars, Mustafa Sunar, Rauf Yekta, Saadettin Kaynak, Zati Arca, Zeki Üngör”. (İşte İstiklal Marşının İlk bestesi.

www.sabah.com.tr/kultur_sanat/2012/03/12/iste-istiklal-marsinin-ilk-bestesi)

Mehmet Akifin İstiklal Marşının əleyhinə olanlar da yox deyildi. Onlar da vaxtaşırı Məclisdə İstiklal Marşı haqqında qəbul edilmiş qərarın ləğv edilməsini və yeni müsabiqə keçirilməsini tələb edirdilər. Mehmet Akifin şeirinə qarşı ən sərt çıxış edənlərdən biri tanınmış şair Kazım Karabekir idi. Kazım Karabekir 26 iyul 1922-ci ildə Bakanlar Kurulu Başkanı (Baş nazir-K.Ş.) Rauf Bəyə yazdığı məktubda yarışma qərarının ləğv edilərək özünün yazdığı şeirin İstiklal Marşı kimi qəbul edilməsini tələb edirdi.

“Kazım Karabekirin İstiklal Marşı olmasını istədiyi şeiri isə belə idi:

Ya istiklal, ya ölüm!

Ya istiklal, ya ölüm!

Vatanım, milletim, sancağım, evim,

İstiklalsız yoktur yerim.

Zincir vurdurur mu Türkler boynuna

Varlığı fedadır vatan yolunda

Biz tarihin Türk dediği yılmaz milletiz

Hür yaşar hür ölür nurlu ümmetiz!”

(Ahmet Yozgat. İstiklal Marşımız Nasıl Yazıldı.

www.derindunya.com/2014/06/istiklal-marsimiz-nasil-yazildi/)

Lakin Kazım Karabekirin və digərlərinin etirazlarına baxmayaraq, Mehmet Akifin “Ordu duası” şeiri rəsmən qəbul olunduğu andan bütün millət və ordu tərəfindən ruh yüksəkliyi ilə qarşılanmışdı. Marşın bəstə müsabiqəsi Milli Mücadilə səbəbindən ertələnsə də, ölkənin müxtəlif yerlərində Mehmet Akifin şeiri fərqli musiqi ilə oxunmağa başlandı. Bəstəkarların çoxu musiqi müəllimi işlədikləri üçün, dərəcə

dikləri məktəblərdə öz bəstələrini uşaqlara öyrədirdilər. Ədirmədə Ahmet Yekta Madranın, İzmirdə İsmayıl Zühtü Bəyin, Ankarada Osman Zeki Bəyin, İstanbulun bir hissəsində Zati Arcanın, digər hissəsində, Kadıköy tərəfində isə Ali Rifat Çağatayın bəstələri oxunurdu. Bir müddət belə davam etdikdən sonra 12 fevral 1923-cü ildə İstanbul Maarif Müdirliyi ikinci dəfə İstiqlal Marşı bəstəsinə yarışma təşkil etmişdir. Bu yarışmaya 55 əsər göndərilmişdir. 1924-cü ildə Milli Təhsil Nazirliyində toplanan komissiya Ali Rifat Çağatayın bəstəsini qəbul edir. Komissiyanın bu seçimi Məclis tərəfindən rəsmən təsdiq olunmasa da, tövsiyə olunması məsləhət görülmüşdür. Bununla da, bütün ölkə boyunca Ali Rifat Çağatayın bəstəsi İstiqlal Marşı kimi ifa olunmağa davam etdi.

Ali Rifat Çağatayın bəstəsi klassik Türk musiqisi janrında, mehtər marşı üslubunda, qədim Türk makamı olan Acemişiran makamı motivində yazılmışdır. Lakin marş millət arasında, orduda böyük rəğbət qazanmadı. Bu marş 1930-cu ilə qədər ifa olundu. Bu müddət ərzində Ali Rifat Çağatayın marşını bəyənməyənlər etiraz edir və marşın dəyişdirilməsi istəyini dilə gətirirdilər. Məclisdə də tez-tez bu marşın əleyhdarları fikirlərini səsləndirir və yeni qurulmuş Cümhuriyyətin müasir, modern üslubda yazılmış marşa ehtiyacı olduğunu vurğulayırdılar. Bəziləri bildirirdi ki, 1924-cü ildə Milli Təhsil Nazirliyinin təşkil etdiyi münisflər heyətinin sədri Ali Rifatın qardaşı Semih Rifat olduğu üçün seçim obyektiv olmamışdı. Yarışmada iştirak edən bəstəkar Zati Arca komissiyaya ciddi etiraz etmiş və hətta Atatürkə şikayət ərizəsi ilə müraciət etmişdi. Ərizədə qeyd olunur:

“Alaturka musiqi ustası olan Ali Rifat Bəyin qərb musiqisində başarılı ola bilməməsi;

Əsərində çox önəmli harmonik xətalara yol verməsi;

Münisflər heyətinin uzmanlardan təşkil olunmaması;

Münisflər heyətinin rəhbəri Semih Rifatın Ali Rifatın qardaşı olduğu və dəyərləndirmələrin obyektiv olmadığı səbəbindən seçimin ləğv edilməsi vacibdir”.

(Ahmet Yozgat. İstiklal Marşımız Nasıl Yazıldı. www.derindunya.com/2014/06/istiklal-marsimiz-nasil-yazildi/

1930-cu ildə Riyaseti Cumhur Orkestrinin (indiki Cumhurbaşkanlığı Orkestri) dirijoru Osman Zeki Üngörün qərb üslubunda yazdığı musiqisi Milli Marş kimi qəbul edildi. İstiqlal Marşı mübahisəsi bununla da bitmədi. Zeki Üngörün bəstəsinə də iradlar bildirildi. Hətta iddialar var ki, Zeki Üngör bu musiqini Mehmet Akif Ersoyun şeirini görmədən, bilmədən bəstələyib. Şeirlə musiqidəki ahəng, ölçü fərqi bununla izah olunur. Əslində, bu iddialarda həqiqət var. Çünki Mehmet Akifin şeiri əruz vəzninin rəməl bəhrində yazılıb. Ona görə də, bəzi misralar Zeki Üngörün musiqi ölçüsünə sığmır. Lakin Türk millətinin, ordusunun qəbul etdiyi, qürurlandığı, şərəfləndiyi, sevərək ifa etdiyi İstiqlal Marşına hörmət və ehtiramla yanaşmaq borcumuzdur. Çünki Mehmet Akifin bu şeiri – “Ordu duası” hələ bəstəsindən öncə Milli mücadilə dönməndə, İstiqlal, Cümhuriyyət Savaşında Türk əsgərinin mənəvi dayağı olmuş, Türk gəncliyini Vətən uğrunda mübarizəyə ruhlandırmış, Vətən torpağında kəfənsiz yatmış şəhidlərin son nəfəsdə söylədiyi Dua olmuşdur.

Bu gün Türkiyə Cümhuriyyətinin İstiqlal Marşı dünyanın ən gözəl marşlarından biridir. Bu marşın millət, dövlət uğrunda, istiqlal, hürriyyət uğrunda xidmətləri ölçüyə gəlməz dərəcədədir. Türk milləti, türk dövləti var olduqca İstiqlal Marşı da var olacaq və hər bir türkün qürur mənbəyi olmaqda davam edəcək.

18 oktyabr 1982-ci il tarixində Türkiyə Cümhuriyyəti Kurucu Məclis tərəfindən ümumxalq səsverməsi (referendum) yolu ilə qəbul edilmiş Türkiyə Cümhuriyyəti Anayasasında (Konstitusiya) qeyd olunub:

III. Dövlətin bütünlüyü, rəsmi dili, bayrağı, milli marşı və başkəndi (paytaxtı)

Maddə 3. – Türkiyə Dövləti, ölkəsi və millətiylə bölünməz bir bütündür. Dili Türkcədir.

Bayrağı, şəkli qanunda göstərilən bəyaz ay-ulduzlu al bayraqdır. Milli marşı “İstiqlal Marşı”dır.

Başkəndi Ankaradır.

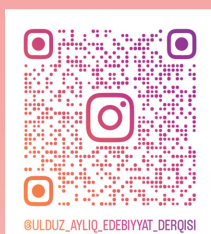
IV. Dəyişdirilməyəcək hökmlər

Maddə 4. – Anayasanın 1-ci maddəsindəki Dövlətin şəklinin (quruluşunun) Cümhuriyyət olduğu haqqındakı hökm ilə, 2-ci maddəsindəki Cümhuriyyətin nitəlikləri (xüsusiyyətləri) və 3-cü maddəsi hökmləri dəyişdiriləməz və dəyişdirilməsi təklif ediləməz.

Dərgidə Sərgi

Ramil Yunusun fotoları

ISSN 0134-522 İNDEKS AZ 1000
QIYMƏTİ: 2 AZN